BIBLIOTECA NAZIONALE VITTORIO EMANUELE
6
3 B
9

Ex Bibliotheca
majori Coll. Rom.
Soćiet. Jesu

6. 4. C. 52
13. 15
6 6
53 24
1222.5.

Digitized by Google

Digitized by Google

M. TERENTII

VARRONIS
DE
LINGVA LATINA

NOVA EDITIO.

GASP. SCIOPPIVS
RECENSVIT.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Cum gratia & priuilegio Cæſareæ Maieſt.

INGOLSTADII,

Ex Typographeo ADAMI SARTORII.

Anno Domini M. DCV.

Digitized by Google

ILLVSTRISSIMO HENRICO LVDOVICO CASTANÆO BARONI RVPIPOZÆO, ABENNI Domino, Cubiculario Pontificio,

GASP. SCIOPPIVS S. D.

QVOD conſuetudine faciunt ij, qui vel compoſitos ſuo marte libros in publicum emittunt, vel veterum monumenta aliquo labore ſuo interpolata & à mendis, ſi fortè, vindicata in medium denuò producunt, vt & munus ſuum verbis ornent, inq; commemorãda eiuſdem dignitate multi ſint, & laudes illorum, quorum nominibus libros illos ſuos proſcribunt, exquiſitiſſimis verbis, neq; tamen iudicium potiùs de veritate vllum habentes, quàm

ambitione lapſi, & gratiam eorum aſſentatione conſectantes, prædicent: id mihi nunc VARRONIS *de Lingua Latina libros in tuo, Caſtanae, nobiliſſimo nomine, emittenti haud vtrum velim licere, neque integrum eſſe intelligo. In ipſum namque Varronem cùm intueor, tot & tam præclara veterum quà Chriſtianorum, quà gentilium iudicia de eo facta video, vt niſi perfricti oris atque inſignitè impudentis videretur, parum eis fidei & auctoritatis adiungere, hasque congeſtas in Varronem laudes dubias ac controuerſas facere, meritò intemperantiùs, & extra modum laudatus videri poſſit. Quid enim, ſi verum quærimus, in his de Lingua Latina libris legimus, quod neque inepti hominis, neque ingenio & otio intemperanter abutentis, induſtria ſtudioque non potiùs alienum & indignum, quàm ei decorum conſentaneumque exiſtimari debeat? quàm inania & contemnenda, quàm leuitatis & futilitatis plena, quàm denique bona fide Grammatica ſunt, quæ hic de verbis ſcribit, pleraque omnia?*

nia? & quoties M. Tullio, viro vt non ſeueriſſimo, ab huiuſcemodi tamen nugis remoto, riſum credis concitatum fuiſſe, cùm legendo deprehenderet, hominem id tam ætatis eamq; ab omnibus ſapiẽtiæ commendationem conſecutum, quemq; temporis ad horum librorum confectionem non parum contuliſſe nouerat, non ſolùm ad ineptias iſtas abire potuiſſe, ſed dicendi quoque genus adamare & conſectari tortuoſum, inuerſum & vſq; eò inſuaue atque ab omni politiori elegantia abhorrens, vt & à lectore quamuis erudito non æquè, quid dicat, niſi admodum attenderit, intelligatur, & ipſe Gratius parùm ſe litaſſe perſpicuè oſtendat? Verùm enim conſilium meum non eſt, vt de viro, cuius nomen tanta ſemper in laude verſatum eſt, detraham, &

Hærentem capiti multa cũ laude coronam,

per iniuriam ei eripiam: qui nihil niſi cur à laudatione eius temperauerim, aliis probare volo. Et verò non vereor, ne hac mea non tam de ſcriptore, quàm de his ipſis libris, iudicij libertate gratiam emendatio-

ne librorum eius collectam effundam, & audire merear:

Ἀπώλεσας τὸν οἶνον ἐπιχέας ὕδωρ.

Quæ enim partim per me ipſum, partim Gabrielis Faërni hominis ingenioſiſſimi & doctiſſimi, cuius ex veteribus Varronis codicibus exceptas lectiones Fuluius Vrſinus meus tranſcripſerat, ipſius denique Fuluij opera adiutus in reſtituendis Romani hominis monumentis Romanus ipſe præſtiti, ea non vereor ne non vltrò CIVICAM *meruiſſe me vociferentur, ſi quis modò cum prioribus editionibus hanc noſtram ſtudioſè contendere & comparare velit: in qua vt operam ſedulò dedimus, ne quid niſi de auctoritate veterum librorum immutaremus, ita penitus omniq; ex parte rectè ſe habere codicum illorum ſcripturam, præſtare nequaquam volumus. Atque hoc conſilio ſine vllis ſcholiis & obſeruationibus libros hoſce exire volui, vt ne quis hac vna editione contentus reliquas conſulere nihil moretur aut contemnat, quas Notis Auguſtini, Vertranij & Turnebi, ingenioſiſſimis deniq; Ioſe-*

Ioſephi Scaligeri Coniectaneis auctas nemini non paullò humaniori ſtudioſè lectitandas exiſtimo.

Quo minùs autem de te tuiſq́ laudibus hoc loco prædicem, nō eò ſit, quin quæ veriſſimis laudibus ornari mereantur, complura habeas (aliter enim quemadmodum fieret, vt nemo vnus te non ſimul & nouerit & amet?) ſed quòd verear, ne iis, qui te ac virtutes tuas minùs deguſtarunt, tralatitio & peruulgato eorum, qui libros hodie diuulgant, more laudatus eſſe videare: quos quidem magnam partem laudandis iis, quorũ gratiam colligere ſtudent, ſic extra modum prodire videas, vt eorum etiam, qui verè & ex animo laudant, fidem ad alios infirment atque imminuant. Quo accedit, quod ipſi etiam Philoſophi, atque inter eos STOICI *quoque noſtri vltrò de ſe fateri non dubitant, ſæpe non tam laudes aliis ſe impertire, quin eos aliter eſſe, atque ipſi prædicēt, probè perſpectum habeant, quàm quòd iis, ſine omni ſcilicet ſua fraude atque incommodo, & quomodo Xenophonteus ille ait So-*

crates, οὐδὲν διαπαιῶντες, cuiuſmodi eſſe debeant, commonſtrare cupiant: prorſus vt quantũ huiuſcemodi laudationibus fides habendum ſit, decerni nequeat. Quare tacita hæc prætereo ac relinquo, quæ nõ nemo verboſius ſibi prædicanda exiſtimaturus ſit, te literas ſub IOSEPHI SCALIGERI *paterni præceptoris inſtitutione ac diſciplina ſic ab ineunte pueritia combibiſſe, vt & ex æqualibus tuis, quiq́; vna ætate ſint, pares habeas pauciſſimos, neque vllum tamen ex conſuetudine hominis à Romana Eccleſia religione remoti, & ad Romanam, vt apparet, Varronis, Ciceronis ac Catonis fidem ac religionem ſupra hominis Chriſtiani modum adhæreſcentis, in pietate ac moribus detrimentum feceris: te ſingulari morum ſuauitate & affabilitate ſermonis omnium tibi animos conciliare: te in omni iudicio non ſincerum modò ac maturum, ſed elegantem quoque & limatulum apparere: te cùm cauſſam celebritatis, & nominis à maioribus tuis per generoſam ſtirpem acceperis, ſic tamen in omni re te adhibere, vt ipſe*

ipſe ſi vel obſcuriſſimis parentibus natus eſſes, claritatem illorum memoriæ & lucem afferre poſſe videaris: te à Rege Chriſtianiſſimo, præteritis aliis, vltrò & diligentiſſimè Pontifici Maximo commendatum, inter familiarium Pontificiorum intimos receptum ita iam in hac luce terrarum verſari, vt exiſtimatores non ſtulti tibi ſumma quæq; minimè fallaci ſpe inducti polliceantur. Hæc igitur partim quia, vt dixi, laudatione mea leuiora facere nolo; partim etiã, quod quanti hæc à Stoicis noſtris fieri ſoleant, non ignoras, miſſa facio ac relinquo: nihilque hic dico aliud, niſi & amicitiam, quæ mihi tecum eſt, aliquod mei in te amoris pignus à me requirere, & Varronem à te, in cuius familiam iam pridem receptum ſe gaudet, ſic auerti, & ad alios abduci ſine iniuria tua nequaquam poſſe. Cùm enim pater tuus SCALIGERVM *ſibi magiſtrum adoptarit, eique domi veſtræ pingue otium & arbitrium ſui temporis atque imperturbatam occupationibus quietem ipſis triginta annis fecerit, cui ipſe tam præclaræ occaſio-*

ni cùm occurriſſet, cùm in alios auctores, tū in Varronem præcipuè noſtrum (quod ille epiſtola ad patrem tuum Varronianis ſuis Coniectaneis præpoſita non diſſimulat potiùs, quàm fatetur) ea commentatus eſt, quibus famam, quanta nunc de ipſo percrebuit, ſibi confecit: ratio nulla eſt, à te paternæ vt virtutis, ita in Scaligerum beneuolentiæ hærede Varronem abſtrahere. Accipe igitur, Nobiliſſime & iucundiſſime Caſtanae, Varronem non meum magis, quàm tuum, eumq́; mei in te ſtudij atq́; amoris non teſtem modò, ſed & ſponſorem idoneum eſſe patere. VALE.

De campo Martio.

M.TE-

M. TEREN-TII VARR.

DE LINGVA LATINA, ET VERBORVM ORIGINE ad M. Tullium Ciceronem,

LIBER QVARTVS.

QVEMADMODVM vocabula eſſent impoſita rebus in lingua Latina, ſex libris exponere inſtitui. De his treis ante hũc feci, quos Septimio miſi: in quibus eſt de diſciplina, quam vocant ἐτυμολογικὴν. Quæ contra eam dicerentur, volumine primo: quæ pro ea, ſecundo: quæ de ea, tertio. In his ad te ſcribam, à quibus rebus vocabula impoſita ſint in lingua Latina: & ea, quæ ſunt in conſuetudine apud poëtas: cùm vniuſcuiuſque verbi naturæ

ſint

ſint duæ: à qua re, & in qua re vocabulum ſit impoſitum. Itaque à qua re ſit pertinacia cùm quæritur, oſtenditur eſſe à pertendendo: in qua re ſit impoſitum, dicitur, cùm demonſtratur, in quo non debet pertendi, & pertenditur, pertinaciam eſſe: quòd in quo oporteat manere, ſi eo perſtetur, perſeuerantia ſit. Priorem illam partem, quæ, cur, & vnde ſint verba, ſcrutatur, Græci vocant ἐτυμολογίαν: illam alteram, περὶ σημαινομένων: de quibus duabus rebus in his libris promiſcuè dicam, ſed exilius de poſteriore. Quæ ideo ſunt obſcura, quòd neque omnis impoſitio verborum extat, quòd vetuſtas quaſdam deleuit; nec quæ extat, ſine mendo omnis impoſita: nec quæ rectè eſt impoſita, cuncta manet. Multa enim verba litteris commutatis ſunt interpolata, neq; omnis origo noſtræ linguæ è vernaculis verbis: & multa verba aliud nunc oſtendũt, aliud antè ſignificabant, vt hoſtis. Nam tum eo verbo dicebant peregrinum, qui ſuis legibus vteretur: nunc dicunt eum, quẽ tum dicebant perduellem. In quo genere verbum, quo caſu erit illuſtrius, vnde videri poſsit origo, inde repetam: quòd recto caſu, quom dicimus impos, obſcurius eſt, eſſe à potentia, quàm cùm dicimus impotem:

tem: & eò obſcurius fit, ſi dicas pos, quàm impos: videtur enim pos ſignificare potius pontem, quàm potentem. Vetuſtas non pauca deprauat, multa tollit. Quem puerum vidiſti formoſum, hunc vides deformem in ſenecta. Tertium ſeculum non videt eum hominem, quem vidit primum. Quare illa, quæ iam à maioribus noſtris ademit obliuio, vt fugitiua, ſecuta ſedulitas Mucij, & Bruti retrahere nequiit. Non mediocres enim tenebræ in ſylua, vbi hæc captanda: neque eò, quò peruenire volumus, ſemitæ tritæ: neque non in tramitibus quædam obiecta, quæ euntem retinere poſsint. Sed non ſi non potuero indagare, eo ero tardior: & velocior ideò, ſi quiuero. Quoniam verborum nouorum, & veterum diſcordia omnis in conſuetudine communi, quot modis literarum commutatio ſit facta qui animaduerterit, ſcrutari facilius origines patietur verborum. Reperiet enim eſſe commutata, vt in ſuperioribus libris oſtendi, maximè propter bis ternas cauſſas. Literarum enim fit demptione, aut additione, aut commutatione, præterea ſyllabarum artatione, aut commutatione, item earum productione. Quæ, quoniam in ſuperioribus libris, cuiuſmodi eſſent, exem-

plis

pliſ ſatis demonſtraui: hic admonendum eſſe non putaui. Nunc ſingulorum verborum origines expediam: quorũ quattuor explicandi gradus. Primus, quo populus etiam venit. Quis enim non videt, vnde cretifodinæ, & Viocurus? Secundus gradus, quo grammatica eſcendit atq; oſtendit, quemadmodum quodque poëta verbum confinxerit, quomodo declinarit. Hinc Pacuuius, rudentiſibilus, hinc incuruiceruicum pecus, hinc chlamyde clupeat brachium. Tertius gradus, quo philoſophia eſcendens peruenit: atque ea, quæ in conſuetudine communi eſſent, aperire cœpit, vt à quo dictum eſſet oppidum, vicus, via. Quartus, vbi eſt adytum ad initia rei: quò ſi non perueniam, ſcientiæ at opinionem aucupabor: quod etiam nonnũquàm in ſalute noſtra facit, cùm ægrotamus, medicus. Quod ſi ſummum gradum non attigero, tamen ſecundum præteribo: quod non ſolùm ad Ariſtophanis lucernam, ſed etiam ad Cleanthis lucubraui. Volui præterire eos, qui poëtarum modo verba, vt ſint ficta, expediunt. Non enim videbatur conſentaneum quærere me eo in verbo, quod finxiſſet Ennius, cauſſam; negligere in eo, quod antè rex Latinus finxiſſet: cùm poëti-

poëticis multis verbis magis delecter, quã vtar: antiquis magis vtar, quàm delecter. An non potius mea verba illa, quæ hæreditate à Romulo regè venerunt, quàm quæ à poëta Liuio relicta? Igitur quoniam hæc ſunt tripartita verba, quæ ſunt aut noſtra, aut aliena, aut obliuia: de noſtris dicam cur ſint, de alienis vnde ſint, de obliuiis relinquam, quorum quom certum non inuenerim, vt opinor, ſcribam. In hoc libro dicam de vocabulis locorum, & quæ in his ſunt. In ſecundo, de temporum, & quæ in his fiunt. In tertio, de vtraque re à poëtis comprehenſa. PYTHAGORAS Samius ait omnium rerum principia eſſe bina, ſtatus, & motus: quod ſtat, aut agitur corpus: vbi agitatur, locus: dum agitatur, tempus: quod eſt in agitatu, actio. Quadripartitio magis ſic apparebit: corpus eſt, vt curſor: locus, ſtadium: tempus, hora: actio, curſio. Quare fit, vt ideò omnia ferè ſint quadripartita, & coæterna: quòd neque vnquam tempus, quin fuerit motus (eius enim interuallum, tempus) neque motus, vbi non locus & corpus (quod alterum eſt, quod mouetur, alterum vbi) neque vbi ſit agitatus, non actio ibi. Igitur initiorum quadrigæ corpus & locus, tempus, & actio. Quare quod quattuor

genera

genera prima rerum, totidem verborum: nunc de locis, & his rebus, quæ in his videntur, ſummatim ponam, & quæ cognatio eius erit, quæ radices egerit extra fines ſuas, perſequemur. Sæpe enim ad limitem arboris radices ſub vicini prodierunt ſegetes. Quare non, cùm de locis dicam, ſi ab agro ad agroſum hominem, & agricolam peruenero, aberraro. Multa ſocietas verborum, nec vinalia ſine vino expediri, nec calabra curia ſine calatione poteſt aperiri. INCIPIAM de locis ab ipſius loci origine. Locus eſt, vbi quid conlocatum eſſe poteſt, vt nunc dicunt; Locatum veteres id dicere ſolitos, apparet apud Plautum: Virginem habeo grandem, caſſam dote, atque illocabilem, neque eam queo locare cuiquam. Apud Ennium: O terra Attica, vbi Liberi fanum in cuius muro locaui. Ab eo præco dicitur locare, quoadusque quod emitur, in aliquo conſiſtat. Inde locarium, quod datur in ſtabulo, & taberna, vbi conſiſtitur. Sic loci muliebres, vbi naſcendi initia conſiſtunt. Loca naturæ ſecundum antiquam diuiſionem prima duo, cælum & terra: deinde particulatim vtriuſque multa. Cæli dicuntur loca ſupera, & ea deorum: terræ, loca infera, & ea hominum: vt Aſia dicitur

modis

modis duobus. (Nam & Aſia, quæ non Europa, in qua eſt Syria, & prouincia noſtra Cilicia: & Aſia dicitur prioris pars Aſiæ, in qua eſt Ionia) Sic cælum dicitur duobus modis, & eius ſummum, vbi ſtellæ, & id quod Pacuuius demonſtrat, cùm dicit: Hoc vide circùm ſupraque, quod complexu continet terram: cui ſubiungit: id, quod noſtri cælum memorant: à qua bipartita diuiſione Lucretius ſuorum vnius & viginti librorum initium fecit hoc: AEtheris, & terræ genitabile quærere tempus. Cælum dictum ſcribit AElius Gallus, quòd eſt cælatum: aut à contrario nomine, quòd apertum eſt noctu. mallem quod poſterius. multo enim potiùs cælare à cælo, quàm cælum à cælando. Sed non minùs ab eo potuit dici, quod interdiu cælatur, quàm quod noctu non cælatur omnino. Ego magis puto à chao cauum, & hinc cælum: quoniam, vt dixi, Hoc circum, ſupraque, quod complexu continet terram, cauum cælum. Itaque dicit Andromacha nocti: Quæ caua cæli ſignitenentibus conficis bigis: & Agamemnon: In altiſono cæli clypeo. Cauum enim clypeum. Et Ennius item ad cauationem, Cæli ingentes fornices. Quare vt à cauo cauea, & caulæ, & conuallis cauata val-

lis,ſic ortum: vnde omnia apud Heſiodum à chao,cauum,à cauo,cælum. Terra dicta ab eo,vt Aelius ſcribit,quòd teritur.Itaque tera in augurum libris ſcripta cum r vno. Ab eo colonis locus communis, qui prope oppidum relinquitur, teritorium, quod maximè teritur. Hinc linteum, quo teritur corpus, termentarium: hinc in meſſe tritura, quòd tum frumentum teritur, & tribulum, quo teritur. Hinc fines agrorum termini, quòd hæ partes propter limitare iter maximè teruntur. Itaque in Latio aliquot locis dicitur, apud Actium, non terminus, ſed termen, hoc Græci τέρμα. Euander enim,qui venit in Palatium, Arcas fuit. Via ſiquidem iter, quòd ea vehendo teritur: actus, iter in agris, quòd agendo teritur: etiam ambitus, quòd circumeundo teritur: nam ambitus circuitus, ab eoque XII. tabularum interpretes, ambitum parietis, circumitum eſſe deſcribunt.Igitur tera terra, & ab eo poëtæ appellarunt ſumma terræ,quæ ſolo teri poſſunt,ſola terræ.Terra,vt putant, eadem & humus. Ideo Ennium; In terram cadentes, dicere, cubitis pinſabant humum: & quòd terra ſit humus, ideo humatus, qui terra ſit obrutus: ab eo quoad Romæ combuſtus, aut in ſepulchrum eius abie-

abiecta gleba non eſt: aut ſi os exceptum eſt mortui ad familiam expurgandam, donec humo non eſt opertus, vt pontifices dicunt, quoad inhumatus ſit, familia funeſta manet, & dicitur humilior. Quæ ad humum ſunt, aut à re, vt Sabini, & Lucani: aut declinata ab hominibus, vt Appulia & Latium: aut vtrumque, vt Hetruria & Thuſcia. Quâ regnum fuit Latini, vniuerſus ager dictus Latium, particulatim ab oppidis cognominatus: vt à Præneſte Præneſtinus, ab Aricia Aricinus, vt noſtri augures publicè diuiſerunt. Agrorum ſunt genera quinque, Romanus, Gabinus, Peregrinus, Hoſticus, Incertus. Diuidit in eos agros, cùm ſcribit Sulpicius, Plebi rura largitur ad arandum. Romanus dictus, vnde Roma, ab Romulo. Gabinus, ab oppido Gabiis. Peregrinus ager pacatus, qui extra Romanum, & Gabinum, quòd vno modo in his ſeruantur auſpicia: dictus peregrinus à pergendo, id eſt, progrediendo: eo enim ex agro Romani primùm progrediebantur: ſiue peregrinus, eò quod auſpicia habet ſingularia. Hoſticus, dictus ab hoſtibus. Incertus qui de his quattuor qui ſit, ignoratur. Ager dictus eſt, in qua terra quid a-

gebant, & vnde quid agebant fructus cauſ-
ſa: id Græci dicunt ἄγειν. Vt ager, quo agi
poterat, ſic quà agi, actus: eius finis mini-
mus conſtitutus in latitudine, pedes quat-
tuor: fortaſſe ab eo quattuor, quòd eâ qua-
drupes agitur: in longitudinem pedes c. &
x x. in quadratum actus, & in latum, & in
longum vt eſſet c. & xx. Multa antiqui duo-
denario numero finiebant, vt x i i. decuriis
actum. Iugerum dictum iunctis duobus a-
ctibus quadratis. Centuria primò à cen-
tum iugeribus dicta: poſt duplicata reti-
nuit nomen, vt tribus multiplicatæ idem
tenent nomen. Vt quâ agebant, actus: ſic
quâ vehebant, viæ dictæ: quò fructus con-
uehebant, villæ: quâ ibant, ab itu iter ap-
pellarunt: quâ anguſtè, ſemita, vt ſemiiter
dictum. Conſitus ager cultus, ab eo, quòd
ibi cum terra ſemina coaleſcebant. Ab eo
inconſitus, incultus. Quòd primum ex a-
gro plano fructus capiebant, campus di-
ctus: poſtea quam proxima ſuperiora loco
colere cœperunt, à colendo colles appella-
runt. Quos agros non colebant propter
ſyluas, aut id genus, vbi pecus poſsit paſci,
& poſsidebant; ab vſu ſuo, Saltus nomina-
runt. Hæc etiam Græci τὰ ἄλσεα καὶ νομὰς no-
ſtri

ſtri nemora. Ager quod videbatur pecudum ac pecuniæ eſſe fundamentum, fundus dictus: aut quòd fundat quotquot annis multa. Vineta, ac vineæ à vite multa: vitis à vino, idq; à vi: hinc vindemia, quod eſt vini demia, aut vitis demia. Seges ab ſatu. Semen, quod non planè id, quod inde: hinc ſeminaria, ſementes item alia. Quæ ſegetes ferunt, fruges: à fruendo, fructus: ab ſpe, ſpicæ, vbi & culmi, quòd in ſummo ſcapo naſcuntur, & ſummum culmen. Vbi *al. calamo.* frumenta ſecta terantur, & areſcant, area. Propter horum ſimilitudinem loca in vrbe pura, areæ: à quo poteſt etiam Ara deûm eſſe, quòd pura: niſi potius ab ardore, ad quem vſum fit ara: à quo ipſa area non abeſt, quòd qui areſacit, ardor eſt ſolis. Ager reſtibilis, qui reſtituitur, ac reſeritur, quotquotannis: contrà qui intermittitur, à nouando noualis ager. Aruum & arationes ab arando: & ab eo, quòd aratri vomer ſuſtulit, ſulcus: quò ea terra iacta, id eſt, proiecta, porca. Prata dicta ab eo, quòd ſint parata. Quod in agris quotquotannis rurſum facienda eadem, vt rurſus capias fructus, appellata rura. Prædia dicta, item vt prædes, à præſtando, quòd ea pignori

B 3 data

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

data vt publicè mancupes fidem præſtent. Demiſsior, humilior locus, infimus. humilimus, quòd in mundo infima humus: humor hinc itaque. Ideo Lucilius: Terra abit in nimbos imbreſque. Pacuuius: Exhalat auram terra, atque auroram humectam. Hinc ager vliginoſus, hinc vdus, vuidus. Hinc vnde ſumi pote, puteus: niſi potius quod Aeoles dicebant τὸν πότον καὶ ποταμὸν: ſcilicet ἀπὸ τοῦ πότου, non vt nunc φρέαρ. A puteis oppidum Puteoli, quòd ſint circa eum locum aquæ frigidæ, & calidæ multæ: niſi à putore potius, quòd putidus ſit odoribus, ſæpe ex ſulfure, & alumine. Extra oppida à puteis Puticulæ, quòd ibi in puteis obruebantur homines: niſi potius, vt Aelius ſcribit, Puticulæ, quòd puteſcebant ibi cadauera proiecta: qui locus publicus vltra Eſquilias. Itaque eum Afranius puticulos in Togata, appellat, quò inde ſuſcipiunt perpetuo flumen, lacus. Lacuna lama vbi aqua contineri poteſt. Palus paululum aquæ in altitudinem, & palàm latius diffuſæ. Stagnum quod Græcè ϛαμνὸν, quod nomen habet primum. Hinc ad villas rotunda ſtagna, quòd rotundum faci-

ſacilimè continet: anguli maximè laborant. Fluuius, quòd fluit, item flumen: à quo, lege prædiorum vrbanorum ſcribitur. STILLICIDIA, FLVMINAQVE, VTI EANT FLVANT, CADANTQVE. Inter hæc hoc intereſt, quòd ſtillicidium, eo quòd ſtillatim cadat: flumen, quòd fluat continuè. Amnis id flumen eſt, quod circuit aliquid: nam ab ambitu amnis. Ab hoc qui circum Aternum habitant amnem, Amiternini appellati. Ab eo, qui populum candidatus circumit, ambit: qui aliter facit, indagabilis ex ambitu cauſſam dicit. Itaque Tiberis amnis, quia ambit Martium campum, & vrbem. Oppidum Interamna dictum, quòd inter amnes eſt conſtitutum. Item Antemnæ, quòd ante amnem, qui influit in Tiberim, quòd in bello malè acceptum conſenuit. Tiberis, quod caput extra Latium, ſi inde nomen quoque effluit in linguam noſtram, nihil Latinum & ignotum: vt quod oritur è Samnio Volturnus, nihil ad Latinam linguam: at oppidum ab eo ſecundum mare Volturnum, iam Latinum vocabulum, vt Tiberinus: nam & colonia

Ful. Vrſin. in Velo mali accipi conſueuit.

noſtra Volturnum,& deus Tiberinus. Sed de Tiberis nomine anceps eſt hiſtoria. Nam & ſuum Etruria, & Latium ſuum eſſe credit. fuerunt, qui à vicino Regulo Veientum Thebri dixerunt appellatum, primò Thebrím. Sunt qui priſco nomine Albulam vocitatum literis tradunt: poſterius propter Tiberinum regem Latinorum mutatum, quòd ibi interierit: nam hoc eius, vt tradunt, ſepulchrum. Vt omnis natura in cælum, & terram diuiſa eſt: ſic cælum in regiones, terra in Aſiam, & Europam. Aſia iacet ad meridiem, & auſtrum. Europa ad ſeptentriones, & aquilonem. Aſia dicta à nympha, ex qua & Iapeto ttaditur Prometheus. Europa ab Europa Agenoris filia, quam ex Phœnicia Manlius ſcribit taurum exportaſſe: quorum egregiam imaginem ex ære Pythagoras Tarenti fecit. Europæ loca multæ incolunt nationes: ea ferè nominata aut tranſlatitio nomine, aut ab hominibus. Vbi nunc eſt Roma ſeptem montium, ſunt & nomina ab tot montibus, quos poſtea vrbs muris comprehendit: è queis Capitolium dictum, quòd hîc, cùm fundamenta foderentur

rentur ædis Iouis, caput humanum inuentum dicitur. Hic mons, antè Tarpeius dictus, à virgine Tarpeia, quæ ibi à Sabinis necata armis, & ſepulta; cuius nominis monimentum relictum, quod etiam nunc eius rupes, Tarpeium appellatur ſaxum. Hũc anteà mõtem Saturnium appellatum prodiderunt, & ab eo in Latio Saturnia terra, vt eam Ennius appellat. Antiquum oppidum in hoc fuiſſe Saturnio ſcribitur. Eius veſtigia etiam nunc manent tria: quòd Saturni fanum in faucibus: quod Saturnia porta, quam Iunius ſcribit, quam nunc vocant Pandanam: quòd poſt ædem Saturni, in ædificiorum legibus priuatis poſtici muri ſunt ſcripti. Auentinum aliquot de cauſsis dicunt. Næuius, ab auibus, quod eò ſe ab Tiberi ferrent aues: alij à rege Auentino Albano, quòd ibi ſit ſepultus: alij ab aduẽtu hominum, quòd commune Latinorum ibi Dianæ templum ſit conſtitutum. Ego maximè puto ab aduectu: nam olim paludibus mons erat ab reliquis diſcluſus. Itaque eò ex vrbe aduehebantur ratibus, cuius veſtigia, quòd de aqua tum dicitur velabrum, & vnde eſcendebant ad infimam nouam viam, locus ſacer Velabrum à vehendo: velaturam facere etiam nunc dicun-

tur, qui id mercede faciunt. Merces dicitur à merendo & ære. Hinc vecturæ, quas ſoluebant hi, qui ratibus tranſibant, quadrans: ab eo Lucilius ſcripſit, quadrantes ratiti. Reliqua vrbis loca olim diſcreta, cùm Argeorum ſacraria in ſeptem & viginti partes ſunt diſpoſita. Argeos dictos putant à principibus, qui cum Hercule Argiuo venerunt Romam, & in Saturnia ſubſederũt: è queis prima eſt ſcripta regio Suburrana, ſecunda Eſquilina, tertia Collina, quarta Palatina. In Suburranæ regionis parte princeps eſt Cælius mons, à Cælio Vibenno Tuſco duce nobili, qui cum ſua manu dicitur Romulo veniſſe auxilio contra Sabinum Regem. Hi poſt Cælij obitum, quòd nimis munita loca tenerent, neq; ſine ſuſpicione eſſent, deducti dicuntur in planum: ab eis dictus vicus Thuſcus: & ideo ibi Vortunum ſtare, quòd is deus Etruriæ princeps. De Cælianis, qui à ſuſpicione liberi erant, traductos volunt in eum locum, qui vocatur Cæliolus. Cùm Cælio coniunctæ Carinæ: ſed inter eas quem locum Ceroliensem appellatum apparet, quòd primæ regionis quartũ ſacrarium ſcriptum ſic eſt: CEROLIENSIS QVARTICEPS CIRCA MINERVIVM, QVA IN CAELIVM MONTEM ITVR, IN TA-

TABERNOLA EST. Ceolienſis à carinarum iunctu dictus Carinæ, poſteà Cerionia, quòd hinc oritur caput Sacræ viæ ab Streniæ ſacello, quæ pertinet in arcem, qua ſacra quotquot menſibus feruntur in arcem, & per quam augures ex arce profecti ſolent inaugurare. Huius ſacræ viæ pars hæc ſola vulgo nota, quæ eſt à foro eunti primore cliuo. Eidem regioni attributa Subura, quòd ſub muro terreo Carinarum; in ea eſt Argeorum ſacellum ſextum. Subura Iunius ſcribit, ab eo, quòd fuerit ſub antiqua vrbe, cui teſtimonium poteſt eſſe, quod ſubeſt ei locus, qui Terreus murus vocatur. Sed ego à pago potius Succuſano dictam puto Succuſam. Nam ſcribitur tertia litera c, non b. Pagus Succuſanus, quòd ſuccurrit carinis. Secundæ regionis Eſquilinæ ab Eſquiliis, alij has ſcripſerunt ab excubiis regis dictas: alij ab eo, quòd excultæ à Rege Tullio eſſent. Huic originì magis concinunt luci vicini, quod ibi lucus dicitur Fagutalis, & larum Querquetulanum ſacellum, & lucus Mephitis, & Iunonis Lucinæ, quorũ anguſti fines. non mirũ. Iamdiu enim latæ auaritia viæ eſt. Eſquiliæ duo mõtes habiti, quòd pars Ciſpius mons ſuo antiquo nomine etiam nunc in ſacris appellatur. in ſacris Argeo-

georum ſcriptum eſt ſic: OPPIVS MONS PRINCEPSOS LVCVM ESQVILINVM, LVCVM FAGVTALEM, SINISTRA VIA SECVNDVM MOERVM EST, OPPIVS MONS BICEPSOS SIMPLEX. OPPIVS MONS TERTICEPSOS LVCVM ESQVILINVM, DEXTERIOREM VIAM IN TABERNOLA EST. OPPIVS MONS QVADRICEPSOS LVCVM ESQVILINVM VIAM DEXTERIOREM IN FIGLINEIS EST. SCEPTIVS MONS QVINTICEPSOS LVCVM POETILIVM, ESQVILINVS EST. CISPIVS MONS SEXTICEPSOS APVD AEDEM IVNONIS LVCINAE, VBI AEDITVMVS HABERE SOLET. Tertiæ regionis colles quinque à deorum fanis appellati, è queis nobiles duo colles, Viminalis à Ioue Vimineo. quòd ibi aræ ſunt eius, aut quòd ibi vimina nata fuerunt. Collis Quirinalis vbi Quirini fanum: qui à Curetibus qui cum T. Tatio Curibus venerũt Romam, quòd ibi habuerunt caſtra: quod vocabulum coniunctarum regionum nomina obliterauit. Dictos enim colles plures apparet ex Argeorum ſacris: in quibus ſic ſcriptum eſt, COLLIS QVIRINALIS TERTICEPSOS AEDEM QVIRINI: COLLIS SALVTARIS QVARTICEPSOS ADVER-

VERSVM EST PILA NARIS AEDEM SALVTIS: COLLIS MVRIALIS QVINTICEPSOS APVD AEDEM DEI FIDII IN DELVBRO, VBI AEDITVMVS HABERE SOLET. COLLIS LATIARIS SEXTICEPSOS IN VICO INSTELANO SVMMO APVD AVRACVLVM AEDIFICIVM SOLVM EST. Horum deorum aræ, à quibus cognomina habent, in eius regionis partibus ſunt. Quartæ regionis Palatium, quod palantes cum Euandro venerunt, aut quòd palatini, qui & Aborigines ex agro Reatino, qui appellatur Palatiũ, ibi conſederunt. Sed hoc alij à Palatia vxore Latini putarũt. Eundem hunc locum â pecore dictum putant quidam. Itaque Næuius Balatium appellat, huic Germalum, & Velias coniunxerunt: & in hac regione ſacriportus eſt, & in eo ſic ſcriptum, GERMALENSIS QVINTICEPSOS APVD AEDEM ROMVLI, VELIENSIS SEXTICEPSOS, IN VELIA APVD AEDEM DEVM PENATIVM. Germalum à germanis Romulo & Remo, quòd ad ficum Ruminalem ibi inuenti, quò aqua hiberna Tyberis eos detulerat in alueolo expoſitos. Veliæ vnde eſſent plures accepi cauſas, in queis, quòd ibi paſtores Palatini, ex ouibus ante tonſuram inuentam vellere

lanam

lanam ſint ſoliti, ex quo vellenera dicuntur. Ager Romanus primùm diuiſus in partes treis, à quo tribus appellatæ Tatienſum, Ramnium, Lucerum: nominatæ, vt ait Ennius, Tatienſes à Tatio, Ramnenſes à Romulo, Luceres (vt Iunius) à Lucumone, ſed omnia hæc vocabula Tuſca, vt Volnius, qui tragœdias Tuſcas ſcripſit, dicebat. Ab hoc quoque quattuor partes vrbis trib. dictæ: & ab locis Suburana, Eſquilina, Collina, Palatina, quinta quod ſub Roma, Romilia. Sic reliqua trita, ab his rebus de quibus in Tribuum libris ſcripſi. QVOD AD loca, quæque iis adiuncta fuerunt attinet, dixi: nunc de iis, quæ in locis eſſe ſolent, immortalia, & mortalia, expediam, ita vt prius, quod ad deos pertinet, dicam. Principes cœlum, & terra: hi dei iidem, qui in Aegypto Serapis, & Iſis, & St Harpocrates digito ſignificat, vt idem principes in Latio, Saturnus & Ops. Terra enim & cœlum vt Samothracũ initia docent, ſunt Dei magni, & hi quos di-

Imbraſia. xi multis nominibus. non quas Imbraſia ante portas ſtatuit duas virileis ſpecies æneas, dij magni, neque, vt vulgus putat, hi Samothraces dij, qui Caſtor & Pollux. Sed hi mas & fœmina, & hi quos Augurum libri ſcriptos habent ſic: DIVI POTES: pro

illo

illo quod Samothraces θεοὶ δυνατοὶ: Hæc duo cœlum & terra. Oua parire ſolet genus pennis condecoratum, non animas, vt ait Ennius, & pòſt, Inde venit diuinitus pullis inſinuans ſeipſa anima: ſiue vt Zenon Citieus, animalium ſemen ignis, is qui anima & mens, qui caldor è cœlo, quod hic innumerabiles ac immortales ignes. Itaque Epicharmus Enni de mẽte humana: Iſtic eſt de ſole ſumptus ignis. Idem ſolem adſerit, Isq; actus mentis eſt, vt humores frigidæ ſunt humi, vt ſupra oſtendi, quibus iuncti cœlum, & terra omnia exgenuerunt; quòd per hos natura frigori miſcet calorem, atq; humori aritudinem. Rectè igitur Pacuuius ait; Animam æther adiugat. & Ennius: Eſſe igitur terrã corpus, quæ dederit, ipſam capere neque diſpendij facere hilum. Animæ & corporis diſceſſus, quòd natis is exitus, inde exitium: vt cùm in vnum ineunt, initia. Inde omne corpus, vt nimius ardor, aut humor, aut interit, aut ſi manet, ſterile: cui teſtis æſtas, & hyems, quòd in altero aër ardet, & ſpica aret: & in altero natura ad naſcendum cum imbre & frigore luctare non vult, & potius ver expectat. Igitur cauſſa naſcendi duplex, ignis & aqua. Ideò nuptiis ea in limine adhibentur, quod coniungit. hinc &

Mentis, antiq. pro mens.

hinc & mas ignis, quod ibi ſemen: aqua fœmina, quòd fœtus ab eius humore, & eorũ iunctione Venus. Hinc: Huic Victrix Venus vidésne hæc? non quòd vincere velit Venus, ſed quod vincire. Hinc Victoria ab eo quod ſuperati vinciuntur. Vtrique teſtis poëſis, quod & Victoria, & Venus dicitur cæligena. Tellus enim quòd prima vincta cœlo, Victoria ex eo: & ideo hæc cum corona, & palma: quòd corona vinculum capitis, & ipſa dicitur vieri, id eſt, vinciri, à quo eſt in Sota Ennij: Ibant malacani vieri veneriam corollam. Palma, quod ex vtraque parte natura vincta habet paria folia. Poëtæ de cœlo, ſemen igneum cecidiſſe dicunt in mare, ac natam è ſpumis Venerẽ coniunctio ignis, & humoris, quam haberet vim ſignificantes: à qua vi natis dicta vita, vt illud à Lucilio: Vis eſt vita vides, quæ nos facere omnia cogit. Quare quod cœlum principiũ, ab ſatu eſt dictus Saturnus: & quod ignis Saturnalibus, hoc eſt cerei ſuperioribus mittũtur. Terra Ops, quòd heic omne opus, & hac opus ad viuendum: & ideo dicitur Ops mater, quòd terra nutriat. Hæc enim omnia parit, & reſumit denuò: vt ait Ennius: quæ quod gerit fruges, Ceres, Antiquis enim quod nũc, & hi dei cœlum,

&

& terra, Iupiter & Iuno: quòd, vt ait Ennius, Iſtic eſt is Iupiter, quem dico, quẽ Græci vocant aëra: qui ventus eſt, & nubes, imber poſtea, atque ex imbre frigus, ventus pòſt fit, aër denuò. Hæc propter Iupiter ſunt iſta, quæ tibi dico: qui mortales atque vrbes omneſq́ue belluas iuuat, quòd hic omnes, & ſub hoc. Eundemq; appellans dicit: Diuumq́ue hominumq́ue pater rex. Pater, quòd patefaciat omnia, & ipſum ſemen: nã tum eſt conceptum, & inde cùm exit, quod oritur. Hoc idem magis oſtendit antiquius huius nomen. Nam olim Diuus & Dieſpiter dictus, hoc eſt aër, & dies pater: à quo Dei dicti, inde & Dius, vt Diuus. Inde ſub dio, dius Fidius. Itaque inde eius perforatum tectum vt videatur diuum, id eſt, cœlum. Quidam negant ſub tecto per hunc deierare oportere. Aelius dium Fidium dicebat Diouis filium vt Græci Διόσκουρον, & putabant hunc eſſeSanctum Sabina lingua, Herculem Græca. Idem hic dicitur infimus aër, qui eſt coniunctus terræ, vbi omnia oriuntur: quorum quòd finis orcum, Orcus dictus. quòd Iouis Iuno cõiux, & is cœlum, hæc terra, quæ eadẽ tellus: & ea dicta, quòd vnà cum Ioue iuuat, Iuno: & regina, quòd huius omnia terreſtria. Sol, vel quòd ita Sa-

bini, vel quòd ſolus ita lucet, vt ex eo dies ſit. Luna, quòd lucet noctu: itaque ea dicta Noctiluca in Palatio: Nam ibi noctu lucet templum: hanc, vt ſolem, Apollinem, quidam Dianam vocant. vocabulum Græcum alterum, Latinum alterum: & hęc quòd Luna in altitudinem, & latitudinem ſimul eat, à duabus viis Diuiana appellata. Hinc Epicharmus Enni Proſerpinam quoque appellat, dicta Proſerpina, quod hæc, vt ſerpens, modo in dexteram, modo in ſiniſtram partem latè mouetur. Serpere & proſerpere idem dicebant: vt Plautus, qui ſcribit: quaſi proſerpens beſtia. atque ideo videtur à Latinis Iuno Lucina dicta, vel quòd, vt Phyſici dicunt, iuuat, & lucet: vel quòd ab luce, qua quis conceptus eſt, vſque ad eam, qua partus quis in lucem, luna iuuat, donec menſibus actis prodierit in lucem. Ficta à iuuãdo, & luce, Iuno Lucina: à quo parientes eam inuocant. Luna enim naſcentium dux, quòd menſes huius. Hoc vidiſſe antiquos apparet, quòd mulieres potiſsimùm ſupercilia ſua attribuerunt ei deæ. Hîc enim maximè debuit collocari Iuno Lucina, vbi ab diis lux datur. Ignis à naſcendo, quòd qui naſcitur, igneſcit & ideo calet: vt qui denaſcitur, ignem amittit, ac frigeſcit. Ab ignis iam

iam maiore vi, ac violentia, Volcanus dictus: ab eo quod ignis propter ſplendorem fulget, fulgor, fulmenque, & fulguritum, quod fulmine ictum, contrariis diis. Latex, aqua à lapſu lubrico. Lympha, Nympha. Iuturna, quæ iuuaret. Itaque multi propter id, nomen petere ſolent à fontibus, & fluminibus, ac cæteris aquis, dei; vt Tyberinus à Tyberi, & ab lacu Velino, Velinia: & nymphæ Commotiæ ad lacum Cutilienſem â commotu: quòd ibi inſula in aqua commouetur. Neptunus, quòd mare terras obnubit, vt nubes cœlum, obnuptu, id eſt, opertione, (vt antiqui) à quo nuptiæ, nuptuſque dictus. Salacia Neptuni ab ſalo. Venilia à veniendo, ac ventu illo, quem Plautus dicit: Quod ille dixit, qui ſecundo vento vectus eſt tranquillo mari, ventum gaudeo. Bellona, à bello nunc, quæ Duellona à duello. Mars ab eo quòd maribus in bello præeſt: aut quod à Sabinis acceptus, ibi Mamers. Quirinus à Quiritibus. Virtus, vt virius à virilitate. Honos ab honeſto honere. Itaq; honeſtus dicitur, quòd honeratus: & dictum honus eſt honos. Caſtoris nomen Græcum, & Pollucis à Græcis in Latinis literis veteribus nomen quod eſt, inſcribitur, vt πολυδεύκης Polluces, non vt

nunc Pollux. Concordia à corde congruente: Feronia, Minerua, Nouenſides, à Sabinis. Paulo aliter ab eiſdem dicimus * Hecatem, Veſtam, Salutem, Fortem, Fortunã, Fidem. Ea re Sabinorum linguam olent: quæ Tatij regis voto ſunt Romæ dedicata. Nam, vt annales dicunt, vouit Opi, Floræque, Dioui, Saturoque, Soli, Lunæq; Volcano, Summanoque. Itemque Larundæ, Termino, Quirino, Vortũno, Laribus, Dianæ, * Lucinæque: è queis nonnulla nomina in vtraque lingua habent radices, vt arbores, quæ in confinio natæ, in vtroque agro ſerpunt. Poteſt enim eſſe Saturnus hîc alia de cauſſa dictus, atque in Sabinis, & ſic Diana: de quibus ſupra dictũ eſt, quod, ad immortales attinet. Hęc deinceps, quod ad mortales attinet, videamus & de his animalia in tribus locis, quòd ſunt in aëre, in aqua, in terra: à ſumma parte ad infimam deſcendam. Primum nomen alites ab alis: volucres alij à volatu: de his pleræque à ſuis vocibus, vt hæ: vpupa, cuculus, coruus, hirundo, vlula, bubo. item hæ: pauo, anſer, gallina, columba. Sunt, quæ aliis de cauſsis appellatæ, vt noctua, quòd noctu canit, aut volat: luſciniola, quòd luctuosè canere exiſtimatur, atque eſſe ex Attica Progne in luctu

** al. hæc, Palem.*

** Ful. Vrſin. Cluacinaq;.*

ſuctu facta auis. Sic galeritus, & motacilla: alter, quod in capite habet plumā elatam: altera quod ſemper mouet caudam: merula quod mera, id eſt, ſola volitat: contra ab eo graculi, quòd gregatim, vt quidem Greci greges, τὰ γέργερα: ficedulæ, & miliariæ, à cibo, quòd alteræ fico, alteræ milio fiant pingues. Aquatilium vocabula animalium partim ſunt vernacula, partim peregrina. Foris murena, quòd μύραινα, cybium, thynnus, * cuius item partim Græcis vocabulis omnia, vt melandria, atque vræon: Vocabula piſcium, pleraque tranſlata à terreſtribus, ex aliqua parte ſimilibus rebus, vt anguilla, lingulaca, ſudis: alia à coloribus vt hæc: aſellus, vmbra, turdus: alia à vi quadam, vt hæc: lupus, canicula, torpedo. Item in conchyliis aliqua ex Græcis: vt peloris, oſtrea, echinus. Vernacula à ſimilitudine, vt bacinum, pectunculi, vngues. Sunt etiam animalia in aqua, quæ interdum in terram exeunt: alia Græcis vocabulis: vt polypus, hippopotamus, crocodilus: alia Latinis: vt rana, anas, mergus. E queis rana ab ſua dicta voce. Anas à nando: mergus, quòd mergendo in aquam captet eſcam. Item aliæ in hoc genere: vt querquedula, à κερκιδαλλὶς, halcedo, quòd ea halcyon. Latina, vt teſtu-

* *V.C. quotus. Fului putat eſſe nomen piſcis depravatum.*

 do,

do,quod teſta tectum hoc animal. Loligo, quòd ſubuolat, litera commutata primò voligo, vt Græcis in flumine quadrupes lytra, ſic in Latio nominatus Fiber. Lytra, quod ſuccidere dicitur arborum radices, atque eas diſſoluere, vnde lytra. Fiber, extrema ora fluminis, dextra maximè quòd ſolet videri, & antiqui fibrum dicebant extremum: à quo in ſagis extrema fimbriæ, & in iecore extremum fibra, hinc fiber dictus. Quæ ſunt hominum propria primùm, deinde de pecore, tertiò de feris ſcribam: incipiam ab honore publico. Conſul nominatus, quòd conſuleret populum, & ſenatum, niſi illinc potius, vnde Accius ait in Bruto, qui rectè conſulat, conſul fuat. Prætor dictus qui præiret iuri, & exercitui: à quo Lucilius: Ergo prætorum eſt præire. Cenſor, ad cuius cenſionem cenſeretur populus. Aediiis, qui ædes ſacras, & priuatas procuraret. Quæſtores à quærendo, qui conquirerent publicas pecunias, & maleficia, quæ Triumuiri capitales nunc conquirunt: ab his poſteà qui quæſtionum iudicia exercent, quæſtores dicti. Tribuni militum quòd terni tribus tribubus Ramniũ, Lucerum, Tatienſium olim ad exercitum mittebantur. Tribuni plebei, qui ex tribunis

bunis militum primùm tribuni plebei facti, qui plebem defenderent in ſeceſsione Cruſtumerina. Dictator, quòd à conſule dicebatur, cui dicto audientes omnes eſſent. Magiſter equitum, quòd ſumma poteſtas huius in equites, & adcenſos, vt in Populum Romanum dictatoris, à quo is quoque magiſter populi appellatus. Reliqui quòd minores, quàm hi magiſtri, dicti magiſtratus: vt ab albo albatus. Sacerdotes vniuerſi à ſacris dicti. Pontifices, vt Scæuola Quinctus Pōtifex Maximus dicebat, à poſſe & facere: pontifices ego à ponte arbitror: nam ab iis ſublicius eſt factus primum, vt reſtitutus ſæpe, cum ideo ſacra, & vls & cis Tyberim non mediocri ritu fiant. Curiones dicti à curiis, qui fiunt, vt in his ſacra faciant. Flamines quòd capite velato erant ſemper, ac caput cinctum habebant filo, flamines dicti. Horum ſinguli cognomina habent ab eo deo, cui ſacra faciunt: ſed partim ſunt aperta, partim obſcura. Aperta, vt Martialis, Volcanalis: Obſcura, Dialis, & Furinalis. Cùm Dialis à Ioue ſit, Diouis enim Διὸς Iouis: Furinalis à Furida, cuius etiam in faſtis Furinales feriæ ſunt. Sic Flamen Falacer à diuo patre Falacre. Salij à ſaltando, quod facere, in ſacris quotannis, &

ſolent,& debent. Luperci, quòd Lupercalibus in lupercali ſacra faciunt. Fratres aruales dicti, qui ſacra publica faciunt, propterea, vt fruges ferant arua: à ferendo & aruis fratres aruales dicti: ſunt, qui à fratria dixerunt. Fratria eſt Græcum vocabulum partis hominum, vt Apoli etiam nunc. Sodales Titij dicti ab Titiis auibus, quas inauguriis certis obſeruare ſolent. Feciales, quòd fidei publicæ inter populos prçerant. nam per hos fiebat, vt iuſtum conciperetur bellum, & vt fœdere fides pacis conſtitueretur. Ex his mittebant, antè quàm conciperetur, qui res repeterent, & per hos etiam nunc fit fœdus, quod fidus ſcribit Ennius dictum. In re militari Prætor dictus, qui præiret exercitui. Imperator ab imperio populi, qui eos, qui id tentaſſent, oppreſsit hoſtes. Legati, qui lecti publicè, quorum opera, conſilioque vteretur peregrè magiſtratus; quíue nuntij ſenatus, aut populi eſſent. Exercitus, quòd exercitando fit melior. Legio, quòd leguntur milites in delectu. Cohors, quòd vt in villa ex pluribus tectis coniungitur, ac quiddam fit vnum, ſic hæc ex manipulis pluribus copulatur: cohors in villa, quòd circa eum locum pecus cohoreretur. Tametſi cohortem in

in villa Hypſicrates dicit eſſe Græcè chorton apud poëtas dictam. Manipulos exercitus minimas manus, quæ vnum ſequitur ſignum. Centuriæ, quæ ſub vno centurione ſunt: quorum centenarius iuſtus numerus. Milites, quòd trium millium primò legio fiebat, ac ſingulæ tribus Tatienſium, Ramnium, Lucerum millia ſingula mittebant. Haſtati dicti, qui primi haſtis pugnabant: pilani, qui pilis: principes, qui à principio gladiis: ea poſt, commutata re militari, minus illuſtria ſunt. Pilani, triarij quoque dicti, quòd in acie tertio ordine extremi, ſubſidio deponebantur. Quòd hi ſubſidebant, ab eo ſubſidium dictum: à quo Plaut. Agite nunc, ſubſidete omnes, quaſi ſolent triarij. Auxilium appellatum ab auctu, cùm acceſſerunt ij, qui adiumento eſſent, alienigenæ. Præſidium dictum, quod extra caſtra præſidebant in loco aliquo, quo tutior regio eſſet. Obſidium dictum ab obſidendo, quo minus hoſtis egredi poſſet in die. item ab aſsidendo, cùm id ideò facerent, quò facilius deminuerent hoſteis. Duplicarij dicti, quibus ob virtutem duplicia cibaria, vt darentur, inſtitutum. Turma, terima eſt, E, in, V, abiit, quòd terdeni equites ex trib. tribubus Tatienſium, Ramnium, & Lucerum

fiebant. Itaque primi ſingularum decuriarum Decuriones dicti, qui ab eo in ſingulis turmis ſunt etiam nunc terni. Quos hi primò adminiſtros ipſi ſibi adoptabant, optiones vocari cœpti, quos nunc propter ambitionem Tribuni faciunt. Tubicines, à tuba, & canendo, ſimiliter Liticines, à Lituo, & Claſsicos à claſſe: qui item cornu vocant, vt tum cùm claſſes comitiis ad comitiatum vocant: Quæ à fortuna vocabula, in his quædam minus aperta: vt pauper, diues, miſer, beatus, ſic alia, Pauper à pauca re. Miſer à minus, cui minus * nullo eſt. Diues à diuo, qui, vt, deus, nihil indigere videtur: & is opulentus ab ope, cui ea opima. Ab eadem inops, qui eius indiget. Ab eodẽ fonte copiæ & copioſus. Pecunioſus à pecunia magna: pecunia à pecu. A paſtoribus enim horum vocabulorum origo. Artificibus maxima cauſſa ab arte, id eſt, ab arte medica medicus vt ſit dictus, à ſutrina ſutor: non à medendo, ac ſuendo, quæ omnino vltima huic rei. Earum rerum radices in proximo libro aperientur, nec multa in eo obſcura relinquã. Quare, quod ab arte artifex dicitur. Similis cauſſa, quæ ab ſcientia vocantur aliqua, vt præſtigiator, monitor, nomenclator. Sic etiam quæ à ſtudio quædam dicun-

** fort. nihilo.*

cuntur, curſor, natator, pugil: & in hoc genere, quæ ſunt vocabula, pleraque aperta: vt legulus, & vindemiator, alter ab oleis, alter ab vuis. Hæc etſi minus aperta, vindemiator, veſtigator, & venator: tamẽ idem quod vindemiator, vel quod vinum legere dicitur, vel quod de vite id demit: veſtigator à veſtigiis ferarum, quaſi indagator: venator à venatu quòd ſequitur cerbum aduẽtum, & inuẽtum. Hæc de hominibus. Hinc quod ſequitur, de pecore. Pecus ab eo, quòd perpaſcebant, à quo pecora vniuerſa, quòd in pecore pecunia tum conſiſtebat paſtoribus: quod ſtandi fundamentum pes (à quo dicitur in ædificiis area pes) & qui negotium inſtituit, pedem ponit. A pede pecudes appellarunt, vt ab eodem pedicam, pediſſequum & peculiarias oues, aliudue quid. id enim peculium primum: hinc peculatum furtum publicum: primo vt cum pecore diceretur multa, & id eſſet coactum in publicum, ſi erat auerſum. DESVNT NONNVLLA, ex qua fructus maior. Hinc eſt, quod Græcis vſus hys bos βοῦς; & taurus, ταῦρος: quod item ὄϊς ouis. ita enim antiqui dicebant, non vt nunc, πρόβατον. Poſſunt in Latio quoque, vt in Græcia à ſuis vocibus eſſe eadem ficta. Armenta, quòd

Ful. Vrſini ſus, ὗς.

boues

boues ideò maximè parabantur, vt inde eligerent ad arandum, inde aramenta dicta: poſtea tertia littera extrita, armenta. Vitulus quòd Græce antiquitus, ἰτοῦλος, aut quòd plerique vegeteis, vegitulus. Iuuencus, iuuare qui iam ad agrum colendum poſſet. Capra, carpa, à quo ſcriptum, omnicarpæ capræ. Hircus, quod Sabini fircus: & quod illic fedus in Latio rure hedus, quod in vrbe, vt in multis, A addito hædus. Porcus, quod Sabini dicto aprino porcopor, inde porcus, niſi à Græcis, quod Athenis in libris ſacrorum ſcriptũ eſt, κάπρῳ καὶ πόρκῳ. Aries, quod eum dicebant ares veteres, noſtri ariuga, hinc ariugas. Hæc ſunt, quorum in ſacrificiis exta in olla, non in veru coquũtur: quas & Accius ſcribit, & in pontificalibus libris videmus: in hoſtiis eam aruigem, quæ cornua habeat: & is, cui oui mari teſticuli dempti, & ideo vi natura verſa, veruex declinatum. Pecori ouillo quòd agnatus, agnus. Catulus à ſagaci ſenſu, & acuto. Hinc canis, niſi quòd tuba, & cornu, ſignum cum dente, canere dicuntur: quod hic item, & noctuculus in cuſtodia, & venando ſignum voce dat, canis dictus. Ferarum vocabula item partim peregrina, vt panthera, leo: vtraque Græca: à quo etiam

Fuluius: aringa.

al. aringem.

al. ariugem.

al. cum dant.

al. noctoculus.

&rete

& rete quoddam panther, & leæna, mulier-cula & Pantheris. Tigris, qui eſt vt leo varius, qui viuus capi adhuc non potuit, vocabulum è lingua Armenia: nam ibi & ſagitta, & quod vehementiſsimum flumen, dicitur Tigris. Vrſi Lucana origo, vel, vnde illi, noſtri ab ipſius voce. Camelus ſuo nomine Syriaco in Latium venit: vt Alexandrea Camelopardalis nuper adducta, quòd erat figura vt camelus, maculis vt panthera. Apri ab eo quòd in locis aſperis, niſi à Græcis, quòd hi aproe. Caprea à ſimilitudine quadam capræ. Cerui, quòd magna cornua gerunt, mutato G in C, vt in multis, quaſi gerui. Lepus, quòd è Siculis quidam Græci dicunt λέποριν, à Roma quod orti Siculi, vt annales noſtri veteres dicunt, fortaſſe hinc illuc tulerunt, & hic reliquerunt id nomen. Volpes, vt Aelius dicebat, quòd volat pedibus. Proxima animalia ſunt ea, quæ viuere dicuntur, neque habere animam, vt virgulta. Virgultum dicitur à viridi, idque à vi quadam humoris: quæ ſi exaruit, moritur. Vitis, quòd ea vini origo. Malum, quòd Græci Aeoles dicunt μᾶλον. Pinus iuglans, quòd hæc nux antequam purgetur, ſimilis glandi. Hæc glans optima, & maxima, ab Ioue, & glande iuglans

eſt appellata. Eadem nux, quòd vt nox aë-rem, ita huius ſuccus facit corpus atrum. Quæ in hortis naſcuntur, alia peregrinis vocabulis, vt Græcis, ocymum, menta, ruta, quam nunc λεπανὸν appellant. Item caulis, lapathium, radix: ſic enim antiqui Græci, quam nunc raphanum. Item hac Græcis vocabulis ſerpillum, roſa, vna litera commutata. Item ex his Græcis latina, coliandron, malachen, cyminum. Item lilium ἀπὸ λιείν, & malua à μαλάχη, & ſuſimbrium ἀπὸ συσιμβείν. Vernacula lactuca à lacte, quòd olus id habet lac. Braſsica vt * præſica, quòd ex huius ſcapo minutatim præſicatur. Aſparagi, quòd ex aſperis virgultis leguntur, & ipſi ſcapi aſperi ſunt, niſi Græcum, illic quoque enim dicitur ἀσπάραγος. Cucumeres dicuntur à curuore, vt curuimeres dicti. Fructus à ferundo, res; eæ, quas fundus, & eæ, quæ in fundo ferunt, vt fruamur. Hinc declinatæ fruges, & frumẽtum, ſed ea è terra, etiam frumentum quod ad exta ollicoqua ſolent addi: ex mola, id eſt, ex ſale, & farre molito. Vuæ ab vuore.

* V. C. paſſica.

Quæ manu facta ſunt dicam, de victu, de veſtitu, de inſtrumento, & ſi quid aliud videbitur his aptum. De victu antiquiſsima puls; appellata, vel quòd ita Græci, vel ab

eo,

eo, vnde ſcribit Apollodorus, quòd ita ſonet, cùm aquæ feruenti inſipitur. Panis, quòd primo figuras faciebant vt mulieres in lanificio Panus, poſteaque figuras facere inſtituerunt alias, à pane & faciendo panificium cœptum dici. Hinc panarium, vbi id ſeruabant, ſicut granarium, vbi granum frumenti condebant, vnde id dictum, niſi ab eo quod Græci *κέρκειν*, à quo Græcis quoque granum dictum: & in quo eadem conduntur. Horreum ab horrido. Triticum, quod tritum è ſpicis. Far à faciendo, quòd in piſtrino fit. Milium à Græco, nam id *μελίνη*. Libum, quòd vt libaretur priuſquam eſſetur, erat coctum. Teſtuatium, quòd in teſtu caldo coquebatur, vt etiam nunc Matralibus id faciunt matronæ. Circuli, quòd mixta farina, caſeo, & aqua circuitum æquabiliter fundebant. Hoc quidam, qui magis inconditè faciebant, vocabant lixulas, & ſemilixulas vocabulo Sabino, idque frequentius, Sabini à globo farinæ dilatato, item in oleo cocti, dicti à globo globuli. Cruſtulum à cruſta pultis, cuius eo quod vt corium exuritur, cruſta dicta. Cetera ferè opera à vocabulis Græcis ſumpta, vt thrion, & placenta. Quod edebant cum pulte, ab eo pulmentum, vt Plautus:

Ful. Vrſ.
κέρκυν.

tus:hinc pulmentarium dictum. Hoc primum debuit paſtoribus caſeus, à coacto lacte, vt coxeus dictus. Dein poſteaquam deſierunt eſſe contenti his, quæ ſuapte natura ferebat, in quo erant poma, quæ minùs cruda eſſe poterant, decoquebant in olla. Ab olla olera dicta: quorum à genere cruda olera, è queis ad coquendum, quòd è terra erueretur, ruapa, vnde rapa. Olea ab elæa, olea grandis orchitis, quòd * ea antiquitus orchemora. Hinc ad pecudis carnem peruentum eſt. Suilla ſic ab illeis generibus cognominata. Hanc primo aſſam, ſecundo elixam, tertio è iure vti cœpiſſe natura docet. Dictum aſſum, quod ab igne aſſudeſcit. Vuidum enim, quod humidum, & ideo vbi id non eſt, ſuccus abeſt, & ideo ſudando aſſum diſtillat calorem: vt crudum nimium habet humoris, ſic excoctū parum habet ſucci. Elixum è liquore aquæ dictum: & ex iure, quod iucundum magis conditione. Succidia ab ſuibus cædendis: nam id pecus primum occidere cœperunt domini, & vt ſeruarent, ſalire. Tegus ſuis, ab eo, quòd eo tegitur. Perna à pede ſueris à nomine eius. Offula dicta, vt offa minima in ſuere. Inſicia, ab eo, quòd inſecta caro, vt in carmine Saliorum eſt: quod in extis dicitur

Eſſe, edere.

** Al. eam Attice orchin more. al. eam antiqui orchen motu. al. quod ea Attice orche minor.*

citur nunc profectum. Murtatum à murta, quòd ea largè fartis. quod fartum inteſtinum * craſſum. Lucanicam dicunt, quòd *al. craſ-*
milites à Lucanis didicerunt, vt quod à Fa- *ſundus.*
leris Faliſcum ventrem. Fundolum à fundo: quod non vt reliqua peruium, ſed ex vna parte ſola apertum: ab hoc Græcos puto τυφλὸν ἔντερον appellaſſe. Ab eadem fartura farcimina in extis appellata, à quo, quod in eo tenuiſsimum inteſtinum, hila, ab hilo dicta, quod ait Ennius: Nec diſpendei facit hilum. Quod in hoc farcimine ſummo quiddam eminet, ab eo, quòd vt in capite apex, apexabo dicta. Tertium fartum eſt longabo, quod longius, quàm duo hila. Augmentum, quod ex immolata hoſtia defectum in iecore imponendo augendi cauſſa. Magmentum à magis, quod ad religionem magis pertinet. Itaque propter
hoc * montana fana conſtituta ſunt locis ** al. V. c.*
certis, quo id imponeretur matæ, ab eo *mentarea*
quod Græci μάπαι καὶ μάπται. Item Græci ſi- *Turn. ma-*
gillatim, vt ouum, bulbum. Lana Græcum, *gmentaria*
vt Polybius, & Callimachus ſcribunt. Pur- *vaſa.*
pura à purpuræ maritimæ colore. Pœnicum, quod à Pœnis primum dicitur adlatum. Stamen à ſtando, quòd ſtat omne in tela filamentum. Subtemen, quod ſubit

*al. *ſigm.* ſtamini. Trama, quòd trameat * filum. Denſum genus veſtimenti, à dentibus pectinis, quibus ſeritur. Filum, quod minimum eſt hilum: id enim minimum eſt in veſtimento. Pannus Græcum: panuellium dictum à panno, & voluendo filo. Tunica ab tuendo corpore, tunica vt induca. Toga à tegendo. Cinctus, & cingulum à cingendo alterum viris, alterum mulieribus attributum. Arma ab arcendo, quòd his arcemus hoſtem. Parma, quòd à medio in omneis parteis par. Conum, quòd cogitur in acumen verſus. Haſta, quòd aſtans ſolet ferri. Iaculum, quòd vt iaciatur, fit. Tragula à traiiciendo. Scutum à ſectura, vt ſectum, quòd minute confectis fit tabellis. Vmbones, à Græco, quòd ἄμβωνες. Gladius C in G commutato à clade, quòd fit ad hoſtium cladem gladius. Similiter ab omine pilum, quo hoſtis feriret, vt perilum. Lorica, à loris, quòd de corio crudo pectoralia faciebant: poſtea * ſuccuderunt Galli è ferro ſub id vocabulum ex anulis ferream * tunicam. Balteum, quòd cingulum è corio habebant bullatum, balteum dictum. Ocrea, quòd ponebatur ob crus. Galea ab galero, quo multum vſi antiqui. Tubæ à tubis, quos etiam nunc ita appellant tubicines

* *al. ſubcidit.*
* *Fuluius: loricam.*

cines ſacrorum. Cornua, quòd ea, quæ nũc ſunt ex ære, tunc fiebant ex bubulo cornu. Vallum, vel quòd ea varicare * nemo poſſit, vel quòd ſingula ibi extrema bacilla furcillata habent figuram litteræ * V. Cerui à ſimilitudine cornuum cerui. Item reliqua ferè ab ſimilitudine, vt vineæ, teſtudo, aries.

* *fort. opus ſit.*

* *al. T.*

Menſam eſcariam * cibillã appellabant: ea erat quadrata, vt etiam nunc in caſtris eſt: à cibo cibilla dicta, poſtea rotunda facta: & quòd quæ à nobis media, à Græcis μέσα, menſa dici poteſt, niſi etiam quod ponebant pleraque in cibo menſa. Trulla à ſimilitudine truæ, quæ quòd magna, & hæc puſilla. Truæ, quæ à culina in lauatrinam aquam fundunt. Trua, quòd trauolat ea aqua, ab eodem eſt appellatum trulleum: ſimile enim figura, niſi quòd latius eſt, quod concipit aquam, & quòd manubrium cauum non eſt, niſi in vinaria trulla. accesſit matellio à matula dictus, poſteaquam longius à figura matulæ diſcesſit: ab aqua aqualis dictus. Vas aquarium vocant futum, quo in triclinio allatam aquam infundebant: quò poſtea accesſit * μάγιρος cũ Græco nomine: & cum Latino nomine Græca figura barbatus. Peluis, pedeluis à pedum laua-

* *al. cillibam.*

* *V. C. hanus. Turnanus cum Græco nomine, &*

cum Latina figura barbatus.

lauatione. Candelabrum à candela: his enim funiculi ardentes figebantur. Lucerna pòſt inuenta, quæ dicta à luce, aut quòd id vocant Græci λύχνον. Vaſa in menſa eſcaria, vbi pultem, aut iurulenti quid ponebant, à capiendo catinum nominauerũt: niſi quòd Siculi dicunt κάπινον, vbi aſſa ponebant. Magidam aut langulam, alterum à magnitudine, alterum ab latitudine finxerunt. Patinas à patulo dixerunt, vt puſillas, quòd his libarent cænas patellas. Triplia, & caniſtra, quæ putant eſſe Latina, ſunt Græca, τρυβλίον καὶ κανίον. Reliqua quòd aperta ſint, vnde ſint, relinquo. Menſam vinariam rotundam nominabant cilibantum, vt etiam nunc in caſtris: id videtur declinatum * à Græco ἀπὸ τοῦ κύλικος, à quo illa capis: & minores capulæ à capiendo, quòd anſatæ, vt prehendi poſsint, id eſt capi. Harum figuras in ſacris ligneas & fictiles antiquas etiam nunc videmus. Præterea in poculis erant pateræ, ab eo quòd pateant, Latini ita dicunt. Hiſce etiam nunc in publico conuiuio antiquitatis retinendæ cauſſa, cùm magiſtri fiunt, potio circunfertur, & in ſacrificando deis, hoc poculo magiſtratus dat deo vinum. Pocula à potione: vnde potatio, & etiam * poma, quòd hæc poſcunt potum: ἀπὸ τοῦ πότου

** Tur. à poculo cylice.*

** al. poſtea hæc poſſunt à πότῳ.*

Græca

Græca origo potionis. , Aqua,quod æqua ſumma. Fons vnde funditur è terra aqua. Vas vinarium grandius, ſinũ ab ſinu, quod ſinum maiorem cauationem, quàm pocula habebat. Item dicta lepeſte etiam nunc in ſacris Sabinis,vaſa vinaria in menſa deorum ſunt poſita. Apud antiquos ſcriptores Græcos inueni appellari poculi genus *δε-πίσταν*. Quarè vel inde radices in agrum Sabinum,& Romanum ſunt profectæ. Qui vinum dabant, vt minutatim funderent, à guttis guttum appellarunt: & qui ſumebãt minutatim, à ſumendo, ſimpulum nominauere. In huiſce locum in cõuiuiis è Græcia ſucceſsit epichyſis,& cyathus:in ſacrificiis remanſit guttum & ſimpulum. Altera vinaria menſa erat lapidea, quadrata, oblonga, vna columella, vocabatur cartibulum. Hæc in ædibus ad compluuium,apud multos me puero ponebatur, & in ea, & cũ ea ænea vaſa, à gerendo cartibulum poteſt dictum. Præterea erat tertium genus menſæ etiam quadratæ vaſorum,vocabaturque vrnarium,quòd vrnas cum aqua poſitas ibi potiſsimum habebant in culina. Ab eo etiam tunc ante balneum locus, vbi poni ſolebat, vrnarium vocatur. Vrnæ dictæ, quòd vrinant in aqua haurienda. Vrinare,

δέπαστρον Fuluius.

Ful. à bura.

eſt mergi in aquam. Imburum fictum * ab vrbo, quod ita flexum, vt redeat ſurſum verſus, vt in aratro, quod eſt vrbum. Calix à caldo, quòd in eo calda plus apponebatur, & caldum eo bibebant. Vas, vbi cibum coquebant, ab eo cacabum appellarunt. Veru à verſando. Ab ſedendo appellatæ ſedes, ſedile, ſedum, ſellæ, ſiliquaſtrum. Deinde ab his ſubſellium, vt ſubſipere, quod non planè ſapit: ſic quod non planè erat ſella, ſubſellium dictum: vbi in eiuſmodi duo, biſſellium dictum. Arca, quòd arceantur fures ab ea clauſa. Armarium, & armamentarium ab eadem origine, ſed declinata aliter. Mundus mulieris, dictus à munditia. Hinc enim maximè ſumitur, quòd eam * deceat. Itaque ob id paratur ſpeculum. Calamiſtri, quod his calefactis in cinere capillus ornatur. Qui ea miniſtrabat, à cinere cinerarius eſt appellatus. Diſcerniculum, quo diſcernitur capillus. Pecten, quòd per eum explicatur capillus. Speculum, à ſpeciendo, quòd ibi ſe ſpectant. Veſtis à velis: vela ab eo quòd vellus: lana tonſa vniuerſa ouis, id dictum, quòd vellebant. * lana ex lana facta quod capillum contineret, * dictum à rete reticulum. Rete ab raritudine. Item texta faſciola, qua capillum

al. docceat.

Turn. Lanea, ex lana.

retineret.

lum

lum in capite colligarent, dictum capital à capite, quod ſacerdotulæ in capite etiam nunc ſolent habere. Sic rica à ritu, quòd Romano ritu ſacrificium fœminæ cùm faciunt, capita velant. Mitra, & reliqua fere in capite, poſtea addita cũ vocabulis Græcis. Prius de indutui, aut amictui quæ ſunt, tangam. Capitium ab eo, quòd capit pectus, id eſt, vt antiqui dicebant, comprehendit indutui: alterũ quod ſubtus, à quo ſubucula: alterum quod ſuprà, à quo ſupparus: niſi id quod item dicunt Oſce. Alterius generis item duo, vnum quod foris, ac palam, palla: alterum quod intus, à quo intuſium: id quod Plautus dicit: Intuſiatam, patagiatam, caltulam, ac crocotulam. Multa pòſt luxuria adtulit: quorum vocabula apparent eſſe Græca. Amictui dictum quod amiectum eſt; id eſt, circumiectum, à quo etiam quod veſtitas ſe inuoluunt, circumiectui appellant: & quòd amictui habẽt purpuram circum, vocant circumtextum. Ricinium, id quod eo vtebantur duplici: ab eo quòd dimidiam partem retrorſum iacebãt, ab reiciendo ricinium dictum. Hinc quòd facta duo ſimplicia paria, parilia primo dicta: * recluſum propter leuitatem, *al. reliculum. παραπλευχεία, χλαμύς, ſic multa Græca. Læna,

quòd de lana multa: duarum enim togarum inſtar, vt antiquiſsimum mulierum ricinium, ſic hoc duplex virorum. Inſtrumenta ruſtica, quæ ſerendi, aut colligendi fructus cauſſa facta. Sarculum à ſerendo ac ſarriendo. Ligo, quòd eo propter latitudinem, quod ſub terra facilius legitur. Pala à pagendo, G in L mutatum quòd fuit. Rutrum vt ruitrum, à ruendo. Aratrum, quòd aruit terram. Eius ferrum vomer, quòd vomit eo plus terram. Dens, quòd eo mordetur terra. Supra id regula, quæ ſtat, ſtiua à ſtando: & in ea tranſuerſa regula, * manicula, quòd manu bubulci tenetur, qui quaſi eſt temo inter boues, Bura à bubus. alij hoc ab vrbo vrbum appellant. Sub iugo medio couum, quo bura extrema addita * oppilatur, vocatur couum à cauo. Iugum, & iumentum, à iunctu. Irpices, regula compluribus dentibus, quam item vt plauſtrũ boues trahunt, vt eruant, quæ in terra ſerunt; ſirpices, poſtea S, detrita à quibuſdam dicti. Raſtelli, vt irpices, ſerræ leues, itaque homo in pratis per feniſecia eo feſtucas abradit, quo ab raſu raſtelli dicti. Raſtri, quibus dentalibus penitus eradunt terram, atque eruunt, à quo & rutubrati dicti. Falces, à farre, littera commutata. Hæ in Campania

** Turn. manibula.*

** al. appellatur.*

nia ſeculæ à ſecando. A quadam ſimilitudine harum, aliæ: vt quod apertum, vnde falces fenariæ, & arboreæ: & quod nõ apertum, vnde lumariæ falces, & ſirpiculæ. Lumariæ ſunt, quibus ſecant lumecta, cùm in agris ſerpunt ſpinæ, quas quod à terra agricolæ luunt, id eſt, ſoluunt, lumecta. Sirpiculæ vocatæ à ſirpãdo id eſt, ab alligando. Sic ſirpata dolia quaſſa, cum alligata, dicta. His vtuntur in vinea alligando faſces, inciſos fuſtes, faculas: has * phancillas, Cherſoneſicè dicunt. Pilum, quòd eo far piſunt. Id vbi fit, piſtrinum. L. & S. inter ſe ſæpe commutant. Inde poſt in vrbe Lucili, piſtrina, & piſtrix. Trapetes, molæ oleariæ vocantur. Trapetes à terendo, niſi Græcum. Molæ à molиendo: harum enim motu eo conіecta moluntur. Vannum à volatu, quod cùm id iactant, volant inde leuia. Ventilabrum, quo ventilatur in * aëre frumentum. Quibus comportantur fructus ac neceſſariæ res: de iis, fiſcina à ferendo dicta. Corbes ab eo quòd ſpicas, aliudúe quid conruebant. Hinc minores corbulę dictæ. De iis, quæ iumenta ducũt. Trahula ab eo, quòd trahitur per terram. Sirpea, quæ iunceis ſirpatur, id eſt, colligando implicatur. In qua ſtercus, aliudúe quid vehitur, vehiculum: In quo fe-

* *V. C. phanidas Chermoneſia. al. phandas Cherſoneſÿ.*

* *fort. area*

num aliudúe quid vehitur,quod ex viminibus vietur,aut quòd eo vehitur,vehea. breuis veha, vehiculum dictum eſt. Ab aliis etiam dictũ arcera, quæ etiam in duodecim Tabulis appellatur: quod ex tabulis vehiculum erat factum vt arca, arcera dictum. Plauſtrum ab eo, quod non, vt in his, quæ ſuprà dixi,ſed ex omni parte palàm eſt.quæ in eo vehuntur,lapides,aſſeres,tignum. Aedificia nominata apertè,vt multa: ab ædibus,& faciendo maximè ædificium. Oppidum ab ope dictum, quod munitur opis cauſſa, vbi ſint; & quod opus eſt ad vitam gerendam, vbi habeant tutò: vel oppida, quòd opere munibant.mœnia dicta, quo muniti eſſent.Quod exaggerabant,aggeres dicti: & quod aggerem contineret,mœrus: qui muniendi cauſſa manu portabatur, quo ſepiebant oppidũ,è quo mœnere,mœrus.Eius ſumma pinnę,ab his,quas inſigniti milites habere in galeis ſolent, & in gladiatoribus Samnites. Turres à toruis,quòd proiiciunt ante alios. Quà viam relinquebant in muro, qua in oppidum portarent, portas. Oppida condebant in Latio, Etruſco ritu multa, id eſt, iunctis bubus tauro, & vacca interiore aratro circũagebant ſulcum. Hoc faciebant religionis cauſſa die auſpi-

auſpicato, vt foſſa, & muro eſſent muniti. Terram vnde exculpſerant, foſſam vocabāt, & introrſum factam, murum. Poſtea qui fiebat orbis, vrbis principium, quod erat poſt murum, poſmerium dictum, eiuſq; ambitu auſpicia vrbana finiuntur. Cippi pomerij ſtant, & circum * Ariciam, & circum Romam. Quare & oppida, quæ prius erant circumducta aratro, ab orbe, & vruo vrbes: & ideo coloniæ noſtræ omnes in litteris antiquis ſcribuntur vrbes, quòd item conditæ, vt Roma: & ideo coloniæ vt vrbes conduntur, quòd intra pomerium ponuntur. Oppidum quod primum conditum in Latio ſtirpis Romanæ Lauinium. Nam ibi dij penates noſtri. Hoc à Latini filia, quæ coniuncta Aneæ, Lauinia appellata. Hinc poſt triginta annos oppidum alterum conditur Alba, id ab ſue alba nominatum. Hæc è naui Aneæ cùm fugiſſet Lauinium triginta parit porcos. Ex hoc prodigio poſt Lauiniū cōditum annis triginta, hæc vrbs facta, propter colorem ſuis, & loci naturam, Alba Longa dicta. Hinc mater Romuli Rhea, ex hac Romulus, hinc Roma. in ea

* al. V. C. Arſclam

Vici à via, quòd ex vtraq; parte viæ ſunt ædificia. Fundulæ à fundo, quod exitum nō habet, ac peruium non eſt. Angiportum, ſi id

id anguſtum, ab agẽdo, & portu. Quo conferrent ſuas controuerſias, & quæ vendere vellent, quo ferrent, forum appellarunt. Vbi quid generatim additum, ab eo cognomen, vt forum bouarium, forum olitoriũ. Hoc erat antiquum macellum, vbi olerum copia. Ea loca etiam nũc Lacedæmonij vocant μακέλλως. ſed Iones oſtia hortorum μακελλώτας, & caſtelli μακέλλως. Secundum Tiberim ad Ianum, forum piſcarium vocant. Ideo ait Plautus: Apud forum piſcarium, vbi variæ res. Ad Corneta, forum cupedinis, à * Cupedio: quod multi forum cupidinis, à cupiditate. Hæc omnia poſtquam cõtracta in vnum locum, quæ ad victum pertinebant, & ædificatus locus, appellatum macellum, vt quidam ſcribũt, quòd ibi fuerit hortus, alij quòd ibi domus fuerit, cui cognomen fuit Macellus, quæ ibi publicè ſit diruta, è qua ædificatum hoc, quod vocatur ab eo macellum in foro. lacum Curtium à Curtio dictum conſtat; de eo triceps hiſtoria. Nam & Procilius non idem prodidit, quod Piſo, nec quod is, C. Aelius Stilo ſecutus. A Procilio prolatum in eo loco dehiſſe terram, & ex ſenatuſconſulto ad haruſpices relatũ, eſſe reſponſum deum Manium Poſtulionem poſtulare, id eſt, ciuẽ fortiſ-

* *faſtidio, eſt in V.C.*

tiſsimum eodem mitti:tum quendam Curtium virum fortem armatum aſcendiſſe in equum,& ad Concordię verſum,cum equo eum præcipitatum: eo facto, locum coiſſe, atq; eius corpus diuinitus humaſſe, & reliquiſſe genti ſuæ monumentum. L.Calpurnius Piſo in annalibus ſcribit,Sabino bello, quod fuit Romulo,& Tatio,virum fortiſsimumMetium Curtium Sabinum,cùm Romulus cum ſuis ex ſuperiore parte impreſſionem feciſſet, in locum paluſtrem,qui tũ fuit in foro,antequam cloacæ eſſent factæ, ſeceſsiſſe, atq; ſuos in capitolium recepiſſe, ab eo lacum inueniſſe nomen. C.Aelius, & Q.Lutatius ſcribunt eum locum eſſe fulguritum, & ex ſenatuſconſulto ſeptum eſſe, idq́; factum eſſe à Curtio conſule, cui Marcus Genucius fuit collega, Curtium appellatum. Arx ab arcendo,quòd is locus munitiſsimus vrbis, à quo facilimè poſsit hoſtis prohiberi. Carcer à coërcendo,quod exire prohibet. In hòc pars, quæ ſub terra, Tullianum,ideo quòd additum àTullio rege,& Latumiæ: quod Syracuſis, vbi ſimili de cauſſa cuſtodiuntur, vocantur latomiæ: aut de Lautumia translatũ, quod hîc quoq; lapicidinæ fuerunt. Inde laurentum,ab eo quòd ibi ſepultus eſt T. Tatius rex, qui à

Lau-

Laurentibus interfectus eſt: aut ab ſilua laurea, quòd ea ibi exciſa, exædificatus vicus. vt inter ſacram viam, & macellum editum, Corneta à corneis, quæ abſciſſæ loco reliquerunt nomen. Vt eſculetum ab eſculo dictum: & fagutal à fago: vnde etiam Iouis Fagutalis quod ibi ſacellum. Armiluſtrum ab ambitu luſtri: locus idem Circus maximus dictus, quòd circum ſpectaculis ædificatus, vbi ludi fiunt; & quòd ibi circũ metas fertur pompa, & equi currunt. Itaq; in Cornicula miles dicebatur: qui illum deludere ſolebant, cùm ipſum aduenientem videret, militem, dicebant: Quid ceſſamus ludos facere? Circus noſter ecce adeſt. In circo proximũ, vnde mittuntur equi, nunc dicuntur carceres: Næuius oppidũ appellat. Carceres dicti, quòd coërcuntur equi, ne inde exeant antè, quàm magiſtratus ſignũ miſit. Oppidum, quòd à * muris parte pinnis turribuſq; carceres olim fuerũt: ſcripſit poëta: Dictator vbi currum inſidit, peruehitur vſq; ad oppidum. Intimus circus ad Murcim vocatur, vt Procilius aiebat, ab vrceis, quòd is locus eſſet inter figulos: alij dicũt à murteto declinatum, quòd ibi id fuerit: cuius veſtigium manet, quòd ibi ſacellum, etiam nunc Murteæ Veneris. Item ſimili

* *Ful. Vrſin. muris.*

mili de cauſſa circus Flaminius dicitur, qui ædificatus eſt circum Flaminium campum, & quòd ibi quoq; ludis Taureis circũ metas currũt. Comitium ab eo, quòd coibant eò comitiis curiatis litium cauſſa. Curiæ duorum generum: nam & vbi curarent ſacerdotes res diuinas: vt curiæ veteres: & vbi ſenatus humanas, vt curia Hoſtilia, quod primus ædificauit Hoſtilius rex. Ante hanc roſtra, ex hoſtibus capta fixa ſunt. Sub dextra huius à comitio locus ſubſtructus, vbi nationum ſubſiſterent legati, qui ad ſenatum eſſent miſsi. Is Græcoſtaſis appellatur à parte, vt multa. Senaculum ſupra Græcoſtaſin, vbi ædes Concordiæ, & baſilica Opimia. Senaculum vocatum, vbi ſenatus, aut vbi ſeniores conſiſterent, dictum vt γερουσία apud Græcos. Lautolæ à lauando, quod ibi ad Ianum Geminum aquæ calidæ fuerunt. Ab his palus fuit in minore velabro, à quo, quòd ibi vehebantur lintribus, velabrum, vt illud maius, de quo ſuprà dictum eſt. Aequimelium, quòd æquata Melij domus publicè, quòd regnum occupare voluit is. Locus ad buſta Gallica, quòd Roma recuperata, Gallorũ oſſa, qui poſſederunt vrbem, ibi coaceruata ac* condita. Locus, qui vocatur Doliola, ad cluacam maximam, vbi non

* al. conſti-pta.

non licet deſpuere,à doliolis ſub terra. Eorum duæ traditæ hiſtoriæ: quòd alij ineſſe aiunt oſſa cadauerum: alij Numæ Pompilij religioſa quædam poſt mortem eius infoſſa. Argiletum ſunt, qui ſcripſerunt ab Argola, ſeu quòd is hûc venit,ibiq; ſepultus ſit: alij ab argilla,quòd ibi id genus terræ. Cliuus Publicius, ab ædilibus plebei Publiciis,qui eum publicè ædificarunt. Simili de cauſſa Publilius vicus, & Coſconius, quòd ab his Viocuris dicuntur ædificati. Cliuus proximus à Flora ſuſus verſus Capitolium vetus,quòd ibi ſacellum Iouis,Iunonis, Mineruæ: & id antiquius, quàm ædis, quæ in capitolio facta. Exquiliis vicus Africus, quòd ibi obſides ex Africa bello Punico dicuntur cuſtoditi.Vicus cyprius à cypro, quòd ibi Sabini ciues additi conſederunt, qui à bono omine id appellarunt. Nam cyprum Sabinè bonum. Prope hunc vicus ſceleratus dictus à Tullia Tarquinij Superbi vxore,quòd,ibi cùm iaceret pater occiſus, ſupra eum vt * iniiceret carpentũ mulio,iuſsit. quoniam vicus conſtat ex domibus, nunc earum vocabula videamus. Domus Græcum eſt: & ideo in ædibus ſacris ante cællam, vbi ſedes dei ſunt. Græci dicunt πρόδομος: quod pòſt, ὀπισθόδομος. Aedeis

* Ful. inigeret.

deis ab aditu, quòd plano pede adibant. Itaq; ex ædibus efferri indictiuo funere præco etiam eos dicit, qui è tabernis efferũtur, & omnes in cenſu villas inde dicamus ædes. Cauum ædium dictum, qui locus tectus intra parietes relinquebatur patulus, qui eſſet ad communem omnium vſum. In hoc locus ſi nullus relictus erat, ſub diuo qui eſſet, dicebatur teſtudo à teſtudinis ſimilitudine, vt eſt in prætorio & caſtris. Si relictum erat in medio, vt lucem caperet deorſum, quo impluebat, impluuium dictũ: ſuſum, quà compluebat, compluuium, vtrumq; à pluuia. Tuſcanicũ dictum à Tuſcis, poſteaquam illorum cauum ædium ſimulare cœperunt. Atrium appellatum ab Atriatibus Tuſcis: illinc enim exemplum ſumptum. Circum cauũ ædium erant vniuſcuiuſq; rei vtilitatis cauſſa parietib' diſſepta: vbi quid conditum eſſe volebant, à cælando cællam appellarunt. Penariam, vbi penus. Vbi cubabant, cubiculum: vbi cœnabant, cœnaculum vocitabant. Vt etiam nunc Lanuuij apud ædem Iunonis, & in cetero Latio, ac Faleriis, & Cordubæ dicuntur. Poſteaquam in ſuperiore parte cœnitare cœperunt, ſuperioris domus vniuerſa, cœnacula dicta. Poſteaquam ibi cœnabãt, plura facere cœ-

perunt, vt in caſtris, ab hieme hiberna, hibernum domus vocarunt: contra æſtiuum, DESVNT PAGINAE TRES. regionem Porcius deſignat, cùm de Ennio ſcribens dicit eum coluiſſe Tutilinæ loca. Sequitur porta Næuia, quòd in nemoribus. Næuius enim loca, vbi ea ſic dicta. Deinde Rauduſcula, quòd ærata fuit. æs raudus dictum, ex eo in mancupiis ſcriptum: Raduſculo libram ferito. Hinc Lauernalis ab ara Lauernæ, quòd ibi ara eius. Præterea intra muros video portas dici: in Palatio Mugionis, à mugitu, quòd ea pecus in bucita tũ antiquum oppidum exigebant. Alteram Romanulam, dictam ab Roma, quæ habet gradus in naualia ad Volupiæ ſacellum. Tertia eſt Ianualis dicta ab Iano, & ideo ibi poſitum Iani ſignum, & inſtitutum à Numa Pompilio, vt ſcribit in annalibus L. Piſo, vt ſit aperta ſemper, cùm bellum ſit. Nuſquàm traditum eſt memoriæ niſi Pompilio rege fuiſſe clauſam: & poſt T. Manlio conſule, bello Carthaginienſi primo confecto, ſed eodem anno apertam. DESVNT QVAEDAM. Super lectulis origines, quas aduerti, hæ. Lectica, quod legebant vnde eam facerẽt, ſtramenta, atq; herbas: & vt etiam nunc ſit in caſtris. lecticas, ne eſſent in terra, *ſublimes in his pone-

* Ful. Vrſin. ſubiices.

ponebant: niſi ab eo quod Græci antiqui dicebant λέκτρον, lectum potius, * quàm lecticã. qui inuoluebant, quòd ferè ſtramenta erant è ſegete, ſegeſtria appellarunt, vt etiam nunc in caſtris: niſi à Græcis: nam στέγαστρον illi lectum quo mortuus effertur, dicebant. Feretrum noſtri, Græci φέρετρον. Poſteaquam tranſierunt ad culcitas. quòd * in ea ſagum, aut tomentum, aliudúe quid calcabant, ab inculcando culcita dicta: hac quicquid inſternebant, à ſternendo ſtragulum appellabant. Puluinar vel à * plumis, vel à pollulis declinarunt. Quibus operiebantur, operimenta, & pallia, opercula dixerunt. In his multa peregrina, vt ſagum, Reno, & amphimalon, Græca: contra Latinum toral, quod ante torum, & torus à toruo, quòd is in promptu: ab hac ſimilitudine toruinus in mulieris capite ornatus. Quia ſimplici ſcanſione ſcandebant in lectum non altum, ſcabellum: in altiorem, ſcamnum: duplicata ſcanſio, gradus dicitur, quòd gerit * ab inferiore in ſuperiorẽ. Græca ſunt periſtromata, & peripetaſmata. Sic aliquod item conuiuij cauſſa ibi. Multa pecuniæ ſignatæ vocabula ſunt: æris, & argenti hæc. As ab ære. Dupondius, à duobus ponderibus: quòd vnum pondus aſſipondium

al. quo eã lecticam inuoluebant.

Turn. in eas acus. V.C. in ea ſagas.

al. pluribus, vel à pellulis declinatum.

al. in inferiora ſuperiorem.

dium dicebatur: id ideo, quòd as erat libræ pondus: deinde ab numero reliquum dictum vſque ad centuſsis. Ab tribus aſsibus treſsis, & ſic proportione vſq; ad nonuſsis. In denario numero hoc mutat: quod primum eſt, ab decem aſsibus decuſsis: ſecundum à duobus decuſsibus viceſsis, & triceſſis à tribus, ſic proportione vſq; ad centuſſis, quo maius æris vocabulum non eſt. Nam ducenti cùm dicuntur, non magis aſſes, quã denarij, aliæúe res ſignificantur. Aeris minima pars ſextula, quòd ſexta pars vnciæ. Semuncia, quòd dimidia pars vnciæ. Se valet dimidium, vt in ſelibra, & ſemodio. Vncia, ab vno. Sextans, ab eo quòd ſexta pars aſsis, ſicut quadrans, quod quarta, & triens, tertia pars. Semiſsis quòd ſemiaes, id eſt, dimidium aſsis, vt ſuprà dictum eſt. Septunx, à ſeptem, & vncia *concluſum. Reliqua obſcuriora, quòd à deminutione; & ea quæ deminuuntur, ita ſunt, vt extremas ſyllabas habeant: vt à duodecim vna dempta vncia, deunx. Dextans, dempto ſextante. Dodrãs, dempto quadrante. Bes, vt olim * des, dempto triente. In argento nummi, id à Siculis. Denarij, quòd denos æris valebant. Quinarij, quòd quinos. Seſtertius, quòd binos ſemis. Dupondius enim & ſemis antiquus ſeſtertius

* al V C. conliſum.

* f. dues.

ſtertius eſt,& veteris conſuetudinis,vt retrò æra dicerentur ita, vt ſemis tertius, ſemis quartus pronuntiarent.Seſtertius igitur,ab ſemis tertius dictus. Nummi denarij decuma libella;quòd libram æris valebat,& erat ex argento parua.Sembella,quod ſit libellæ dimidium,vt ſemis aſsis. Terũcius à tribus vnciis, ſembellæ quod valet dimidium, & eſt quarta pars libellæ,vt quadrãs aſsis. Eadem pecunia vocabulum mutat. Nam poteſt idem dici dos,arrabo, merces, corollarium. Dos, ſi nuptiarum cauſſa data: hæc Græcè δὼς, ita enim hoc Siculi: ab eodem donum. Nam Græcè vt Iones δόμον, vt Aeoles δόμα,& vt Attici δόσις. Arrabo data, vt reliquum reddatur: hoc verbum à Græco ἀῤῥαϐών. Damnũ, à demptione, cùm minus refectum,quàm quanti conſtat.Lucrum,ab luẽdo,ſi amplius,quàm,quanti eſſet emptũ exſolueret.Detrimentum, à detritu, quòd ea quæ trita, minoris pretij. Ab eodem intertrimentum,ab eo quòd, quæ inter ſe trita, & deminuta: à quo etiam intrigo dicta, & intertrigo. Multa pecunia quæ à magiſtratu dicta, vt exigi poſsit ob peccatum: ꝙ ſingulæ dicuntur appellatæ eæ multa,quòd olim vnum dicebãt multæ.Itaq; cùm in dolium,aut culeum vinum indunt ruſtici,pri-

ma vrna addita, dicunt etiam nunc. Pœna, à pœniendo, quòd poſt peccatum ſequitur. Pretium, quòd æſtimationis, emptionisúe cauſſa conſtituitur, dictum à peritis, quòd hi ſolùm poſſunt facere rectè id: Si quid datum pro opera, aut opere, merces à merendo. Quod manu factum erat, & datum pro eo, manupretium, à manibus & pretio. Corollarium, ſi additum præter, quàm quod debitum eſt: vocabulum fictum à corollis: quòd hæ cùm placuerant actores, in ſcena dari ſolitæ. Præda eſt ab hoſtibus capta, quòd manu parta, vt parida, præda.* Præmium, à præda, quòd ob rectè quid factum conceſſum. Si datur, quod reddatur, mutuum, quod Siculi *μοῖτον*. Itaq; ſcribit Sophrō *μοῖτον* * *ἀνατίθημον*. Et munus, quod mutuo animo qui ſunt, dant officij cauſſa. Alterum mœnus, quod muniēdi cauſſa imperatum, à quo etiā municipes, qui vnà manus fungi debent, dicti. Si is ea pecunia, quæ in iudicium venit in litibus, ſacramentum à ſacro. Qui petebat, & qui inficiabatur, de aliis rebus, vtriq; quingentos æris ad pontem deponebant, de aliis rebus item certo alio legitimo numero aſsium. Qui iudicio vicerat, ſuum ſacramentum à ſacro auferebat, victi ad ærarium redibat. Tributum dictum à tri-

**al. Prædia primùm à præda, quod o.r.q. f. cōceſſum ſit: Datū, quòd redd.*

** al. ἀντιμῶ. al. ἀντίτιμον.*

à tribubus, quòd ea pecunia, quæ populo imperata erat, tributim à ſingulis pro portione cenſus exigebatur. Ab hoc ea, quę adſignata erat, attributū dictum. Ab eo quoq; quibus attributa erat ea pecunia, vt militi reddant, tribuni ærarij dicti. Id, quod attributum erat, æs militare: hoc eſt, quod ait Plautus: Cedit miles, æs petit: & hinc dicūtur milites ærarij, ab ære, quòd ſtipendia facerent. Hoc ipſum ſtipendium ab ſtipe dictum, quòd æs quoq; ſtipem dicebāt. Nam quòd aſſes libras pondo erant, qui acceperant maiorem numerum, non in arca ponebant, ſed in aliqua cælla ſtipabant, id eſt, componebant, quo minus loci occuparet: à ſtipando ſtipem dicere cœperunt. Stipa à ſtœpe fortaſſe Græco vocabulo. Id apparet, quòd vt tum inſtitutum, etiam nunc diis cùm theſauris aſſes dant, ſtipem dicunt: & qui pecuniam alligat, ſtipulari & reſtipulari. Militis ſtipendia ideo, quòd eam ſtipem pendebant. Ab eo Ennius ſcribit: Pœni ſtipendia pendunt. Ab eodem pendendo diſpenſator: & in tabulis ſcribimus expēſum: & inde prima penſio, & ſic ſecunda, aut quæ alia: & diſpendiū ideo, quòd in diſpendēdo ſolet minus fieri. Compendium, quod cùm cōpenditur, vna ſit. A quo quod in ſortem

Ful. Vrſin. à στοιβάζειν. al. ſtipare à στείβειν.

accedebat, impendium appellatum: quæ cùm accederet ad ſortem, ex vſu vſura dicta, vt ſors, quòd ſuum ſit. Per trutinam ſolui ſolitum, veſtigium etiam nunc manet in æde Saturni, quòd ea etiam nunc propter penſuram, trutinam habet poſitam. Ab aere aerarium appellatum. Ad vocabula, ea, quæ & loca, & ea, quæ in locis ſunt, quæ pertinere ſumus rati, ſatis arbitror dicta: quod neq; parum multa ſunt aperta, neq; ſi amplius velimus, volumen patietur. Quare in proximo, vt in primo libro dixi, quod ſequitur de temporibus dicam.

M.TE-

M. TERENTII VARR.

De lingua latina,

LIBER QVINTVS.

Ad M. Tullium Ciceronem.

ORIGINEIS verborum, quæ ſint locorum, & quæ in his, in priore libro ſcripſi: in hoc dicam de vocabulis temporum, & earum rerum, quæ in agendo fiunt, aut dicũtur cum tempore aliquo, vt ſedetur, ambulatur, loquitur. Atque ſi qua erunt ex diuerſo genere adiuncta, potius cognationi verborum: quàm auditori calumnianti geremus morem. Huius rei auctor mihi Chryſippus, & Antipater, & illi, in quibus, & ſi non tantum acuminis, at plus litterarum, in quo eſt Ariſtophanes, &

Apollodorus. Qui omnes verba ex verbis ita declinari ſcribunt, vt litteras alia adſumant, alia amittant, alia commutent, vt fit in turdo, in turdario, in turdellis. Sic declinantes Græci noſtra nomina dicunt Leucienum λευκιενὸν, & Quintium κοίντιον, ἀρίσταρχον illi, nos Ariſtarchum, & δίωνα Dionem: ſic, inquam, conſuetudo noſtra multa declinauit, vt à vetere vetuſtum, à ſolu ſolum, ab libero liberum, ab laſibus lares: quæ obruta vetuſtate, vt potero eruere conabor. Dicemus primò de temporibus, & quæ per ea fiunt. Sed ita vt antè de natura eorum. Ea enim dux fuit ad vocabula imponenda homini. Tempus eſſe dicunt interuallum mundi, motus. Id diuiſum in parteis aliquot, maximè ab ſolis & lunæ curſu. Itaque ab eorum tenore temperato tempus dictum: vnde tempeſtas: vnus motus ſolis eſt, quo toto coniunctus mundo ab ortu in occaſum venit. Tempus id, ab hoc deo dies appellatur. Meridies ab eo quòd medius dies. D antiqui, non R in hoc dicebant, vt Præneſte inciſum in ſolario vidi. Solarium dictum id in quo horæ in ſole inſpiciebantur, quod Cornelius inumbrauit. Diei principium manè, quòd tum manat dies ab

ab oriente, niſi potius quòd bonum antiqui dicebant manum: ad cuiuſmodi religionem Græci quoque: cùm lumen adfertur, ſolent dicere, φῶς ἀγαθόν. Suprema ſummum diei: id à ſuprimo: hoc tempus duodecim tabulæ dicunt occaſum eſſe ſolis: ſed poſtea lex Prætotia id quoque tempus iubet eſſe ſupremum, quo præco in comitio ſupremam pronuntiauit populo. Secundum hoc dicitur crepuſculum à crepero: id vocabulum ſumpſerunt à Sabinis: vnde veniunt Crepuſci nominati Amiterno, quòd eo tempore erant nati, vt Lucij prima luce in reatione. Crepuſculum ſignificat dubium, quòd crepuſculum dies etiam num ſit, an iam nox, multis dubium: ab eo res dubiæ dictæ creperæ. Nox, vt Catullus ait, quòd omnia, niſi interueniat ſol, pruina obriguerint, quod nocet, nox, niſi quod Græce νὺξ. Cùm ſtella prima exorta, quam Græci vocant ἕσπερον, noſtri veſperuginem, vt Plautus: Nec veſperugo, nec vergiliæ occidunt. Id tempus dictum à Græcis ἑσπέρα, Latinè veſper: vt ante ſolem ortum, eadem ſtella vocatur iubar, quòd iubata. Pacuuius dicit, Paſtor exorto iubare, noctis decurſo itinere. Ennius: * Aiax: Lumen iubárue in cælo cerno? *al. V.C. Alax.

Inter

Inter veſperuginem, & iubar dicta nox intempeſta, vt in Bruto Caſsij, quod dicit Lucretia: Nocte intempeſta noſtram deuenit domum. Intempeſtam Aelius dicebat, cùm tempus agendi eſt nullum, quod alij concubium appellarunt, quòd fere omnes tũc cubarẽt: alij ab eo quod ſileretur, ſilentium noctis, quod idem Plautus, conticinium. Scribit enim: Videbimus, factum volo, i, redito conticinio. Alter motus ſolis eſt, quo mouetur à bruma ad ſolſtitium. Dicta bruma, quòd breuiſsimus tunc dies eſt. Solſtitium, quòd ſol eo die ſiſtere videatur, aut quòd ad nos verſus, proximũ eſt ſolſtitium. Cùm venit in medium ſpatium inter brumam & ſolſtitium, quòd dies æquus ſit, ac nox, æquinoctium dictum. Tempus à bruma ad brumam dum Sol redit: vocatur annus, quòd vt paruuli circuli, anuli, ſic magni dicebantur, ani: vnde annus. Huius temporis pars prima hiemps, quod tum multi himbres: hinc hibernacula, hibernũ: vel quòd tum anima, quæ flatur, omnium apparet, ab hiatu hiemps. Tempus ſecundum, ver, quòd tum viuere incipiunt virgulta, ac vertere tempus anni: niſi quod Iones dicunt βῆρ. Tertium, ab æſtu, æſtas. Hinc æſtiuum, niſi forte à Græco αἴθεσθαι. Quartum

Primus motus pag. priore.

tum autumnus. MVLTA DESVNT. ab ſole: ſic menſis à lunæ motu dictus, dum ab ſole profecta, rurſus redit ad eum. luna, quòd Græci olim dicta μήνη: vnde illorum μῆνες, ab eo noſtri menſes. A menſibus intermeſtris dicta: quòd putabant inter prioris ſeneſcentis extremos dies, & nouam lunam eſſe diem, quem diligentius Attici ἕνην καὶ νέαν appellarunt, ab eo, quòd ea die poteſt videri extrema & prima luna. Luſtrum nominatum tempus quinquennale, à luendo, hoc eſt, ſoluendo, quòd quinto quoque anno vectigalia & vltrò tributa per cenſores perſoluebantur. Seculum ſpatium annorum centum vocarunt: dictum à ſene, quòd longiſsimum ſpatium ſeneſcendorū hominum id putarunt. AEuum, ab ætate omnium annorum: hinc æuiternum, quod factum eſt æternum quod Græci αἰώνιον. Id ait Chryſippus eſſe αἰῶνα: ab eo Plautus: Non omnis ætas ad perdiſcendum ſat eſt. Hinc poëtæ, æterna templa cæli. Ad cæli naturali diſcrimina ciuilia vocabula dierum acceſſerunt. Dicam prius, qui deorum cauſſa, tum qui hominū, ſint inſtituti dies. Agonales, per quos rex in regia arietem immolat, dicti ab agone, eo quòd interrogatur princeps ciuitatis, & princeps gregis immo-

Digitized by Google

immolatur. Carmentalia nominātur, quod ſacra tum, & feriæ Carmentis. Lupercalia dicta, quòd in Lupercali, Luperci ſacra faciunt. Rex cùm ferias menſtruas Nonis Februariis edicit, hunc diem februatum appellat. Februum Sabini purgamentum, & id in ſacris noſtris verbū. Nam & Lupercalia februatio, vt in Antiquitatum libris demonſtraui. Quirinalia à Quirino, quòd ei deo feriæ, & eorum hominum qui Fornacalibus ſuis non fuerunt feriati. Feralia ab inferiis, & ferendo: quod ferunt tum epulas ad ſepulcrum, quibus ius ibi parentare. Terminalia, quòd is dies anni extremus conſtitutus. Duodecimus enim menſis fuit Februarius, & cùm intercalatur, inferiores quinque dies duodecimo demuntur menſe. *Equiria, ab equorum curſu. Eo enim die ludis currunt equi in campo Martio. Liberalia dicta, quòd per totum oppidum eo die ſedent ſacerdotes Liberi, hedera coronatæ anus, cùm libis & foculo pio ture ſacrificantes. In libris Saliorum, quorum cognomen Agonenſium, forſitan hic dies ideo appellatur potius Agonia. Quinquatrus hic dies cinus à nominis errore obſeruatur proinde, vt ſint quinque. dictus vt ab Tuſculanis poſt diem ſextum

*al. V. C. Ecuria.

Idus

Idus ſimiliter vocatur ſexatrus,&poſt diem ſeptimũ,ſeptimatrus:ſic hic quòd erat poſt diem quintum Idus,quinquatrus dies.Tubiluſtrum appellatur, quòd eo die in atrio ſutorio ſacrorũ tubæ luſtrantur. Megaleſia dicta à Græcis, quòd ex libris Sibyllinis arceſsita ab Attalo rege Pergami, prope murum Megaleſion,vbi templũ eius deæ,vnde aduecta Romã. Fordicidia,à fordis bubus: bos forda, quæ fert in ventre: quòd ea die publicè immolantur boues prægnantes in curiis complures, à fordis cædendis fordicidia dicta. Palilia, dicta à Pale, quòd ei feriæ,vt Cerialia à Cerere. Vinalia à vino. Hic dies Iouis,non Veneris.Huius rei cura non leuis in Latio.Nam aliquot locis vindemiæ primum à ſacerdotibus publicè fiebant, vt Romæ etiam nunc: nam flamen Dialis auſpicatur vindemiam, & vt iuſsit vinum legere,agna Ioui facit:inter cuius exta cæſa & porrecta,flamen * prorſus vinũ legit.In Tuſculanis ſacris eſt: vinum nouũ ne vehatur in vrbem ante, quàm vinalia kalentur. Robigalia dicta ab Robigo:ſecundum ſegetes huic deo ſacrificatur,ne rubigo occupet ſegetes. Dies Veſtalia, vt virgines Veſtales Veſtæ ſacrificent. Quinquatrus Minuſculæ dictæ Iuniæ idus ab ſimilitudine Maiorum,

* *V.C. porus.*

quòd

quòd tibicines tum feriati per vrbem vagantur, & conueniunt ad ædem Mineruæ. Dies Fortis Fortunæ appellatus ab Seruio Tullio rege, quòd is fanum Fortis Fortunæ ſecundum Tiberim extra vrbem Romam dedicauit Iunio menſe. Dies Populifugia videtur nominatus, quòd eo die repentè tumultu fugerit populus: non multò enim poſt hic dies, quàm deceſſus Gallorum ex vrbe: & qui tum ſub vrbe populi, vt Ficuleates, ac Fidenates, & finitimi alij contra nos coniurarunt. Aliquot huius veſtigia in ſacris apparent. De quibus rebus Antiquitatum libri plura referunt. Nonæ Caprotinæ, quòd eo die in Latio Iunoni Caprotinę mulieres ſacrificant, & ſub caprifico faciunt, & è caprifico adhibent* virgam. Cur hoc? toga prætexta data eis. DESVNT ALIQVA. Apollinaribus ludis docui populum. Neptunalia, à Neptuno. Eius enim dei feriæ. Furinalia, à Furina, quod ei deæ feriæ publicæ dies is, cuius deæ honos apud antiquos. Nam ei ſacra inſtituta annua, & flamen adtributus: nūc vix nomen notum paucis. Portumnalia, dicta à Portumno, cui eo die ædes in portu Tiberino facta, & ferię inſtitutæ. Vinalia Ruſtica dicuntur ante diem duodecimum Kalendas Septembris: quòd

* *Ful. Vrſin. ex Macrob. Lac, legendum putabat.*

quòd tum Veneri dedicata ædis, & horti eius tutelæ adſignantur, ac tum ſunt feriati olitores. Conſualia dicta à Conſo, quòd tùm feriæ publicæ ei deo, & in circo ad aram eius ab ſacerdotibus fiūt ludi illi, quibus virgines Sabinæ raptæ. Volcanalia, â Volcano, quòd ei tùm feriæ, & quòd eo die populus pro ſe in ignem animalia mittit. Opeconſiua dies ab dea Opeconſiua, cuius in regia ſacrarium: quòd ideo actum, vt eò, præter virgines Veſtales, & ſacerdotem publicum introeat nemo. Is cùm eat, ſuffibulum haud habeat tritum: id dicitur à ſuffiendo, vt ſubligaculum. Vortumnalia à Vortumno, cuius feriæ Octobri menſe. Meditrinalia, dies dictus à medēdo, quòd, vt Flaccus flamen Martialis dicebat, hoc die ſolitum vinum nouum & vetus libari, & deguſtari medicamenti cauſſa. Quod facere ſolent etiam nūc multi, cùm dicant, Nouum vetus vinum bibo: nouo, veteri morbo medeor. Fontanalia à fonte, quòd is dies feriæ eius: ab eo autem tum, & in fontes coronas iaciunt, & puteos coronant. Armiluſtrium, ab eo quòd in armiluſtro armati ſacra faciūt, niſi locus potius dictus ab his: ſed quòd de his prius, id ab ludendo, aut luſtro eſt, quod circumibant ludentes an-

F cili-

cilibus armati. Saturnalia dicta ab Saturno, quòd eo die feriæ eius: vt poſt diem tertium Opalia Opis. Angeronalia ab Angerona, cui ſacrificiū fit in curia. Acculeia & quoius feriæ publicæ. Laurentinæ is dies, quem diem quidam in ſcribendo Larentalia appellant, ab Acca Laurentia nominatus; cui ſacerdotes noſtri publicè parentāt ſexto die, qui Acca dicitur: & dicunt hunc diem Tarentini, Accas Tarentinas. Hoc ſacrificium fit in Velabro, quà in Nouā viam exitur, vt aiunt quidam ad ſepulcrum Accæ: vt quod ibi propè faciunt diis manibus aruales ſacerdotes: qui vterque locus extra vrbem antiquā fuit, non longè à porta Romanula: de qua in priori libro dixi. Dies ſeptimontium nominatus ab his ſeptē montibus, in queis ſita vrbs eſt. Feriæ non populi modo, ſed montanorum, vt Paganalia, quæ ſunt alicuius pagi. De ſtatis diebus dixi, nunc de annalibus dicam. Compitalia, dies adtributus laribus: vt alibi, ideò vbi viæ competunt, tùm in compitis ſacrificāt, quotannis is dies concipitur. Similiter Latinæ feriæ dies conceptiuus, dictus à Latinis populis, quibus ex Albano monte ex ſacris carnem petere fuit ius cum Romanis: à quibus Latinis Latinæ dictæ. Sementiuæ

tiuæ feriæ dies is, qui à pontificibus dictus, appellatus à ſemente, quòd ſationis cauſſa ſuſceptæ. Paganicæ eiuſdem agriculturæ cauſſa ſuſceptæ, vt haberent in agris omnis pagus: vndę paganicæ dictæ ſunt. Præterea feriæ conceptiuæ, quæ non ſunt annales, vt hæ, quæ dicuntur ſine proprio vocabulo, aut cum perſpicuo, vt Nouendialis ſunt. De his diebus ſatis nunc iam, qui hominũ cauſſa cõſtituti, videamus. Primi dies menſium nominati Kalendæ, ab eo quòd his diebus kalentur eius menſis Nonæ à pontificibus, quintanæ an ſeptimanæ ſint futuræ, in capitolio, in curia Kalabra, ſic dictæ, Quinque, kalo Iuno * Couella: Septem, kalo Iuno Couella. Nonę appellatæ, aut quòd ante diem nonum Idus ſemper, aut quòd vt nouus annus Kalendæ Ianuariæ ab nouo ſole appellatæ, ita nouus menſis, à noua luna Nonæ. Eodem die enim in vrbem ab agris ad regem conueniebat populus. Harum rerum veſtigia apparent in ſacris Nonalibus in arce, quòd tunc ferias primas menſtruas, quæ futuræ ſint eo menſe, rex edicit populo. Idus ab eo quod Tuſci Itus, vel potius quod Sabini Idus dicunt. Dies poſtridie Kalendas, Nonas, Idus, appellati atri, quòd per eos dies nihil noui inciperēt.

** Sic V.C. à cauo, id eſt, caleſti. Ariſtoteles Lunam κοίλην rectam & ἀμφίκυρτον appellat. Ful. Vrſin.*

Dies faſti, per quos prætoribus omnia verba ſine piaculo licet fari. Comitiales dicti, quòd tùm vt eſſet populus conſtitutum eſt ad ſuffragium ferendum, niſi ſi quæ feriæ conceptæ eſſent, propter quas non liceret, vt Compitalia, & Latinæ. Contrarij horum vocantur dies nefaſti, per quos dies nefas fari prætorem, Do, Dico, Addico. Itaque non poteſt agi lege. Neceſſe eſt enim aliquo eorum vti verbo, cùm lege quid peragitur. Quod ſi tum imprudens id verbum emiſit, ac quem manumiſit, ille nihilominus eſt liber, ſed vitio: vt magiſtratus vitio creatus, nihilo ſecius magiſtratus. Prætor, qui tum fatus eſt, ſi imprudens fecit, piaculari hoſtia piatur: ſi prudens dixit, Quintus Mutius ambigebat eum expiari, vt impium non poſſe. Intercenſi dies ſunt, per quos mane & veſperi eſt nefas, medio tempore inter hoſtiam cæſam & exta porrecta fas: à quo, quòd fas tum intercedit, intercìſi dies, aut eos intercìſum nefas. Dies qui notatur ſic, Quando rex comitiauit, fas: dictus ab eo, quòd eo die rex ſacrificat ad comitium, ad quod tempus eſt nefas, ab eo fas. Itaque poſt id tempus lege actum ſæpe. Dies qui vocatur, Quando ſtercus delatum, fas: ab eo appellatus, quòd eo die ex æde Veſtæ ſter-

ſtercus euerritur, & per capitolinum cliuũ in locum defertur certum. Dies Allienſis, ab Allia fluuio dictus. Nam ibi exercitu noſtro fugato, Galli obſederunt Romam. Quod ad ſingulorum dierũ vocabula pertinet, dixi. Menſium nomina ſunt aperta ferè, ſi à Martio, vt antiqui inſtituerunt, numeres. Nam primus à Marte, ſecundus, vt Fuluius ſcribit, & Iunius à Venere, quod ea ſit Ἀφροδίτη. cuius nomen ego, antiquis literis quod nuſquam inueni, magis puto dictum, quòd ver omnia aperit, Aprilem. Tertius à maioribus, Maius. Quartus à iunioribus, Iunius. Dehinc quintus, Quintilis, & ſic deinceps vſque ad Decembrem à numero. Ad hos qui additi, prior à principe deo, Ianuarius appellatus. Poſterior, vt iidem dicunt ſcriptores, ab diis inferis Februarius appellatus, quòd tùm his parentetur. Ego magis arbitror Februarium à die februato, quòd tum februatur populus, id eſt, lupercis nudis luſtratur antiquũ oppidum Palatinum, gregibus cinctum. QVOD ad temporum vocabula attinet, hactenus ſit ſatis dictum. Nunc quod ad eas res attinet, quæ in tempore aliquo fieri animaduerterim, dicam: vt hæc ſunt, Legiſti currens, ludens. De queis duo prædi-

ceꝛe volo, quanta ſit multitudo eorum, & quæ ſint obſcuriora, quàm alia. Cùm verborum declinantium genera ſint quatuor: vnum, quod tempora adſignificat, neque habet caſus, vt ab lego legis: alterum, quod caſus habet, neque tempora adſignificat, vt ab lego lectio, & lector: tertium, quod habet vtrumque, & tempora, & caſus, vt ab lego legens, lecturus: quartum, quod neutrum habet, vt ab lego lectè, ac lectiſsimè. Horum verborum ſi primigenia ſunt ad mille, vt Coſconius ſcribit, ex eorum declinationibus verborum diſcrimina quingenta millia eſſe poſſunt: ideo, quia ſingulis verbis primigeniis circiter quingentæ ſpecies declinationibus fiunt. Primigenia dicuntur verba, vt lego, ſcribo, ſto, ſedeo, & cetera, quæ non ſunt ab alio verbo, ſed ſuas habent radices. Contrà verba declinata ſunt, quæ ab aliquo oriuntur, vt ab lego legis, legit, legam, & ſic itidẽ hinc permulta. Quare ſi quis primigeniorum verborum origines oſtenderit, ſi ea mille ſunt, quingentûm millium ſimplicium verborũ cauſſas aperuerit. Non minus tamen, qui ab his reliqua orta oſtenderit, ſatis dixerit de origine verborum, cùm, vnde nata ſint principio, ſint pauca: quæ inde nata ſunt, innumera.

al. Ille tamen.

mera. quibus, iiſdem principiis, antepoſitis præuerbiis paucis, immanis verborum accedit numerus, quòd preuerbiis additis, atque commutatis aliud atque aliud fit: vt enim ceſsit atque receſsit, ſic adceſsit & abſceſsit: item inceſsit & exceſsit, ſic ſucceſsit, & deceſsit, & diſceſsit, & conceſsit, & præceſsit. Quòd ſi hæc decem ſolùm præuerbia eſſent, quoniam ab vno verbo declinatione quingenta diſcrimina fierẽt, his decemplicatis coniũcto præuerbio, ex vno quinque millia numero efficerent, ex mille ad quinquagies cẽtum millia diſcrimina fieri poſſunt. Democritus ſecutique eum item alij, qui infinita principia dixerunt, quamuis, quæ ſint, nõ dicunt, ſed cuiuſmodi ſint: faciunt tamen magnum, quòd quæ ex his conſtant in mundo, oſtendunt. Quare ſi etymologia principia verborũ poſtulet mille, de quibus ratio ab ſe non poſcatur: & reliqua oſtendat, quod non poſtulat, tamen immanem verborum expediet numerum. De multitudine, quoniam, quod ſatis eſſet, admonui, de obſcuritate pauca dicã. Verborum quæ tempora adſignificant, ideo locutus difficilimus eſt ἔτυμα, quòd neque his ferè ſocietas cum Græca lingua, neque vernacula ea, quorum in * promptu memoria

* V.C. partum.

moria adfuerit noſtra: de quibus, vt dixi, quæ poterimus, incipiam hinc. Primum quod dicitur ago, actio ab agitatu facta. Hinc dicimus agit geſtum tragœdus, & agitantur quadrigæ. Hinc agitur pecus paſtum, quâ vix agi poteſt. Hinc angiportum, quia nihil in eo poteſt agi. Hinc angulus, quòd in eo locus anguſtiſsimus, cuius loci is angulus. Actionum primum agitatus mentis, quòd primum ea quæ ſumus acturi, cogitare debemus, deinde tùm dicere, ac poſtremo facere. De his tribus minime putat volgus eſſe actionem, cogitationem: tertium, quom quid facimus, id maximũ: ſed & * cùm ſatagimus, quid & eam rem in mente agimus: & cùm pronuntiamus, agimus. Itaque ab eo orator dicitur agere cauſſam: & augures agere augurium dicũtur; cùm in eo plura dicant, quàm faciant. Cogitare, à cogendo dictum, quom mens plura in vnum cogit, vnde eligere poſsit: ſic è lacte coacto, caſeus nominatus. Sic concio dicta, quaſi coemptio: ſic compitum nominatum. A cogitatione, concilium, vnde conſilium: quòd veſtimentum apud fullonem cùm cogitur, conciliari dictum. Sic reminiſci, cùm ea, quæ tenuit mens, ac memoria, cogitando repetuntur. Hinc etiam

* *al. V. C. Sed & quõ cogitamus quid, eam rem in mẽte ag.*

etiam comminiſci dictum, cùm finguntur in mente, quæ non ſunt: & ab hoc illud, quod dicitur reminiſcor, cùm commentũ pronuntiatur. Ab eadem mente meminiſſe dictum: & amens, quod à mente ſua * diſcedit. Hinc etiam metuo, mentem quodammodo moueo. Sic quod frigidus tremor eſt, tremuiſti, id eſt, timuiſti. Tremo dictum à ſimilitudine vocis, quæ tunc cùm valde tremunt, apparet: cum in corpore pili, vt ariſta in ſpica hordei horrent. Curare, à cura dictum. Cura, quòd cor vrat. Curioſus qui hac præter modum vritur. Recordari, rurſus in cor reuocare. Curiæ, vbi ſenatus rempublicam curat: & illa, vbi cura ſacrorum publica, ab his curiones. Volo, à voluntate dictum, & à volatu, quòd animus ita eſt, vt puncto temporis peruolet, quò volt. Libet à labendo dictum, quòd lubrica mens ac prolabitur, vt dicebant olim. A libendo, libido, libidinoſus, ac Venus Libentina & Libitina: ſic alia. Metuere, à quodam motu animi, cùm id, quod male ceſſurũ putat, refugit. Mens cùm vehementius mouetur, aut ab ſe abit, & foras fertur, formido, cùm id, quod remanſit in mente, rurſus mouetur memoria, quæ à manendo, vt manimoria, poteſt eſſe dicta. Itaq; Salij,

* al. V. C. deſcendit.

qui cantant Mamuri Veturi, ſignificant veterem memoriam. Monere ab eadem: quòd is, qui monet, proinde ſit ac memoria. Sic monimenta quæ in ſepulcris: & ideo ſecūdum viam, quò prætereunteis admoneant, & illos eſſe mortales. Ab eo cetera, quæ ſcripta, ac facta memoriæ cauſſa, monimenta dicta. Mærere, à marcere, * quod mærore corpus marceſcere videatur: hinc etiā Macri dicti. Lætari, ab eo quod latius propter magni boni opinionem diffuſum. Itaq; Terentius ait: Gaudia ſua ſi omnes homines conferant vnum in locum, tamen mea exſuperet lætitia. Narro, cùm alterum facio narum: à quo narratio, per quam cognoſcimus rem geſtam, quæ pars agendi eſt, adiacendo.

* marcere.

Ità V. C. Ful. Vrſin. à dicendo.

* DESVNT QVAEDAM. *

Sunt autem hæc aut coniuncta cum temporibus, aut ab his: eorum hoc genus videtur etyma, Fatur is, qui primo ſignificabilem ore emittit vocem. Ab eo ante, quàm ita faciant pueri, dicuntur infantes: cùm id faciunt, iam fari: cùm hoc vocabulum à ſimilitudine vocis pueri, fari, id dictū. quod tum pueris conſtituāt parcæ fando, dictum fatum, & res fatales. Ad hęc, eandem vocem qui facilè fantur, facundi dicti: qui futura præ-

prædiuinando ſolent fari, fatidici dicti. Iidem vaticinari, quod veſana mente faciunt. Sed de hoc poſteà erit vſurpandum cùm de poëtis dicemus. Hinc faſti dies, quibus certa verba legitima ſine piaculo prætoribus licet fari. Ab hoc nefaſti, quibus diebus ea fari ius non eſt, & ſi fati ſunt, piaculum faciunt. Hinc effari dicuntur augures, cum finem auſpiciorum cœleſtium extra vrbem agris ſunt fati. Hinc effata templa dicuntur ab auguribus, quod fati, qui in eis fines ſunt. Hinc fana nominata, quòd pontifices in ſacrando fati ſunt finem. Hinc profanum eſt, quod ante fanum, id eſt, coniunctum fano: hinc profanatũ, quod in ſacrario polluctum, quod à porriciẽdo eſt fictum. Cùm enim ex mercibus libamenta porrecta ſunt Herculi in ara, tunc polluctum eſt, & tum profanatum dicitur, id eſt, proinde vt ſit fani factum. Atq; inde Herculi decuma appellata ab eo eſt, quòd ſacrificio quodam fanatur, id eſt, vt fani lege ſit, dicitur. Itaq; vbi olim in fano cõſumebatur omne, quod profanatum erat, vt etiam fit: quod prætor vrbanus quotannis facit, cùm Herculi immolat publicè iuuencam. Ab eodem verbo fari, fabulæ dictæ. Hinc faſsi, & confeſsi, qui fati id, quod ab his quæſitum. Hinc profeſ-

FATICINARI. antiq. ſcript.

ſi: hinc fama, & famoſi. Ab eodem falli, ſed & falſum, & fallacia: quæ propterea quòd fando quem decipit, ac contra quàm dixit, facit. Itaq; ſi quis re fallit, in hoc non proprio nomine fallacia, ſed tralatitio, vt à pede noſtro, pes lecti, ac pes betæ. Hinc etiam famigerabile, & ſic compoſititia alia item, vt declinata multa, in quo & fatuus & fatue. Loqui ab loco dictum, quòd qui primò diſcit iam fari, & vocabula, & reliqua verba dicit antè, quã ſuo quidq; loco dicere poteſt. Hunc Chryſippus negat loqui, ſed vt loqui: vt imago hominis, ſic in coruis, cornicibus, pueris primitus incipiẽtibus fari, verba nõ eſſe verba, quòd nõ loquantur. Igitur is loquitur qui ſuo loco quodq; verbum ſciens ponit: & iſtum prolocutũ dicimus, cùm in animo quod habuit, extulit loquẽdo. Hinc etiam dicuntur eloqui, ac reloqui in fanis Sabinis è cella dei, qui eloquuntur. Hinc dictus loquax, qui nimiũ loqueretur. Hinc eloquens, qui copioſè loquitur. Hinc colloquium, cùm veniunt in vnum locum loquendi cauſſa. Hinc adlocutum mulieres ire aiunt, cùm eunt ad aliquam locutum cõſolandi cauſſa. Hinc quidam loquelam dixerunt verbum, quod in loquendo efferimus. Concinnè loqui dictum, à concinno,

vbi

vbi inter ſe conueniunt partes, & inter ſe condiant aliud alij. Pronuntiare dictum à nuntiare: pro idem valet, quod antè, vt in hoc, proludit. Ideo actores pronuntiare dicuntur, quod in proſcenio enuntiant poëtæ cogitata: quod tũ maxime dicitur propriè, nouam fabulam cùm agunt. Nuntius eſt enim ab nouis rebus nominatus, quod à Græco verbo, videri poteſt declinatum: ab eo quidem νέα πόλις eorum: ab antiquis enim noua polis vocitata. Extremum, nouiſsimum quoq; dici cœptum volgo, quod mea memoria, vt Aelius, ſic ſenes aliquot nimium nouũ verbum quòd eſſet, vitabãt. Cuius origo vt à vetere vetuſtius ac veterrimum, ſic à nouo declinatum nouius, & nouiſsimum, quod extremum. Sic ab eadem origine nouitas, nouitius, & noualis, & Sub nouis, dicta pars in foro: quod vocabulum iam peruetuſtum, vt Nouæ viæ, quæ via iamdiu vetus. Ab eo quoq; poteſt dictum nominare, quòd res nouæ in vſum quom datæ erant, qui ea nouiſſent, nomina ponebant. Ab eo nũcupare vota, quòd tùm in ciuitate vota noua ſuſcipiuntur. Nuncupare, nominare valere, apparet in legibus, vbi nuncupatæ pecuniæ, ſunt ſcriptæ. Item in choro, in quo eſt: Aenea? quis eſt, qui meum

al. V. C. cum dcãt aliud alij.

al. V. C. à quis rebus.

meum nomen nuncupat? Item in Medea: Quis tu es mulier, quæ me inſueto nuncupaſti nomine? Dico, originem habet Græcam, quod Græci δικάζω: hinc Ennius: Dico qui hunc dicare. Hinc iudicare, quòd tunc ius dicatur. Hinc iudex, quòd ius dicat accepta poteſtate, id eſt, quibuſdam verbis dicendo finit. Sic & ædis ſacra à magiſtratu, pontifice præeūte, dicendo dedicatur. Hinc ab indicando, indicium: hinc illa, indicit bellum: indixit funus: prodixit diem: addixit iudicium. Hinc appellatum dictum in mimo, ac dictioſus. Hinc in manipulis caſtrenſibus, * ducibus. Hinc dictata in ludo. Hinc dictator, magiſter populi, quòd is à conſule debet dici. Hinc antiqua illa, dicis imo, & dicis cauſſa, & addictus. Si dico quid neſcienti quod ei, quod ignorauit trado. Hinc doceo declinatum: vel quòd cùm docemus, dicimus, vel quòd qui docentur, inducantur in id, quod docentur: * ab eo quod ſcit, qui eſt dux, aut ductor, qui ita inducit, vt doceat. Ab docere, diſciplina, & diſcere literis commutatis paucis. Ab eodem principio documenta, quæ docendi cauſſa dicuntur. Diſputatio, & computatio à putando, quod valet purum facere. Ideo antiqui purum putum appellarunt. Ideo puta-

** Dicta à militibus in duces iaci ſolita intelligit hic Fulmius.*

** q. V. C. ab eo dux aut ductor.*

putator, quòd arbores puras facit. Ideo ratio putari dicitur, in qua ſumma fit pura. Sic is ſermo: in quo pura diſponuntur verba, ne ſit confuſus, atque vt diluceat, dicitur diſputatio. Quod dicimus, diſſerit, id eſt, à tranſlatitio atque ex agris verbo. Nam vt olitor diſſerit in areas vniuſcuiuſque generis res, ſic in oratione qui facit, diſertus. Sermo, opinor, eſt à ſerie, vnde ſerta, & in veſtimento ſartum, quod comprehenſum. Sermo enim non poteſt in vno * homine eſſe ſolo, ſed vbi ratio cum altero coniuncta: ſic conſerere manu dicimur cum hoſte: ſic ex iure manum conſertum vocare. Hinc adſerere manu in libertatem, ſic augures dicunt: Si mihi auctor es verbi. nam manu adſerere dicit. *f. nomine.

* DESVNT QVAEDAM. *

Hinc etiam ipſi cõſortes, ad quos eadem ſors. Hinc ſortes, quòd in his iuncta tempora cum hominibus ac rebus. Ab his ſortilegi: ad hoc pecunia, quæ in fenore, ſors eſt, impendium quod inter ſe iungat. Legere dictum, quòd leguntur ab oculis litteræ. Ideo etiam legati, quòd vt publicè mittantur, leguntur. Item à legendo leguli, qui oleam, aut vuas legunt. Hinc legumina in frugibus variis: leges etiam, quæ lectæ, & ad

popu-

populum latæ, quas obſeruet. Hinc legitima, & collegæ, qui vnà lecti, & qui in eorum locum ſuppoſiti, ſublecti, additi. adlecti, & collecta, quæ ex pluribus locis in vnum lecta. Ab legendo ligna quoque, quòd ea caduca legebantur in agro, quibus in focum vterentur. Indidem ab legendo legio, & diligens, & delectus. Murmur dictum à ſimilitudine ſonitus: qui ita leuiter loquitur, vt magis è ſono id facere, quàm vt intelligatur, videatur. Hinc etiam poëtæ, murmurantia littora. Similiter fremere, gemere, clamare, crepare ab ſimilitudine vocis, ſonitus dicta. Hinc illa: arma ſonant, fremor oritur: hinc nil me increpitando cõmoues. Vicina horum quiritare, iubilare. Quiritare dicitur is, qui Quiritium fidem clamans implorat. Quirites à Curetibus, iis, qui cum Tatio rege in ſocietatem venerunt ciuitatis. Vt quiritare vrbanorum, ſic iubilare ruſticorum. Itaque hos imitatus Apriſsius ait: io buco: Quis me iubilat? vicinus auus antiquus. Sic triumphare appellatũ, quod cum imperatore milites redeuntes clamitant per vrbem in capitolium eunti: Io triumphe: idque à θριάμβῳ Græco Liberi patris cognomento poteſt dictum.

Alias V.C. Hinc machinae in crepitando commouẽt. Q.V.C. Curenſibus.

Spondere eſt dicere: Spondeo, à ſponte. Nam

Nam id valet, voluntate. Ideo Lucilius ſcribit de Cretea: Cùm ad ſe cubitum venerit ſponte ipſam ſuapte adductam, vt tunicam, & cetera reiiceret. Eandem voluntatem Terentius ſignificat, cùm ait, ſatius eſſe ſua ſponte recte facere, quàm alieno metu. Ab eadem ſponte, declinatum ſpondet. Spondet enim qui dicit à ſua ſponte, ſpondeo: ſpondet etiam ſponſor, qui dum faciat, obligatur: hinc ſponſus, conſponſus: hoc Næuius ſignificat cùm ait: Conſponſis. Spondebatur pecunia, aut filia nuptiarum cauſſa: appellabatur, & pecunia, & quæ deſponſa erat, ſponſa. Quæ pecunia inter ſe contra ſponſum rogata erat, dicta ſponſio: cui deſponſa quòd erat, ſponſus: quo die ſponſum erat, ſponſalis: qui ſpoponderat filiam, deſpondiſſe dicebatur, quod de ſpõte eius, id eſt, voluntate exierat. Non enim ſi volebat, dabat, quòd ſponſu erat alligatus. Nam in comœdiis vides dici: Sponden' tuã gnatam filio vxorem meo? Quod tum & prætorium ius ad legem, & cenſorium iudiciũ ad æquum exiſtimabatur. Sic deſpondiſſe animum quoque dicitur, vt deſpondiſſe filiam, quod ſuæ * ſpontis ſtatuerat finem: à qua, ſponte dicere, quom ſpondere quoq; dixerunt, cùm ad ſpontem reſponderetur,

* *Ful. Vrſin. ſponti.*

id eſt, ad voluntatem rogantis. Itaque qui ad id, quod rogatur, non dicit, non reſpondet: vt non ſpondet ille ſtatim, qui dixit ſpondeo, ſi iocandi cauſſa dixit: neque agi poteſt cum eo ex ſponſu. Ita quiſquis dicit in tragœdia: Meminiſtíne te deſpondere mihi gnatam tuam? quòd ſine ſponte ſua dixit, cum eo agi non poteſt ex ſponſu. Etiã ſpes à ſponte poteſt eſſe declinata, quòd tũ ſperat, cùm quod volt, fieri putat. Nã quod non volt, ſi putat, metuit, non ſperat. Itaq; hic quoque, qui dicũt in Aſtraba Plautinè: Sequere, adſequere Polybadiſce, meam ſpẽ cupio conſequi. Sequor Hercle quidem: nã libenter te mea ſperata conſequor: quod ſine ſponte dicunt: verè neque ille ſperat, qui dicit adoleſcens, neque illa ſperata eſt. Sponſor, & præs, & vas: neque idem, neque res, à quibus ij, ſed è re ſimili. Itaque præs, qui à magiſtratu interrogatus, in publicum an præs eſt, à quo & cùm reſpondet, dicit præs. Vas appellatus, qui pro altero vadimonium promittebat. Conſuetudo erat, cùm reus parum eſſet idoneus, incœptis rebus, vt pro ſe alterum daret: à quo caueri poſtea lege cœptum eſt, ab his, qui prædia venderent, vades ne darent: ab eo ſcribi cœptum in lege mancipiorum: vadem nec poſcet,

poſcet, nec dabitur. Canere, & canit, & ſuccanit, & cantus, cãtatio, ex camena permutato M: ab eo quod ſemel, canit, ſi ſæpius, cantat, hinc cantitat: item alia: nec ſine canendo tibicines dicti. Omnium enim horum quid à canere: etiam buccinator à vocis ſimilitudine & cantu dictus. Oro, ab ore, & perorat, & exorat, & oratio, & orator, & oſculum dictum. Indidem omen, & ornamentum: alterum quod ex ore primum elatum eſt, oſmen dictum, alterũ nunc cum R. poſitione dicitur vulgo ornamentum, quod ſicut olim oſnamentum ſcenici plerique dicunt. Hinc oſcines dicuntur apud augures, quæ ore faciunt auſpicium. Tertium gradum agendi eſſe dicunt, vbi quid faciunt: in eo propter ſimilitudinem agendi, & faciendi, & gerendi, quidam error his, qui putant eſſe vnum. Poteſt enim aliquis facere, & non agere, vt poëta facit fabulam, & non agit: contrà actor agit, & non facit: & ſic à poëta fabula fit, & non agitur: ab actore agitur, & non fit. Contrà imperator qui dicitur res gerere: in eo neque agit, neque facit, ſed gerit, id eſt, ſuſtinet: tranſlatum ab his, qui onera gerunt, quòd ſuſtinet hi. Proprio nomine dicitur facere à facie, quod rei, quam facit, imponit faciem: vt fi-

ctor cùm dicit fingo, figuram imponit: cùm dicit infórmo, formam: ſic cùm dicit facio, faciem imponit: à qua facie diſcernitur, vt dici poſsit aliud eſſe veſtimẽtum, aliud vas. Sic item quæ fiunt apud fabros, fictores, item alios alia. Qui quid adminiſtrat, cuius opus non exſtat, quod ſub ſenſum veniat, ab agitatu, vt dixi, magis agere, quàm facere putatur: ſed quod his magis promiſcuè, quàm diligenter conſuetudo eſt vſa, translatitiis vtimur verbis. Nam & qui dicit, facere verba dicimus, & qui aliquid agit, nón eſſe inficientem. Qui adlucet, dicitur lucere, ab ad & lucere, vt luce diſſoluuntur tenebræ, ab luce noctiluca. Luci item à luce, quòd propter lucem amiſſam is cultus inſtitutus. Adquirere eſt ab ad & quærere: ipſum quærere, ab eo quod quæ res vt reciperaretur, datur opera: à quærẽdo quæſtio, ab his quæſtor. Video à viſu: quinque enim ſenſuum maximus eſt in oculis. Nam cum ſenſus nullus, quod abſiet mille paſſus, ſentire poſsit, oculorum ſenſus viſusq; peruenit ad ſtellas. Hinc viſenda, vigilant, vigilium, & inuident, & * Actiacum illud: Obliuio lauet, quod incidit inuidendum: Cerno idem valet: vt ait Ennius: Lumen iubarúe in cœlo cerno? *C. Annius: Senſum-

que

**q. V.C. antiquum. al. Atticũ. f. Attiacũ, id Gn. Attij.*

**V.C. Canium.*

que ineſſe, & motum in membris cerno. Dictum cerno à creo, * id eſt, à creando: ab eo quòd, cùm quid creatum eſt, tunc denique videtur. Hinc fines capilli diſcreti, quòd finis videtur diſcrimen: CERNITO in teſtamento, id eſt, facito videant te eſſe hæredem. Itaque in cretione adhiberi debent teſtes. Ab eodem eſt, quod ait Medea: Ter ſub armis malim vitam cernere, quàm ſemel modò parere: quod vt decernunt de vita eo tempore multorum, videatur vitæ finis. Spectare dictum ab ſpecio antiquo, quo etiam Ennius vſus: Vos epulo poſtquam ſpexit. Et quod in auſpicibus diſtributum eſt: qui habeant ſpectionem, qui non habeant: & quod in auguriis etiam nunc augures dicunt, auem ſpecere. Conſuetudo tamen in iis, quæ cum præuerbiis coniuncta ſunt, E, non ſeruat: vt aſpicio, conſpicio, reſpicio, ſuſpicio, deſpicio, ſic alia: Hinc etiam exſpecto, quod ſpectare valet. Hinc ſpecula: hinc ſpeculum: quòd in eo ſpecimus imaginem. Specula, de qua proſpicimus. Speculator, quem mittimus ante, vt reſpiciat, quæ volumus. Hinc, quo oculos inungimus, quibus ſpecimus, ſpecillum. Ab auribus videntur dicta verba

** q. V. C. à cerco.*

q. V. C. Quos vbi rex ... dulo ſpexit de contibus celſis.

ctor cùm dicit fingo, figuram imponit: cùm dicit informo, formam: ſic cùm dicit facio, faciem imponit: à qua facie diſcernitur, vt dici poſsit aliud eſſe veſtimẽtum, aliud vas. Sic item quæ fiunt apud fabros, fictores, item alios alia. Qui quid adminiſtrat, cuius opus non exſtat, quod ſub ſenſum veniat, ab agitatu, vt dixi, magis agere, quàm facere putatur: ſed quod his magis promiſcuè, quàm diligenter conſuetudo eſt vſa, translatitiis vtimur verbis. Nam & qui dicit, facere verba dicimus, & qui aliquid agit, nòn eſſe inficientem. Qui adlucet, dicitur lucere, ab ad & lucere, vt luce diſſoluuntur tenebræ, ab luce noctiluca. Luci item à luce, quòd propter lucem amiſſam is cultus inſtitutus. Adquirere eſt ab ad & quærere: ipſum quærere, ab eo quod quæ res vt reciperaretur, datur opera: à quærẽdo quæſtio, ab his quæſtor. Video à viſu: quinque enim ſenſuum maximus eſt in oculis. Nam cum ſenſus nullus, quod abſiet mille paſſus, ſentire poſsit, oculorum ſenſus viſusq; peruenit ad ſtellas. Hinc viſenda, vigilant, vigilium, & inuident, & * Actiacum illud: Obliuio lauet, quod incidit inuidendum: Cerno idem valet: vt ait Ennius: Lumen iubarúe in cœlo cerno? *C. Annius: Senſumque

*q. V.C. antiquum. al. Atticũ. f. Attiacũ, id Gn. Attij.

*V.C. Canius.

que ineſſe, & motum in membris cerno. Dictum cerno à creo, *id eſt, à creando: ab eo quòd, cùm quid creatum eſt, tunc denique videtur. Hinc fines capilli diſcreti, quòd finis videtur diſcrimen: CERNITO in teſtamento, id eſt, facito videant te eſſe hæredem. Itaque in cretione adhiberi debent teſtes. Ab eodem eſt, quod ait Medea: Ter ſub armis malim vitam cernere, quàm ſemel modò parere: quod vt decernunt de vita eo tempore multorum, videatur vitæ finis. Spectare dictum ab ſpecio antiquo, quo etiam Ennius vſus: Vos epulo poſtquam ſpexit. Et quod in auſpicibus diſtributum eſt: qui habeant ſpectionem, qui non habeant: & quod in auguriis etiam nunc augures dicunt, auem ſpecere. Conſuetudo tamen in iis, quæ cum præuerbiis coniuncta ſunt, E, non ſeruat: vt aſpicio, conſpicio, reſpicio, ſuſpicio, deſpicio, ſic alia: Hinc etiam exſpecto, quod ſpectare valet. Hinc ſpecula: hinc ſpeculum: quòd in eo ſpecimus imaginem. Specula, de qua proſpicimus. Speculator, quem mittimus ante, vt reſpiciat, quæ volumus. Hinc, quo oculos inungimus, quibus ſpecimus, ſpecillum. Ab auribus videntur dicta verba

** q. V. C. à cereo.*

q. V. C. Quos vbi rex . . . dulo ſpexit de contibus celſis.

audio,& auſculto: Aures ab aueo, quòd iis auemus diſcere ſemper: quod Ennius videtur etymon oſtendere velle in Alexandro, cùm ait: Iam dudum animus, atque aures auent auidè ſpectantes nuntium: propter hanc aurium auiditatem theatra replentur. Ab audiendo etiam auſcultare declinamus, quòd hi auſcultare dicuntur, qui auditis parent, à quo dictum poëtæ, audio, haud auſculto. Littera commutata dicitur odor, olor: hinc olet & odorari, & odoratur, & odora res. ab ore edo, ſorbeo, bibo, poto. Edo à Græco ἔδω. Hinc eſculentum, & eſcæ, edulia: & quod Græcè γεύεται, Latinè guſtat. Sorbere, item bibere, à vocis ſono: vt feruere æquè ab eius rei ſimili ſonitu. Ab Aeolia lingua * πότω, vnde potio, vnde poculum, potatio, repotia: idem puteus, quòd ſit Græcum antiquum πότος, nõ vt nunc φρέαρ dictum. A manu, manupretium: mancipium, quod manu capitur. Cùm iunctæ plures manus, manipulus, vnde manipularis miles, vnde manica. Manubrium, quod manu teneatur. Mantelium vbi manus terguntur. Nunc primum ponam de cenſoriis * tabulis. Vbi noctu in templum cenſor auſpicauerit, atque de cœlo nuntiatum

*q. V.C. poton. al. potos, al. poſis.

*Ful. Vrſin. commẽtariis, vel libris Agellius 2. c. 10.

tum erit: præconi ſic imperato, vt viros vocet. Quod bonum, fortunatum, felixque, ſalutareque ſiet populo Romano Quiritium, reique publicæ populi Romani Quiritium, mihique, collegęque meo, fidei, magiſtratuique noſtro. Omnes Quirites, equites, pediteſque magiſtratus, priuatoſque, curatores omnium tribuum, ſi quis pro ſe, ſiue pro altero dari rationem volet, voca inlicium huc ad me. Pręco in templo primum vocat, poſtea de mœris item vocat. Vbi licet, cenſor, ſcribæ, magiſtratus, murrha, vnguentis vnguntur. Vbi prætores, tribunique plebei, quique inlicium vocati ſunt, venerunt: cenſores inter ſe ſortiuntur, vter luſtrũ faciat. Poſt tum conuentioné habet, qui luſtrum conditurus eſt. In commentariis conſularibus ſcriptum ſic inueni: Qui exercitum imperaturus erit, accenſo dicit, Calpurni voca inlicium omneis Quirites huc ad me. Accenſus dicit ſic, Omnes Quirites inlicium ite huc ad iudices. C. Calpur. Cos. dicit: Voca ad conuentionem omneis Quiriteis huc ad me. Accenſus dicit ſic: Omnes Quirites ite ad conuentionem huc ad iudices. Deinde conſul imperat exercitui qui conuenit ad comitia centuria-

ta. Quare hic accenſo, ille præconi dicit hæc: eſt cauſſa: in aliquot rebus item vt præco, accenſus acciebat, à quo accenſus quoque dictus. Accenſum ſolitum ciere Bœotia oſtendit, quam comœdiam Aquilij eſſe dicunt, hoc verſu: Vbi primum accenſus clamarat meridiem. Hoc idem Coſconius in Actionibus ſcribit, prætorem accenſum ſolitum eſſe iubere, vbi ei videbatur horam eſſe tertiam, inclamare horam eſſe tertiam, itemque meridiem, & horam nonam. Item circum *auras mitti ſolitum cùm modò inliceret populum in reum, vnde vox exaudiri poſſet ad conuentionem, non ſolùm ad conſules & cenſores, ſed etiam ad quæſtores, commentarium indicat vetus anquiſitionis M. Sergij Manij filij quæſtoris, qui capitis accuſauit *Rogum, in qua ſic eſt: Auſpicio orando ſede in templo auſpiciis dum aut ad prætorem, aut ad conſulem mittis auſpicium petitum comitiatum præco viros vocet ad te, & item de mœris vocet: Cornicinem ad priuati ianuam, & in arcem mittas, vti Kalet collegas. Rogi, vt comitia edicat de roſtris: argentarij tabernas occludant, patres conſcriptos & equites adeſſe iu-

Ful. Vrſin. mœros.

Ful. Rocum. quod eſt Creperei cognomen. Idem legit: Auſpiciorum endo ſede dum aut. Vt reliqua ſint gloſſ. Plin. 18. c. 3.

ſe iubeas magiſtratus: cenſores, conſules, prætores, tribunoſque plebi, collegaſque tuos, in cãpo iubeas adeſſe omneis, ad comitiatum, concionem aduoces. In eodem commentario anquiſitionis ad extremum ſcriptum caput hoc eſt. qui de ceſſoribus claſsicum ad comitia centuriata redemptũ habent, vti curent eo die, quo die comitia erunt, in arce claſsicum comitiatum circumque mœros, & ante priuati huiuſce T. Quinctij Trogi ſceleroſi oſtium canant: & vt in campo cùm primo luci adſiet. Inter id, cùm circum mœros mittitur, & cùm concio aduocatur, intereſſe tempus, apparet ex his, quæ interea fieri ſcriptum eſt. Sed cum ad comitiatum vocatur populus ideò, quòd alia de cauſſa hic magiſtratus nõ poteſt exercitum vrbanum cõuocare: cenſor, conſul, dictator, interrex poteſt: quòd cenſor exercitu cẽturiato conſtituit quinquẽnalem cùm luſtrat, & in vrbem ad vexillum ducere debet: dictator, & conſul in ſingulos annos: quod hic exercitui imperare poteſt, quom eat, id quod propter centuriata comitia imperare ſolent. Hoc nunc aliter fit, atque olim, quòd augur conſuli adeſt, tùm cùm exercitus imperatur, ac præit quid

eum oporteat dicere. Conſul auguri imperare ſolet, vt inlicium vocet, non accenſo, aut præconi. Id inceptum credo, cùm abeſſet accenſus, & nihil intererat, cui imperaret: etenim dicis cauſſa fiebant quædam. Hoc ipſum* inlicium ſcriptum inueni in M.Iunij commentariis. Quare non eſt dubium, quin hoc Inlicium ſit, cùm circum muros itur, vt populus inliciatur ad magiſtratus conſpectum quom reus vocari poteſt in eum locum, vnde vox ad conuentionem vocatis exaudiri poſsit. Quare vna origine Inlicio & Inlicit, quod in choro Proſerpinæ eſt, & Pellexit, quod in Hermiona eſt, cùm ait Pacuuius: Regni alieni cupiditas pellexit, quod tamen ibi idem eſt, quod illicit, & ellegit: quia I cum E; C, cũ G, magnam habent communitatem. Sic Elicij Iouis ara in Auentino, ab eliciendo. Sed quoniam in hoc de paucis rebus verba feci plura: de pluribus rebus verba faciam pauca, & potiſsimum, quæ à Græca lingua dicuntur Latina, vt ſcalpere σκαλλεῖν, ſternere στορνύειν, lingere λίχεσθαι, ferre φέρειν, prouidere προϊδεῖν, errare ἐρύειν, quæ omnia Græca ſunt. Item ab γίγνομαι gigno, & ab eo, quod dicunt στραγγαλίζειν, ſtrangulare: tangere θιγγάνειν. Præterea ades .... ab eo nos malaxare, quod

*Q.V.C. Ellegium.

quod illi *μαλακίζειν*, potare *ποτίζειν*, domare *δαμᾶν*, mulgere ab *ἀμέλγειν*, vt runcinare à runcina, cuius origo Græca *ῥύγχος*. Quod ad origines verborum huius libri pertinet, quoniam ſatis multas arbitror poſitas huius generis, deſiſtam. Et quoniam de hiſce rebus treis libros ad te mittere inſtitui, de oratione ſoluta duos, de poëtica vnum: & ex ſoluta oratione ad te miſi duos, priorem de locis, & quæ in locis ſunt, hunc de temporibus, & quæ cum his ſunt coniuncta: deinceps in proximo de poëticis verbis & eorum originibus ſcribere inſtitui.

M.TE-

Digitized by Google

M. TEREN-TII VARR.

De lingua latina,

LIBER SEXTVS.

Ad M. Tullium Ciceronem.

TEMPORVM vocabula, & eorum, quæ coniuncta ſunt, quæ aut in agendo fiunt, aut cum tempore aliquo enuntiantur, priore libro dixi. In hoc dicam de poëticis vocabulis, & eorum originibus. In queis multa difficilia: nam verbum, quo modo conditum eſt, & quibus litteris oportet ſcribi, repẽs ruina aperuit. Inde pòſt aliqua dempta, ſic obſcurius fit ſed voluntas obſcurior impoſitoris. Non reprehendendum igitur illos, qui in ſcrutando verbo litteras adiiciunt, aut demũt, vt

vt facilius quid ſubſit, videre poſsint. Et enim facilius obſcura opera Myrmecidis ex ebore, oculi videant, ſi extrinſecus admoueas nigra: Sed tamen cum hæc adminicula addas ad eruendum voluntatem impoſitoris, tamen latent multa. Quod ſi poëtice in carminibus vt verba multa, priſca quæ eſſent, ſic etiam quor eſſent, poſuiſſet, fecundius poëmata ferrent fructum. Sed vt in ſoluta oratione, ſic in poëmatis verba quæ habent ἔτυμα, poſſunt dici: nec multa, ab eo quem non erunt in lucubratione litteræ proſecutæ. Licet multum legerit C. Aelij hominis in primo in litteris Latinis exercitati, interpretationem carminũ Saliorum, videbis, & exiliter expeditam, & præterita obſcura multa. Nec mirum, cùm non modò Epimenides poſt annos quinquaginta expergitus, à multis non cognoſcatur, ſed etiam Teucer Liuij pòſt annos duodecim ab ſuis, qui ſit, ignoretur. At hoc quid ad verborum poëticorum ætatem? quorum ſi Pompilij regnum fons in carminibus Saliorum, neque ea à ſuperioribus accepta, tamen habent ſeptingentos annos. Quare, cur ſcriptoris induſtriam reprehendas, qui herois tritauum, atauum non potuerit reperire, cùm ipſe aui tritaui ma-

matrem non poſsis dicere? quod interuallum multo tāto propius nobis, quàm hinc ad initium Saliorum, quorum principia poëtica verba ducunt. Igitur de originibus verborum; qui multa dixerit commodè, potius boni conſulendum, quàm qui aliquid nequiuerit, reprehēdendū: præſertim cùm dicat etymologicè non omnium verborum poſſe dici cauſſas: vt qua à re ſit medicina. Neque ſi non norim radices arboris, non poſſe me dicere pirum eſſe ex ramo, ramum ex arbore, eam ex radicibus quas non video. Quare qui oſtendit equitatum eſſe ab equitibus, equites ab equito, equito ab equo, neque equus vnde ſit dicit: tamen hic docet plura, & ſatisfacit grato. Quem imitari poſsimus, ne ipſe liber erit indicio. Dicam iſto libro de verbis, quæ à poëtis ſunt poſita. Primùm de locis, deinde de iis, quæ in locis ſunt, tertio de temporibus, tum quæ cum temporibus ſunt coniuncta, vtque cum his ſunt coniuncta, adiungam: & ſi quid excedit ex hac quadripartitione, tamen in ea vt comprehendam, incipiam hinc. Vnus erit quem tu tolles in cærula cæli templa. Templum tribus modis dicitur, natura, auſpicio, ſimilitudine. Natura, in cælo: ab auſpiciis, in terra:

Q. V. C. quia à medendo medicina, à re ſit medicina.

ra:ab ſimilitudine, ſub terra. In cælo templum dicitur, vt in Hecuba: O magna templa cælitum commixta ſtellis ſplendidis. In terra, vt in Peribœa: Scrupea Bacchi templa propere adgreditur. Sub terra, vt in Andromacha: Acheruſia templa alta Orci ſaluete infera. quaquâ intuiti erant oculi, à tuendo templum dictũ: quocirca cælũ quod tuimur, dictũ templum. Contremuit templum magnum Iouis altitonantis. Id eſt,* vt ait Næuius Hemiſperium, vbi concha cærula ſeptum ſtat. Eius templi partes quatuor: ſiniſtra ab oriente, dextra ab occaſu, antica ad meridiem, poſtica ad ſeptentrionem. In terris dictum templum locus augurij, aut auſpicij cauſſa quibuſdam conceptis verbis finitus. Concipiuntur verba non eadem vſquequaque. In arce ſic: Templa teſcaque incita ſunto, quoad ego caſte lingua nũcupauero. Olla veter arbor, quirquir eſt, quam me ſentio dixiſſe, templum, tectumque: feſto in ſiniſterum. Olla veter arbor, quirquir eſt, quod me ſentio dixiſſe, tẽplũ tectũque:* ferto in dexterũ. Intra ea cõregione, cõſpicione, cortumione, vtiq; ea dixiſſe me ſenſi. In hoc tẽplo faciũdo arbores cõſtitui fines apparet, & intra eas regiones, qua oculi cõſpiciãt, id eſt, tueamur: à quo

** Ful. Vrſ. Id eſt, hemiſphæriũ, Vbi terra cælo ſepto ſtat, Vt ait Næuius.*

Quirquir pro quiſquis.

** Q.V.C. feſto.*

quo templum dictum, & contemplare: vt apud Ennium in Medea: Contempla, & templum Cereris ad læuam aſpice. Contemplare & conſpicare idem eſſe apparet. Ideò dicere cùm templum facit augurem conſpicione, quà oculorum conſpectum finit: quod cùm dicunt addunt cortumionem, quæ dicitur à cordis viſu. Cor enim cortumionis origo. Quod addit vt ſint Teſca; aiunt ſancta, qui gloſſas ſcripſerunt: id eſt falſum. Nam curia Hoſtilia templum eſt, & ſanctum non eſt. Sed hoc vt putarent ideò eſt factum, quod in vrbe Roma pleræque ædes ſacræ ſunt templa, eadem ſancta: & quòd loca quædam agreſtia, quòd alicuius dei ſunt, dicuntur teſca. Nam apud Actium in Philoctete: * Quis tu es mortalis, qui in deſerta, & teſca te apportas loca? Loca enim quæ ſint, deſignat cùm dicit, Hephæſti lares & celſa Cabirum delubra tenes, myſteriaque priſtina caſtis concepta ſacris. Deinde Volcani templa ſub ipſis collibus, in quos delapſus locos dicitur, alto ab limine cęli. & venis expirante vapore, vides vnde ignis cluet mortalibus diditus. Quare hic teſca dixit, non ideò, quòd ſancta, ſed quod ibi myſteria fiunt, ac tuentur, tueſca dicta, poſt teſca. Tueri duo ſignificat,

*f. nāquis.

Q.V.C. quare hoc quo teſca d. non errante. neq; ideo

ſicat, vnum ab aſpectu, vt dixi, vnde eſt Ennij illud: Tueor te ſenex, proh Iuppiter? Et: Quis pater, aut cognatu' volet nos contra tueri? Alterum à curando ac tutela, vt cùm dicimus, vellus tueor, & tueri vitam: à quo etiam quidam dicunt illum, qui curat ædeis ſacras, æditu um, non æditomum. Sed tamen hoc ipſum ab eadem profectum eſt origine, quòd quem volumus domum curare, dicimus: Tu domi videbis: vt Plautus cùm ait: Intus para, cura, vide quod opus fuat. Sic dicta veſtiſpica, quæ veſtem ſpiceret, id eſt, videret veſtem, ac tueretur. Quare à tuendo & templa, & teſca dicta cum diſcrimine eo, quod dixi. Etiam indidem illud Ennij: Extemplo acceptum me negato & filium. Extemplo eſt continuo, quòd omne templum debet eſſe conſeptum, nec plus, quàm vnum introitum habere. Quod eſt apud Actium: Peruade polum, ſplendida mundi ſidera bigis continuis ſecepit ſpoliis. Polus Græcum: id ſignificat circum cæli. Quare quod eſt peruade polum, valde vade per polum. Sidera dicuntur eadem & ſigna. Signa, quòd aliquid ſignificent, vt libra, æquinoctium. Sidera, quæ inſidunt: atque ita ſignificāt aliquid in terris peruren-

Q.V.C. pupillũ tueor.

Q.V.C. eſſe continuo ſeptum.

do, aliúdue. Quare & ſignum candens in pecore.

Quod eſt, Terrarum amfracta reuiſam. Amfractum eſt ab origine duplici, dictum ab ambitu, & frangendo: ab eo leges iubēt viam in directo pedum octo eſſe, in amfracto ſexdecim, id eſt, in flexu. Ennius: Vt tibi Titanis Triuia dederit ſtirpem liberum. Titanis Triuia Diana eſt: ab eo dicta Triuia, quòd in triuio ponitur ferè in oppidis Græcis: vel quòd luna dicitur eſſe, quæ in cælo tribus viis mouetur, in altitudinem, & latitudinem, & longitudinem. Titanis dicta, quòd eam genuit Titan, vt Plautus, è Latona, vt ſcribit Manjlius, * creata Titano, Latona parit caſto complexu Iouis Deli deos geminos, id eſt, Apollinem & Dianam. * Dij quod Titanis Deliadi eadem. O ſancte Apollo, qui vmbilicum certum terrarum obſides. Vmbilicum dictum aiunt ab vmbilico noſtro, quòd is medius locus ſit terrarum, vt vmbilicus in nobis: quod vtrumque eſt falſum. Neque enim hic locus eſt terrarum medius, neque noſter vmbilicus eſt hominis medius. Itaque pingitur qui vocatur ἡ χθὼν à Pythagora, vt media * cæli ac terræ linea ducatur infra vmbilicũ, per id, quo diſcernitur homo mas.

Q.V.C. concreta.

Ful.Vrſ. alij.

Ful.Vrſin. tetragoni linea.

an

an femina ſit, vbi ortus humanus: ſimiliter terra mundi media, vbi omnia naſcuntur in medio, quòd terra mundi media. Præterea ſi quod medium id eſt vmbilicus, vt pila terrę, non Delphoe medium: & terrę medium non hoc, ſed quod vocant Delphis in æde ad latus foramen: adlatū eſt quiddam, vt thenſarij ſpecie, quod Græci vocant ὀμφαλὸν quem Pythonios aiunt eſſe tumulos, ab eo noſtri interpretes vmbilicum dixerunt. Pacuuius: Calydonia altrix terra exuperantum virum. Vt ager Tuſculanus, ſic Calydonius, ager eſt, non terra, ſed lege poëtica, quòd terra AEtolia, in qua Calydon, à parte totam accipi AEtoliam voluit. Actius: Myſtica ad dextram vada prætervecti. Myſtica, à myſteriis, quæ ibi in propinquis locis nobilia ſunt. Ennius: Areopagitæ quid dedere aliud quàm pedam? Areopagitæ ab Areopago, is locus Athenis. Muſæ quæ pedibus magnum pulſatis olympū. Cælum dicunt Græci olympū, montem in Macedonia oēs, à quo potius puto muſas dictas olympiadas. Ita enim ab terreſtribus locis aliis cognominatæ Libethrides, Pipleides, Pimpleides, Theſpiades, Heliconiades. * Caſsius Helleſpōti, Clauſtra quod Xerxes quondam eum locum clauſit. Nam,

Q. V. C. ablatum eſt.

** Ful. Vrſ. C. Attius.*

vt ait Ennius: Iſque Helleſponto pontem contendit in alto: niſi potius ab eo quod Aſiam & Europam ibi colludit mare,& per anguſtas facit Propótidis fauces.Pacuuius: alicui in AEgeo freto. Dictum fretum à ſimilitudine feruentis aquæ, quod in fretis ſæpe concurrat æſtus, atque efferueſcat. AEgeum dictum ab inſulis, quòd in eo mari ſiti ſcopuli vocantur in pelago à ſimilitudine caprarum, αἶγες. Pacuuius: Hermiona: æquore in alto ratibus repentibus. AEquor mare appellatū, quòd æquatum, quom motum vento non eſt.Ennius: Conferre aut ratem æratam quiuerit,& quidem mare ſudantes ruunt, atque ſedentes. Ratis, dicta nauis longa propter remos, quòd hi cum per aquam ſublati ſunt dextra & ſiniſtra, duas rateis facere videntur: ratis enim, vnde hoc translatum, illic vbi plures mali aut aſſeres. *Deest pagina* Agreſtes ab agro. Inſulas dictas apparet in hoſtiis, quòd è lana quæ adduntur, intra hoſtiarum cornua filamenta erant. Itaque cùm ad ſepulcrum ferunt frondes atque flores, addunt non lanas, ſed velant fronteis comas. *Cornuatam vmbram iaci: dicere apparet cornuatam à cornibus. Cornua à curuore dicta, quòd pleraque curua

*V.C. Cornuat aurū.

curua.Muſæ quas memorant Caſmenas eſſe, Caſmenarum priſcum vocabulum, ita natum, atque ſcriptum eſt: alibi Carmenæ ab eadem origine ſunt declinatæ, in multis verbis: in quo antiqui dicebant S, poſteà dicunt R, vt in carmine Saliorum ſunt hæc: Coſauli, doloſi, eſo. Omnia verò adpatula coëmiſſe. Iam Cuſiones duonus cerenſes, dumque Ianus venet: poſt melios eum rerum........ DESVNT DECEM VERSVS..... fœdeſum fœderum, pluſima, plurima, melioſem, meliorem, aſenam arenam, ianitos ianitor. Quare * eſt caſmena carmena: inde carmina: R poſtea extrito, camena factum. Ab eadem voce canite, pro quo in Saliari carmine ſcriptũ eſt, cante, hoc verſu: Diuũ empta cante, diuum deo ſupplice cante. In camine Priami qꝑ eſt: Veteres caſmenæ, caſcam rem volo profarier. Et caſcũ ſignificat vetus, ſecundo eius origo Sabina, quæ vſq; radices in Oſcã linguã egit. Caſcũ vetus eſſe ſignificat Ennius, cũ ait: Quàm priſci caſci populi genuere Latini. Eo magis Manilius quod ait: Caſcum duxiſſe caſcam non mirabil eſt, quoniam carioreas conficiebat nuptias. Item oſtendit Pampinij epigrammation, quod in adoleſcentem fecerat: Caſcom, ridiculum eſt, cùm te tua dicit amica

* *Ful. Vrſ. ex.*

Ful. Vrſ. caries eas. malim: Charoneas.

 Caſca,

Q.V.C. eſ. quiſenex. * Q.V.C. puellam.

Caſca, Philotoni ſapſa ſenex puerum. Dic * tu ellam puſam: ſic fiet mutua muli. Nam vere puſus tu, tua amica ſenexſt. Item oſtēdit quod oppidum vocatur Caſinum. Hoc enim à Sabinis orti Samnites tenuerunt, & nunc noſtri etiam forum vetus appellant. Item ſignificant in Atellanis aliquot, pappum ſenem, quod Oſci caſnar appellant. Apud Lucilium: Quid tibi ego ambages

* V.C. Ambui. * Q.V.C. ambe. * Q.V.C. abagio.

* Ambiui ſcribere coner? Profectum à verbo * ambio, quod ineſt in ambitu & ambitioſo. Apud Valerium Soranum: Vetus * adagio eſt, ô P. Scipio. Quod verbum vſque eò euanuit, vt Græcum παροιμία pro eo poſitum magis ſit apertū: nam idem, quod vocant Græci παροιμίαν: vt eſt, Auribus lupum teneo. Canis caninam non eſt: Adagio, eſt littera commutata abagio, dicta ab eo, quòd ambit oratio, neque in aliqua vna re conſiſtit ſola.

* Q.V.C. Adagio d. vt aduſtū.

* Ambagio dicta, vt ambuſtum, quod circum vſtum eſt, vt ambegna bos apud Augures, quam circum aliæ hoſtiæ conſtituuntur. Cùm tria ſint coniuncta in origine verborum, quæ ſint animaduertenda, à quo ſit impoſitum, & in quo, & quid; ſæpe non minus de tertio, quàm de primo dubitatur, vt in hoc: vtrum primum vna canis, an canes ſit appellata: dicta enim

apud

apud veteres,vna canes.Itaque Ennius ſcribit: Tantidem quaſi feta canes accedentibus latrat. Lucilius: Nequam & magnus homo, laniorum immanis canes vt. impoſitio vnius debuit eſſe canis,plurium canes. Sed neque Ennius conſuetudinem illam ſequens,eſt reprehendendus: neque is,qui nunc dicit:Canis caninam non eſt. Sed Canes, quòd latratu ſigna dant, vt ſi ſigna canunt, canes appellatæ: & quòd ea voce indicant, quæ noctu latent, latratus appellatus. Sic dictum à quibuſdam vt vna canes, vna trabes remis roſtrata per altum. Ennius: Vtinam ne in nemore Pelio ſecuribus cæſa adcidiſſet abiegna ad terram trabes. Cuius verbi ſingularis caſus rectus correptus,ac facta trabs. In Medo Camilla expectata aduenis,ſalue hoſpita. Camilla:qui gloſſemata interpretati, dixerunt adminiſtram: addi oportet in his quæ occultiora. Igitur dicitur in nuptiis caſmillus, qui cumerum fert, in quo quod ſit in miniſterio plerique extrinſecus * nectunt: hinc caſmillus nominatur Samothrace myſteriis Dius quidam adminiſter diis magnis. Verbũ eſſe Græcum arbitror, quod apud Callimachum in poëmatibus eius inueni. Apud Ennium. Subulo quondam marinas

* *Turn. neſciunt.*

propter aſtabat aquas. Subulo dictus, quòd ita dicunt tibicines Tuſci: quocirca radices eius in Etruria, non Latio quærunda. Verſibu', quos olim Fauni, vateſque canebant. Fauni dei Latinorum, ita vt & faunus, & fauna ſit illis verſibus, quos vocant Saturnios, in ſilueſtribus locis traditum eſt ſolitos fari: quo fando faunos dictos. Antiqui poëtas vates appellabant à verſibus viendis, vt in poëmatis cùm ſcribam, oſtendam. Corpore Tartarino prognata palude virago. Tartarino à Tartaro dictum. Plato in quattuor fluminibus, apud inferos quæ ſunt, in his vnum Tartarum appellat: quare Tartari origo Græca. Paluda à paludamentis. Sunt hæc inſignia & ornamenta militaria. Ideo ad bellum cùm exit imperator, ac lictores mutant veſtem, & ſigna incinuerunt, paludatus dicitur proficiſci: quæ propterea quòd conſpiciuntur, qui ea habent, ac fiunt palam, paludamenta dicta. Plautus: Epeum fumificum cocum, Ab Epeo illo, qui dicitur ad Troiam feciſſe equum Troianum Argiuis, & aptè cibum curaſſe. ideo ait Epeum fumificum, qui legioni noſtræ habet coctum cibum. Apud Næuium: Atque prius pariet locuſta lucam bouem. Luca bos elephas, cur ita ſit dicta, duobus

modis

modis inueni ſcriptum. Nam & in C. Aelij commentario erat à Libycis Lucas, & in Verginij ab Lucanis Lucas, ab eo quòd noſtri maximam quadrupedem, quam ipſi haberent, vocarent bouem: & in Lucanis Pyrrhi bello primũ vidiſſent apud hoſteis elephantos,* identidem quadrupedes cornuatas, (nam quos dentes multi dicunt, ſunt cornua) Lucanam bouem quod putabant; lucam bouem appellaſſe. Si à Libya dictæ eſſent lucæ; fortaſſean pantheræ & leones non Africæ beſtiæ dicerentur, ſed lucæ. neque vrſi potius Lucani, quàm Luci dicti? Quare ego arbitror potius lucas ab luce, quòd longè relucebant propter inauratos regios clypeos, quibus eorum tùm ornatæ erant turres. Ennius: Orator ſine pace redit, regiq́ue refert rem. Orator ab oratione dictus. Qui enim verba haberet publicè ad eum, quo legabatur, ab oratione orator dictus: cùm orato res maior erat. legabantur potiſsimùm, qui cauſſam commodiſsimè orare poterant. Itaque Ennius ait: Oratores doctiloqui. Apud Ennium: Olli reſpondet ſuauis ſonus Egeriai. Olli valet dictum illi, ab olla, & ollus: quòd alterum comitiis cùm renunciatur, à præcone dicitur, olla centuria, non illa: alterum

q.V.C. id eſt, non tẽ quad.

f. oratu.

q.V.C. cum orationes maiore ratione legebantur.

apparet in funeribus indictiuis, cùm dicitur, ollus leto datus eſt: quod Græcus dicit λήθῃ, id eſt, obliuioni. Apud Ennium: enſes conſtituit, idemque ancilia. Ancilia dicta ab ambe ciſu, quòd ea arma ab vtraq; parte, vt Thracum, inciſa. Sotadico in carmine: Libaque, fictores, Argeos, & tutulatos. Liba, quòd libandi cauſſa fiunt: fictores dicti à fingendis libis: Argei ab Argis. Argei fiunt è ſcirpeis, ſimulacra hominum triginta: ea quotannis à ponte ſublicio à ſacerdotibus publicè iaci ſolent in Tiberim. Tutulati dicti hi, qui in ſacris in capitibus habere ſolent, vt metam: id tutulus appellatur, ab eo quòd matres familias crines conuolutos ad verticem capitis, * quos habent vti velatos, dicunt tutulos: ſiue ab eo, quòd tuendi cauſſa capilli fiebant: ſiue ab eo, quòd altiſsimum in vrbe quod eſt arx, tutiſsimum vocatur. Eundem ait feciſſe flamines, qui cùm omnes ſint à ſingulis deis cognominati, in quibuſdam apparent etyma, vt cur ſit Martialis & Quirinalis. Sunt in quibus latent, vt in his, Volturnalem, Palatualem, Furinalem, Floralem, qui Falacrem & Pomonalem fecit hic idem, quæ obſcura ſunt: eorum origo, Volturnus, diua Palatua, Furina,

Turm. queis.

rina, Flora, Falacer: Pomona. Apud Ennium: Iam cata ſigna feræ ſonitum dare voce parabant. Cata acuta, hoc enim verbo Sabini dicunt: quare Catus Aelius Sextus, non vt aiunt ſapiens, ſed acutus. Et quod eſt; Tunc cœpit memorare ſimul cata dicta, accipienda acuta. Apud Lucilium: Thunno capto corium excludunt foras, occiduntque lupos aperdite, & iura ſiluri. Sume rete, atque amiam, Piſcium nomina ſunt, eorumque in Græcia origo. Apud Ennium: Quæ quom cæruleo freto orta nare *cœpit. * q. V. C. cœptat.

* DESVNT QVAEDAM. *

Caua cortina dicta, quòd eſt inter terram & cœlum, ad ſimilitudinem cortinæ Apollinis: ea à corde, quòd inde ſortes primæ exiſtimatæ. Apud Ennium, Quin inde inuitis ſumpſerunt perduellibus. Perduelles ſunt hoſtes: perfecit ſic perduellum duellum, id poſtea bellum. Ab eadem cauſſa facta Duellona, Bellona. Apud Plautum: Neque iugula, neque veſperugo, neq; vergiliæ occidunt. Iugula ſignum eſt, quod Actius appellat Oriona, cùm ait: Citius Orion patefit. Huius ſigni caput dicitur è ſtellis tribus, quas infra duæ claræ, quas appellant humeros, inter quas quòd videtur, iugulum, inde iugula dicta. Veſperugo ſtella,

quæ

quæ veſpere oritur, à quo eam Opilius ſcribit veſperum. Itaque dicitur alterutrum. veſper id eſt, quem dicunt Græci διασπέριον. Næuius: patrem ſuum ſupremum appellat. Supremum à ſuperrimo dictum. Itaq; duodecim tabulæ dicunt, ſolis occaſu diei ſuprema tempeſtas eſto. Libri Augurum pro tempeſtate dicunt, id eſt, ſupremum augurij tempus. In Cornicularia: Qui regi latrocinatus decem annos Demetrio. Latrones dicti ab latere, qui circum latera erant regibus, aut quod ad latera habebant ferrum, quos poſtea à ſtipatione, ſtipatores appellarunt, aut qui conducebantur. Ea enim merces λάτρον, καὶ ςεῖτον. Ab eo latrones, quòd itent vti illi milites cum ferro, aut quòd latent ad inſidias faciendas. Apud Næuium: Riſi egomet me caſabundum ire ebrium. Caſabundum à cadendo.

q. V.C. Διὰ ἑσπέριον. al. Græci ἕσπερον.

q. V.C pro tempeſtate tempeſtutem dicũt.

q. V.C. καὶ σάτρον.

q. V.C. egomet mecũ.

Item: Diabathra in pedibus habebat, & erat amictus epicroco. Vtrumque vocabulum Græcum. In Menæchmis: Inter ancillas ſedere iubeas, lanam carere. Idem eſt hoc verbum in Cementria Næuij. Carere à carendo, quòd eam tùm purgant, ac deducunt, vt careat ſpurcitia, ex quo carminari dicitur tùm lana, cùm ex ea carent, quod in ea hęret, nequam eſt. lana quam in Romulo

Næuius

Næuius appellat * Oſcam, ab Oſcis. In Perſa: Iam pol ille hic aderit credo congerro meus. Congerro à gerra, & Græcum eſt, & in Latina cratis. In Menæchmis: Idem iſtuc aliis adſcriptiuis fieri ad legionem ſolet. Adſcriptiui dicti, quòd olim adſcribebantur inermes, armatis militibus qui ſuccederent, ſi quis eorũ deperiſſet. In Trinummo: Nam illum tibi ferentarium: à ferendo, id eſt, inanem, ac ſine fructu: àut quòd ferentarij equites hi dicti, qui ea modo habebant arma, quæ ferrentur, vt iaculum. Huiuſcemodi equites pictos vidi in Eſculapij æde vetere, & ferentarios adſcriptos. In Friuolaria: Vbi rorarij eſtis? en ſunt: vbi accenſi? ecce. Rorarij dicti à rore, qui bellum committebant ante: ideo quòd ante rorat, quàm pluit. Accenſos miniſtratores Cato eſſe ſcribit: poteſt id ab * arbitrio, nam id arbitrium, cuius miniſter. Pacuuius quõ deum triportenta in Mercatore ponit. DESVNT QVAEDAM. Idem in Mercatore: Nõ tibi iſtuc magis diuidiæ eſt, quàm mihi hodie fuit. Hæc eadem in Corollaria Næuij. Diuidia à diuidendo dicta, quòd diuiſio & diſtractio eſt dolori. Itaq; in Curculione ait: Sed quid tibi'ſt? lien necat, renes dolent, pulmones diſtrahũtur. In * Phagone:

q. V. C. Aſta.

Ful. Vrſ. adſcriptũ.

**Ful. accio.*

**q. V. C. Pagone, fortè. glandio.*

gone: Honos ſyncerasto perit pernis gladios. Synceraſtum eſt omne * edulium antiquo vocabulo Græco. In Paraſito pigro: Domum ire cœpi tramite dextro. Trames à tranſuerſo dictus. In fugitiuis: Age, reſpecta, vide vibices quantas. Vibices * alij excitatum verberibus corpus. In Neruolaria: Non quaſi, nunc hæc ſunt hîc, limaces liuidæ. Limax à limo, quòd ibi viuit. Diobolares, ſchœniculæ, miraculæ. Diobolares, à binis obolis: ſchœniculæ ab ſchœno nugatorio vnguento. Miraculæ à miris, id eſt, monſtris. A quo Actius ait: Perſonas diſtortas oribus deformeis, miriones. Ibidem: Scrantiæ, ſcrupedæ, ſtritabillæ, Tãtulæ. Ab exſcreando, ſcrantiæ, ſic adſignificat. Scrupedam Aurelius ſcribit auſcaripedam: Iuuentius comicus dicebat, à vermiculo piloſo, qui ſolet eſſe in fronde cum multis pedibus. Valerius à pede ac ſcrupea: ex eo ab Actio poſitum: Incurioſa es Menalippe: reiicias abs te religionem ſcrupeæ imponas. Stritabillas à ſtritilando. Stritare ab eo, qui ſiſtit ægrè. In Aſtraba: Actioſa annonam caram è vili concinnant viris. Ideo in Sitelitergo idem ait, Mulieres vxorculauit, ego noui ſcio actioſas: quas ſic Carbilius ſcribit actioſas demõſtrari * ſuſpicatrices, ab agendo

** V.C. medullium.*

** Ful. Vrſ. Actius.*

q. V.C. poſitum pro curioſa: itaque eſt in Menalippo: Reiicias.

** q. V.C. cõſupplicatrices.*

do actioſas: vt ab vna faciendo factioſæ, ſic ab vna agendo actioſæ dictæ. In Ceſtione: De ſtribula aut de lumbo cœnabis. Caro ſtribula, vt Opilius ſcribit circum coxendices ſunt bouis: id Græcum eſt, ab huius loci verſura. In Neruolaria: Scobina ego limam actutum abraſi. Scobina à ſcobe. Lima enim materiæ fabrilis eſt. In Pœnulo: Vinceretis ceruum curſu, vel grallatorem gradu. Grallator à gradu magno dictus. In Truculento: Sine virtute argutum ciuem mihi habeam pro præfica. Præfica, vt Aurelius ſcribit, mulier ab * luctu, quæ conduceretur, quæ ante domum mortui laudes eius caneret: hoc factitatum Ariſtoteles ſcribit in libro qui inſcribitur, * Nomina Barbarica: quibus teſtimonium eſt, quod Fretum Næuij: Hæc quidem hercle opinor præfica eſt, nam mortuos conlaudat. Claudius ſcribit: quæ præficeretur ancillis, quemadmodum lamentarentur, præfica eſt dicta: vtrumq; oſtendit à præfectione præficam dictam.

** V.C. luco. al. lucro. al. ad luctum.*

** Turn. νόμιμα.*

Apud Ennium: Decem coclites, quos montibus * ſummis ripis ſedere. Ab oculo cocles, quaſi ocles dictus, qui vnum haberet oculum: quocirca in Curculione eſt: De coclitum proſapia te eſſe arbitror. Nam

** q. V.C. ſcimus Ripheis ſodere. al. ſummis ripeis ſodere.*

Nam hi ſunt vnoculi. NVNC de tempori- * q.V.C. C. Actium. bus dicam. Quod eſt apud Caſsium: Nocte intempeſta noſtram deuenit domum. Intempeſta nox dicta ab tempeſtate. Tempeſtas ab tempore: intempeſta nox, quo tempore nil agitur. Quod noctis videtur? in altiſono cœli clypeo temo ſuperat ſtellas, ſublime agens etiam atque etiam noctis iter. Hic multam noctem oſtendere vult à temonis motu. Sed temo vnde, & cur dicatur, latet. Arbitror antiquos ruſticos primũ notaſſe quædam in cœlo ſigna, quæ præter alia erant inſignia, atque ad culturæ tempus deſignandum, conuenire aduertebantur. Eius ſigna ſunt, quòd has ſeptem ſtellas Græci, vt Homerus, vocant ἅμαξαν, & propinquum eius ſignum βοώτην: noſtri eas ſeptẽ ſtellas triones, & prope eas axem. Triones enim, boues appellantur à bubulcis etiam nunc, maximè cùm arant terram: è queis vt dicti glebarij, qui facile proſcindunt glebas: ſic omnes, qui terram arabãt, * Turn. Vt dicerent, er, detritũ. à tera teriones, vnde triones vt * dicerentur E detrito. Temo dictus à tenendo: is enim continet iugum, & plauſtrum, appellatum à parte totum, vt multa. Poſſunt triones dici, ſeptem quòd ita ſitæ ſtellæ, vt ternæ trigona faciant.

Ali-

Aliquod lumen, iubárue in cœló cerno? iubar dicitur ſtella lucifer, quod ſic habet diffuſum lumen, vt leo iubam. Huius ortus ſignificat circiter eſſe extremam noctem. Itaque ait Pacuuius: Exorto iubare, noctis decurſo itinere. Apud Plautum in Paraſito Pigro: Inde hic bene potus primo crepuſculo. Crepuſculum à Sabinis, quod id dubium tempus, noctis an diei ſit. Itaq; in Cõdalio eſt: Tam crepuſculo ferè, vt ament lampadas accendere. Ideo dubiæ res creperæ dictæ. In Trinummo: Concubium ſit noctis prius, quàm ad poſtremum perueneris. Concubium à concubitu dormiendi cauſſa dictum. In Aſinaria: Videbitur, factũ volo, at reditum conticinio. Conticinium puto à conticeſcendo dictum, ſiue vt Opilius ſcribit ab eo quod cõticuerunt omnes.

Apud Actium: Iamque auroram rutilare procul cerno. Aurora dicitur ante ſolis ortum, ab eo quòd ab igne ſolis aureo tum aër aureſcit. Quod addit rutilare, eſt ab eodem colore. Aurei enim rutili, & inde etiam mulieres valde ruſæ, Rutilæ dictæ.

NVNC de his rebus, quæ adſignificant aliquod tempus, cùm dicuntur, aut fiunt, dicam. Apud Actium: Reciproca tendens neruo equino concita tela. Reciproca eſt,

cùm vnde quid profectum, redit eò: ab recipere reciprocare fictum, aut quod poſcere procare dictum. Apud Plautum: Vt tranſuerſus, non prouerſus cedit, quaſi cancer ſolet. Dicitur ab eo, qui it in id quod eſt in verſu. Et ideo qui exit in veſtibulum, quod eſt ante domum, prodire, & procedere dicitur: quod cùm leno non faceret, ſed ſecundum parietem tranſuerſus iret, dixit: vt tranſuerſus cedit, quaſi cancer, non prouerſus, vt homo. Apud Ennium: Andromachæ nomen qui indidit, rectè indidit. Item: Quapropter Parim paſtores nunc Alexandrum vocant. Imitari dum voluit Euripidem, & ponere etymon, eſt lapſus. Nam Euripides quòd Græca poſuit, etyma ſunt aperta. Ille ait ideo nomen additum Andromachæ, quod ἀνδρὶ μάχεται. hoc Ennij quis poteſt intellegere: Andromachæ nomen qui indidit, rectè indidit? aut Alexandrum ab eo appellatum in Græcia, qui Paris fuiſſet? à quo Herculem quoq; cognominatum Ἀλεξίκακον, ab eo, quòd depulſor eſſet ominum.

Apud Terentium: Scortatur, potat, olet vnguentum, de meo. Scortari eſt ſæpius meretriculam ducere, quæ ſcortum dicta à pelle. Id enim non ſolùm antiqui dicebant, ſed

ſed etiam nunc dicimus ſcortea ea, quæ ex corio,& pellibus ſunt facta. Inde in aliquot ſacris ac ſacellis ſcriptũ habemus: ne quod ſcorteum adhibeatur, ideo, ne morticinum quid adſit. In Atellanis licet animaduertere ruſticos dicere, ſe adduxiſſe pro ſcorto pelliculam. Apud Actium: Multis nomen veſtrum, numenq; ciendo. Numen dicunt eſſe imperiũ, dictum ab nutu: omina ſunt eius, cuius imperium maximum eſſe videatur. Itaque in Ioue hoc.& Homerus, & aliquotiens Liuius. Apud Plautũ: Si vnum epityrũ eſtur eſuriens inſane. bene. Epityrũ, vocabulum eſt cibi, quo frequentius Sicilia, quàm Italia vſa. Idem vehementer cùm vellet dicere, dicit inſanè: quòd inſani faciunt omnia vehementer. Apud Pacuuium: Flexanima tanquam lymphata: lympha dicta à nympha, vt apud Græcos Thetis. Apud Ennium: Thetis illi mater. In Græcia commota mente, λυμφολήπτους appellant. ab eo lymphatos dixerunt noſtri Bacchus Liber, cuius comites Bacchæ, & vinum in Hiſpania Baccha: origo in his omnibus Græca. Apud Pacuuium: Halcyonis ritu littus peruolans feror. Hæc enim auis nunc Græcè dicitur ἀλκυὼν, à noſtris, halcedo: hęc hieme quòd pullos dicitur tranquillo mari fa-

q. V C. inſanè edum.

cere,eos dies halcyonios appellant. Quod Halcyonis ritu: id eſt,inſtituto: vt cum haruſpex præcipit,vt ſuo quiſq; ritu ſacrificiũ faciat:& nos dicimus duodecim viros Græco ritu ſacra non Romano facere. Quod enim fit ritè, id ratũ ac rectum: ab eo Actius rite perfectis ſacris vult accipi. Apud Ennium: Si voles aduortere animum, comiter monſtrabitur. Comiter,hilarè,ac lubenter, cuius origo Græcè κῶμος: inde Latinè comiſſatio dicta, & à Græcis, vt quidam dicunt, comœdia.

Apud Cæciliũ: Cape, cæde Lyde, come, conde. Cape, vnde accipe. ſed hoc in proximo libro retractandum. Apud Pacuuium: Nulla res neq; cicurare, neq; mederi potis eſt, neq; reficere. Cicurare, manſuefacere, quod enim à fero diſcretum, id dicitur cicur: & ideo dictum, cicur ingenium manſuetũ: à quo Veturij quoq; nobiles cognominati * Cicurini. Id natum à cico: cicum dicebant membranam tenuem, quæ eſt in malo Punico diſcrimen. A quo etiam Plautus dicit: Quod volet, denſum, cicum non interduim. Apud Næuium: Eccum venire video fermè in via. Fermè dicitur, quod nunc ferè: vtrumq; dictum à ferendo, quòd id quod fertur, eſt in motu, atq; aduentat.

*q.V.C. Cicuri.

Apud

Apud Plautum: Euax iurgio tandem vxorem * abegi ab ianua. Euax verbum nihil ſignificat, ſed effuticium naturaliter eſt: vt apud Ennium: Hehe ipſe clypeus cecidit. Apud Næuiũ: Eheu mea puella, * ſæpe quidẽ is ſuccenſet tibi. Apud Pompilium, Heu qua me cauſſa fortuna infeſta premis? Quod ait, iurgio, id eſt litibus. Itaq; quibus res erat in controuerſia, ea vocabatur lis: ideo in actionibus videmus dici: Quam rem, ſiue litẽ dicere oportet. Ex quo licet videre iurgare eſſe ab iure dictum: cùm quis iure litigaret: à quo obiurgat is, qui id facit iniuſtè. Apud Lucretium: Atq; aliquos ibus ab rebus clepſere foroque: clepſere dixit: vnde etiam alij clepere: id eſt, corripere: quorum origo à clam, vt ſit dictum clapere, & ex E, A commutato, vt multa, eſt factũ clepere: poteſt & à Græco dictũ, κλέπτειν. Apud Matium. Corpora Graiorũ mærebant mandier igni: dictum mandier à mãdendo, vnde manducari: à quo in Atellanis obſoniũ vocant manducum. Apud Matium: Obſcæni interpres, funeſtiq; ominis auctor. Obſcænũ dictum ab ſcæna: vt Græci, vt Actius ſcribit, ſcena. In pluribus verbis A ante E alij ponũt, alij non, vt quod partim ſcæptrũ, partim dicunt ſceptrum; alij fænus, alij fenus:

*q. V. C. à regia ianua.

*q. V. C. ipſe. al. ſpẽ.

nus: ſic ſæniſicia, & feniſicia: à quo ruſtici pappũ Meſium, non Mœſium. A quo Lucilius ſcribit: Cæcilius ne ruſticus fiat. Quare id, obſcænum: quod niſi in ſcæna palam dici non debet: poteſt vel ab eo, quod pueris turpicula res in collo quædam ſuſpenditur, nequid obſit, bonæ ſcæuæ cauſſa. Ea dicta ab ſcæua, id eſt ſiniſtra: quòd quæ ſiniſtra ſunt, bona auſpicia exiſtimantur. A quo dicuntur comitia, aliudúe quid ſit, dici aue ſiniſtra, quæ nunc eſt. Id à Græco eſt, quòd hi ſiniſtrã vocant σκαιὸν. Quare quod dixit ſcæuum bonum omen eſt, obſcænum verò turpe: quod inde dicitur obſcænè, quod exotericum. Apud Plautum: Quum ego antehac te amaui, & mihi amicam eſſe creui: valet, conſtitui. Itaq; hæres, cùm cõſtituit ſe hæredẽ eſſe, dicitur cernere, & cùm id fecit, creuiſſe. Apud eundem quod eſt: Mihi frequẽtem operam dediſtis, valet adſiduam. Itaq; qui adeſt adſiduus: ferre * quem oportet, is frequens. Itaq; illud quod eædem muliereulæ dicunt: Pol iſtoc quidem nos pretio facilè eſt frequẽtare tibi vtilesque. haberi, ita in prãdio nos lepidè, ac nitidè accepiſti: apparet dicere, facilè eſt curare vt adſimus, cùm tam bene nos accipias. Apud Ennium: Decretum eſt * ſtare corpora telis: dictum à fodiendo, à quo foſſa.

*Ful. Vrſin. fe, t qui qua oport.

*al. foſſare.

* DESVNT QVAEDAM. *

Muſſare dictum, quod muti non amplius quàm μῦ dicunt. A quo idem dicit: neque, vt aiunt, μῦ facere audent. Apud Pacuuium: Dij monerint meliora, atque amentiam auerruncaſsint. A vertendo auerruncare, vt deus, qui eis rebus præeſt, Auerruncus. Itaque ab eo precari ſolent, vt pericula auertat. In Aulularia: Pipulo te differam hic ante ædeis: id eſt conuicio: declinatum à pipatu pullorum. Multa ab animalium vocibus translata in homines: partim quæ ſunt aperta, partim obſcura. Perſpicua, vt Ennij: Animus cum pectore latrat. Plauti: Gannit odioſus omni totę familiæ. Cæcilij: Tantam rem dibalare, vt pro nihilo habuerit. Lucilij: Hæc, inquam, rudet ex roſtris, atque heilitabit. Eiuſdem: Quantum hinnitum, atq; equitatum. Minus aperta: Porcij, ab lupo: Volutare vlulantis. Ennij, à vitulo: Tibicina maximo clamore mugit. Eiuſdem à boue: Clamore bouantes. Eiuſdem à leone: Pauſam fecere fremendi. Eiuſdem ab hædo: Ad cœlum clamor voluendus per æthera vagit Et à frendice: Frūde frutimi ſuauiter. M. Actius in Caſina à fringuilla: Quid fringutis? quid iſtuc tam cupidè cupis? (ſues auoluerat. Ita trude ne-

que in iure neque in iudicium Aeſopi, nec theatrales. In Colace nexum. Manilius ſcribit omne quod per libram & æs geritur, in quo ſint mancipia: Mucius Scæuola, quæ per æs & libram fiant, vt obligentur, præterquam ſi mancipio dentur. Hoc verius eſſe ipſum verbum oſtendit, de quo quæritur. Nam idem ꝙ obligatur per libram, neq; ſuum fit, inde nexum dictum. Liber qui ſuas operas in ſeruitute pro pecunia, quam debeat, dat, dum ſolueret, nexus vocatur: vt ab ære obæratus. Hoc C. Popilio rogante Sylla dictatore ſublatum ne fieret: & omnis, qui bonam copiam eiurarent, ne eſſent nexi. In Caſina: Sine amet, ſine quod lubet, id faciat: quando tibi nil domi deliquomſt. Deliquium dictum ab eo, quod deliquatur: vt turbida, quæ ſunt, deliquantur, vt liquida fiant. Aurelius ſcribit deliquium eſſe à liquido. Claudius ab eliquato. Si quis alterutrum ſequi malit, habebit auctorem Acilium: Per lætitiam liquitur animus: à liquando liquitur fictum. Multa apud poëtas reliqua eſſe verba, quorũ origines poſſunt dici, non dubito, vt apud Næuium in Eſiona, gladij lingula. In Claſtidio: Vitulantes, à vitula. In Duloreſte: Cuperata fronte, à capra. In Demetrio: Perſibus, à peritè. Itaque

Ful. Vrſin. auctorem. Cæcilius: Per læt.

que ſub hoc gloſſemata, callide, ſubſcribunt. In Lampadione: Protinam, à protinus continuitatem ſignificans. In Agidone: Candacus, ſuauis, tametſi à magiſtris accepimus manſuetum. In Romulo: ſponſus, contra ſponſum rogatus. In Stigmatia: Præbia, à præbendo, vt ſit tutum, quòd ſint remedia in collo pueris. In Thernico: Conficitant, à confiсto conuenire dictum. In Terentilla Pacuuij: Ab luce, inluſtre. In Tunicularia: Exbolas aulas quaſſant, eiiciũt: à Græco verbo ἐκβολὴ dictũ. In Bello Punico: Nec ſatis reſerare, ab ſera dictum, id eſt aperire. Hinc etiam ſeræ, quibus remotis fores pãduntur. Sed vereor, ne plures ſint futuri, qui de hoc genere me, quòd nimium multa ſcripſerim, reprehendant, quàm quòd reliquerim quædam, accuſent: ideo potius iam reprimendum, quàm procudendum puto eſſe volumen. Nam nemo reprehenſus, qui è ſegete ad ſpicilegium reliquit ſtipulam. Quare inſtitutis ſex libris, quemadmodum rebus in lingua Latina nomina eſſent impoſita ad vſum noſtrum, è queis treis ſcripſi P. Septimio, qui mihi fuit quæſtor: treis tibi, quorum hic eſt tertius, priores de diſciplina originis verborum, poſteriores de verborum originibus: in illis, qui

ante ſunt, in primo volumine eſt, quæ dicantur, cur etymologicè neque ſit, neque ea vtilis ſit: in ſecundo, quæ ſit, & cur ea ſit, & in illis ſit: in tertio, quæ forma etymologiæ. In ſecūdis tribus, quos ad te miſi, item generatim diſcretis, primum in quo ſunt origines verborum, locorum, & earum rerum, quæ in locis eſſe ſolent: ſecūdum, quibus vocabulis tempora ſint notata, & hæ res, quæ in temporibus fiunt. Tertius hic, in quo quæ à poëtis item ſunt poſita, vt illa, quæ dixi in duobus libris ex ſoluta oratione. Quocirca, quoniā omnis operis de lingua Latina treis feci partes, primo quemadmodū vocabula impoſita eſſent rebus; ſecundo quemadmodum ea in caſus declinarentur; tertio, quemadmodum coniungerentur: prima parte perpetrata, vt ſecundam ordiri poſſimus, huic libro faciam finem.

M. TE-

M. TERENTII VARR.

De lingua latina,

LIBER SEPTIMVS.

QVOM oratio noſtra tripartita ſit, vt ſuperioribus libris oſtẽdi, cuius prima pars, quemadmodum vocabula rebus eſſent impoſita, ſecunda quo pacto de his declinata in diſcrimina ierint, tertia, vt ea inter ſe ratione coniuncta ſententiam efferant: prima parte expoſita, de ſecunda incipiam hinc. Vt propago omnis natura ſecunda, quòd prius, illud rectum, vnde ea ſit declinata. Itaque declinatur in verbis rectum homo, obliquum hominis, quod declinatum à recto. De huiuſce multiplici natura diſcriminum oræ ſunt hæ: cur, & in quo, & quemadmodũ in loquendo declinata ſunt verba. De quibus duo prima duabus cauſ-

ſis percurram breuiter: quòd & tum, cùm de copia verborum ſcribam, erit retractandum, & quod de tribus tertium quod eſt, habet ſuas permultas, ac magnas parteis. Declinatio inducta in ſermone non ſolùm Latino, ſed omnium hominum vtili, & neceſſaria de cauſſa. Niſi enim ita eſſet factũ, neque dicere tantum numerum verborum poſſemus: infinitæ enim ſunt naturæ, in quas ea declinantur: neque quæ didiciſſemus, ex his, quæ inter ſe rerum agnatio eſſet, appareret. At nunc ideo videmus, quod ſimile eſt, quod propagatum, legi, vt declinatum eſt à lego: duo ſimul apparent quodammodo, eadem dici, & non eodem tempore factum. Vt ſi verbi gratia alterum horum diceretur Priamus, alterum Hecuba, nullam vnitatem adſignificaret, quæ apparet in lego, & legi, & in Priamus, Priami. Vt in hominibus quædam ſunt cognationes, & gentilitates, ſic in verbis. Vt enim ab Aimilio homines orti Aimilij, ac gentiles, ſic ab Aimilij nomine declinatæ voces in gentilitate nominati. Ab eo enim, quod eſt impoſitum recto caſu Aimilius, orta Aimilij, Aimilium, Aimilios, Aimiliorum, & ſic reliqua, eiuſdem quæ ſunt ſtirpis. Duo igitur omnino verborum principia impoſiticiorum

rum & declinatorum:alterum vt fons,alterum vt riuus. Impoſiticia nomina eſſe voluerunt quàm paucisſima, quò citius diſcere poſſent:declinata quàm plurima,quo faciliùs omnes, quibus ad vſum opus eſſent,dicerent. Ad illud genus,quod prius, hiſtoria opus eſt: niſi deſcendendo enim aliter id non peruenit ad nos: ad reliquum genus, quod poſterius, ars, ad quam opus eſt paucis præceptis,quæ ſunt breuia. Qua enim ratione in vno vocabulo declinare didiceris,in infinito numero nominum vti poſsis. Itaque nouis nominibus adlatis in conſuetudinem, ſine dubitatione eorum declinatus ſtatim omnis diſcit populus. Etiam nouicij ſerui in magna familia,cito omnium conſeruorum nomina recto caſu accepto in reliquos obliquos declinant. Qui ſi nonnunquam offendunt, non eſt mirum: etenim illi, qui primi nomina impoſuerunt rebus, forſitan in quibuſdam ſunt lapſi. Voluiſſe enim putant ſingulares res notare, vt ex iis in multitudine declinarentur,vt eſt ab homine homines,ſic mares liberos, vt ex his feminæ declinarentur, vt eſt à Terentio Terentia: ſic in recto caſu quas imponerent voces, vt illinc eſſent futuræ, quæ declinarentur: ſed hæc in omnibus

bus tenere nequiſſe: quod & vna dicuntur ſcopæ, & mas, & femina aquila, & recto, & obliquo vocabulo vis. Cur hæc non tam ſint in culpa, quàm putant plerique, ſoluere non difficile, ſed nunc non neceſſe. Non enim quid nō potuerint aſſequi, ſed quid voluerint, ad hoc quod propoſitum, refert. Quod nihilo minus declinari poteſt ab eo, quod impoſuerunt ſcopæ, ſcopa, quàm ſi impoſuiſſent ſcopa, ab eo ſcopæ: ſic alia. Cauſſa inquam cur ab impoſitis nominibus declinarint, oſtendi. Sequitur, in queis voluerint declinare, aut noluerint, generatim, ac ſummatim, item in formis. Duo enim genera verborum: vnum fecundum, quod declinando multas ex ſe parit diſpar rileis formas, vt eſt lego, legis, legam, ſic alia: alterum genus ſterile, quod ex ſe parit nihil, vt eſt etiam, vix, magis, cras, cur. Quarum rerum vſus erat ſimplex, ſimplex ibi etiam vocabuli declinatus: vt in qua domo vnus ſeruus, vno ſolùm opuſt nomine; in qua multi, pluribus. Igitur & in his rebus, quarum ſunt nomina, quò diſcrimina vocis plura, propagines plures. In his rebus, quæ copulæ ſunt, * ac his iunguntur verba, quòd non opus fuit declinari in plura, ferè ſingula ſunt. Vno enim loro colligare poſ-

** Taĕrnus delebat, ac.*

ſis

ſis vel hominē, vel equum, vel aliud quod, quidquid eſt, quod cum altero poteſt colligari. Sic quod dicimus in loquēdo: Conſul fuit Tullius,& Antonius: eodem illo,&, omneis conſules colligare poſſumus, vel dicam amplius,omnia nomina;atque adeò etiam omnia verba;cùm fiat,vt ex vna ſyllaba Et, maneant vnum. Quare duce natura, ſi quæ impoſita eſſent vocabula rebus: *MVLTA DESVNT.* Ne ab omnibus his declinatus putarent,quorum generum declinationes oriuntur,partes orationis ſunt duæ, ſi item vt Dion, in treis diuiſerimus partes res, quæ verbis adſignificantur: vna, quæ adſignificat caſus: altera, quæ tempora:tertia, quæ neutrum. De his Ariſtoteles duas partes orationis eſſe dicit, vocabula, & verba, vt homo & equus, & legit & currit. Vtriuſque generis & vocabuli,& verbi, quædam priora, quædam poſteriora: priora,vt homo ſcribit: poſteriora,vt doctus, & doctè: dicitur enim homo doctus, & ſcribit doctè.Hæc ſequitur & locus, & tempus, quod neque homo, neque ſcribit, poteſt ſine loco, & tempore eſſe: ita vt magis ſit locus homini coniunctus, tempus ſcriptioni, cùm de his nomen ſit primum. Prius enim nomen eſt, quàm verbum tem-

temporale, & reliqua poſterius, quàm nomen & verbum. Prima igitur nomina. Quare de eorum declinatione, quàm de verborum antè dicam. Nomina declinantur, aut in earum rerum diſcrimina, quarum nomina ſunt, vt à Terentius Terentij: aut in eas res extrinſecus, quarum ea nomina nō ſunt, vt ab equo, equile. In ſua diſcrimina declinantur, aut ꝓpter ipſius rei naturã, de qua dicuntur, aut propter illius, qui dicit. Propter ipſius rei diſcrimina, aut à toto, aut à parte. A toto, vt ab homine homunculus, à capite capitulum: propter multitudinem, vt ab homine homines, ab eo, quod alij dicunt ceruix, & id Hortenſius in poëmatis ceruices. Quæ à parte declinata, aut à corpore, vt à mamma mammoſa, à manu manubiæ: alia ab animo, vt à prudentia prudens, ab ingenio ingenioſus: hæc ſine agitationibus: aut vbi motus maiores, item ab animo, vt ab ſtrenuitate, & nobilitate, ſtrenui & nobiles. Sic à pugnando, & currendo, pugiles, & curſores. Vt aliæ declinationes ab animo, aliæ à corpore: ſic aliæ quæ extra hominem, vt pecunioſi, agroſi, quòd foris pecunia & ager eorum, propter quæ dicuntur. Sunt declinati caſus, vt is, qui de altero diceret, diſtinguere poſſet, cùm vocaret,

caret, cùm daret, cùm accuſaret: ſic alia quidem diſcrimina, quæ nos, & Græcos ad declinandum induxerunt. Sine controuerſia ſunt hi quinque, quis vocetur, vt Hercules: quemadmodum vocetur, vt Hercule: quò vocetur, vt ad Herculem: cui vocetur, vt Herculi: cuius vocetur, vt Herculis. Præterea verba, quæ erant proinde ac cognomina, vt prudens, cãdidus, ſtrenuus, quod in his ſunt diſcrimina propter incrementum, quod maius, vel minus in his eſſe poteſt, adceſsit declinationum genus, vt à candido, candidius, candidiſsimum: ſic à longo, diuite, id genus aliis, vt fieret. Quæ in eas res, quæ extrinſecus declinãtur, ſunt ab equo equile, ab ouibus ouile, ſic alia. Hæc contraria illis, quæ ſuprà dicta, vt à pecunia, pecunioſus, ab vrbe vrbanus, ab atro atratus. Vt nonnumquam ab homine locus, ab eo homo: vt à Romulo Roma, à Roma Romanus. Aliquot modis declinata ea, quæ foris: nam aliter qui à maioribus ſuis Latonius, & Priamides: aliter quæ à facto, vt à prædando præda, à merendo merces. Sic alia ſunt, quæ circum ire non difficile: ſed genus iam videtur, & alia vrguent, omitto. In verborũ genere, quæ tempora adſignificant, quòd ea erant tria, præteritum,

præſens, futurum, declinatio facienda fuit triplex, vt ſaluto, ſalutabam, ſalutabo. Cùm item perſonarum natura triplex eſſet, qui loqueretur, de quo, ad quem, hæc ab eodem verbo declinata, quæ in copia verborum explicabuntur.

Quoniam dictum de duabus declinationibus cur, & in qua ſint forma, tertium quod relinquitur, quemadmodum, nunc dicetur. Declinationum genera ſunt duo, voluntarium, & naturale: voluntarium eſt, quò, vt cuiuſque tulit voluntas, declinauit. Sic tres cùm emerint Epheſi ſingulos ſeruos; nonnumquam alius declinat nomen ab eo, quod vendidit Artemidorus, atque Artemam appellat: alius aut ab regione, Ionia Ionē, aut ab vrbe Epheſo Epheſium: ſic alius ab aliqua alia re, vt viſum eſt. Contrà naturalem declinationem dico, quæ nō à ſingulorum oritur voluntate, ſed à communi conſenſu. Itaq; omnes impoſitis nominibus, eorum item declinant caſus: atq; eodem modo dicunt huius Artemæ, & huius Ionis, & huius Epheſij, ſic in aliis caſibus. Cùm vtrumque nonnumquam accidat, & vt in voluntaria declinatione animaduertatur natura, & in naturali voluntas: quæ cuiuſmodi ſint, aperietur infrà.

Quod

Quod vtraq; declinatione, alia fiunt ſimilia, alia diſsimilia, de eo Græci, Latiniq; libros fecerunt multos, partim cùm alij putarent in loquendo ea verba ſequi oportere, quæ à ſimilibus ſimiliter eſſent declinata, quas appellarunt ἀναλογίας; alij cùm id neglegendum putarent, ac potius ſequendam συνήθειαν, diſsimilitudinemque, quæ in conſuetudine eſt, quam etiam vocant ἀνομαλίαν: cum, vt ego arbitror, vtrumq; ſit nobis ſequendum: quòd in declinatione voluntaria ſit ἀνομαλία: in naturali magis analogia. De quibus vtriuſq; generis declinationibus libros faciam bis ternos: priores treis de earum declinationum diſciplina: poſteriores de eius diſciplinæ propaginibus. De prioribus primus erit hic: quæ cõtra ſimilitudinem declinationum dicatur. Secundus, quæ contra diſsimilitudinem. Tertius de ſimilitudinũ forma. De quibus ꝙ expedierim, ſingulis tribus, tũ de alteris totidẽ ſcribere, ac diuidere incipiemus. INCIPIAM, ꝙ huiuſce libri eſt, dicere contra eos, qui ſimilitudinẽ ſequũtur, quę eſt, vt in ætate puer ad ſenẽ, puella ad anũ: ſic in verbis, vt eſt ſcribo ſcribã, dico dicã: Dicã pri' cõtra vniuerſam analogiam, dein tũ de ſingulis partibus à natura ſermonis incipiam.

Omnis oratio cùm debeat dirigi ad vtilitatem, ad quam tum denique peruenit, ſi eſt aperta,& breuis,quippe, quòd obſcurus,& longus orator eſt odio, & cùm efficiat, aperta,vt intelligatur; breuis,vt citò intellegatur;& apertum cõſuetudo, breuem temperantia loquentis: & vtrumque fieri poſſit ſine analogia:nihil ea opus eſt. Neque enim vtrum Herculi,an Herculis clauam dici oporteat,ſi doceat analogia,cùm vtrumque ſit in conſuetudine, nõ neglegendum, quòd æquè ſunt, & breuia,& aperta. Præterea quom vtilitatis cauſſa quæque res ſit inuenta, ſi quis id ſit cõſecutus, amplius eam ſcrutari non debet, cùm ſit nimium otioſi. Et cùm vtilitatis cauſſa verba ideò ſint impoſita rebus, vt eas ſignificent, ſi id conſequimur vna conſuetudine, nihil prodeſt analogia. Accedit, quod quæcumque vſus cauſſa ad vitã ſint adſumpta, in his vtilitatem quærimus,non ſimilitudinem. Itaque in veſtitu, cùm diſsimilima ſit virilis toga tunicæ muliebri, ſtola pallio, tamen inæqualitatem hanc ſequimur nihilominus.In ædificiis, quid? non' videmus habere atrium περιστύλῳ ſimilitudinem,&cubiculum adæquale? cùm tamen propter vtilitatem in his diſsimilitudines potius, quàm ſimilitudi-

litudines ſequamur: itaq; & hiberna tricli-nia, vt æſtiua, non item valuata, & feneſtrata facimus. Quare cùm in veſtitu, ædificiis, ſic in ſupellectile, cibo, cæteris omnibus, quæ vſu ad vitam ſunt adſumpta, dominetur inæqualitas: in ſermone quoque, qui eſt vſus cauſſa conſtitutus, ea non repudianda. Quod ſi quis duplicem putat eſſe ſummã, ad quas metas naturæ ſit perueniendum in vſu, vtilitatis & elegantiæ: quod non ſolùm veſtiti eſſe volumus, vt vitemus frigus, ſed etiam vt induamur honeſtè: non domum habere, vt ſimus in tecto, & tuto ſolum, quò neceſsitas contruſerit, ſed etiam vbi voluptas retineri poſsit: non ſolùm vaſa ad victum habilia, ſed & à figura bella, atque ab artifice, quòd aliud homini, aliud humanitati ſatis eſt: quoduis ſitienti poculum homini idoneum, humanitati, niſi bellum parum. Sed cùm diſceſſum eſt ab vtilitate ad voluptatem, tamen in eo ex diſsimilitudine plus voluptatis, quam ex ſimilitudine ſæpe capitur. Quo nomine & gemina conclauia diſsimiliter pollent, & lectos non omnes pares magnitudine, ac figura faciũt. Quòd ſi eſſet analogia ſequenda in ſupellectile, omnes lectos haberemus domi ad vnam formam, & aut cum fulcro, aut ſine

eo, neque tantum ad tricliniarem gradus, non item ad cubicularem: neque potius delectaremur ſupellectile, diſtincta quæ eſſet ex ebore, aliiſque rebus, diſparibuſque figuris, quàm cùm ad ſimilem formam plerumque eadem materia fiat. Quare aut negandum nobis diſparia eſſe iucunda, aut quoniam eſſe neceſſe eſt confiteri, dicendum verborum diſsimilitudinem, quæ ſit in conſuetudine, non eſſe vitandam.

Quòd ſi analogia nobis ſequēda eſt, aut ea nobis obſeruanda eſt, quæ eſt in conſuetudine, aut quæ non eſt: ſi ea, quæ eſt, ſequēda eſt, præceptis nihil opus eſt: quòd cùm conſuetudinem ſequemur, ea nos ſequetur. Si, quæ non eſt in conſuetudine, ſequemur, vt quiſque duo verba in quattuor formis finxerit ſimiliter, quamuis hæc nollemus, tamen erunt ſequenda: vt Iuppiter, Marſpiter, quas ſi quis ſeruet analogias, pro inſano ſit reprehendēdus. non ergo eſt ea ſequēda. Quod ſi oportet, vt à ſimilibus ſimiliter omnia declinentur verba, ſequitur, vt ab his ſimilibus ſimilia debeant fingi, quod non fit: nam & à ſimilibus alia fiūt ſimilia, alia diſsimilia: & à diſsimilibus partim ſimilia, partim diſsimilia. A ſimilibus ſimilia, vt à bono, ac malo, bonum, malum. A ſi-

A ſimilibus diſsimilia, vt à lupus, lepus, lupo, lepori. Contra à diſsimilibus diſsimilia, vt Priamus, Paris, Priamo, Pari. A diſsimilibus ſimilia, vt Iuppiter Iouis, & Iouis Iouis. Eo iam magis ἀναλογικῶς diſsimilia finguntur, ſed etiam ab iiſdem vocabulis diſsimilia: neque à diſsimilibus ſimilia, ſed etiam eadem ab iiſdem vocabulis, diſsimilia fingi apparet; quòd cùm duæ ſint Albæ, ab vna dicuntur Albani, ab altera Albenſes. Cùm trinæ fuerint Athenæ, ab vna dicti Athenæi, ab altera Athenienſes, à tertia Athenæopolitæ. Sic ex diuerſis verbis multa facta, in declinando inueniuntur eadem: vt cùm dico à Saturni luo luam, & à ſoluendo, abluo abluam. Omnia ferè noſtra liberalia & muliebria multitudinis, cum recto caſu, fiunt diſsimilia, cum dandi caſu, diſsimilia: vt mares Terentij, feminæ Terentiæ: eadẽ in dandi, viris Terentiis, & mulieribus Terentiis. Diſsimilia Plautus, & Plautius: & communia, huius Plauti, & huius Plauti. Denique ſi eſt analogia, ꝙ in multis verbis eſt ſimilitudo verborum: ſequitur, quòd in pluribus eſt diſsimilitudo, vt non ſit in ſermone analogia. Poſtremò, ſi eſt in oratione, aut in omnibus eius partibus eſt, aut in aliqua: & in omnibus non eſt, in ali-

qua eſſe parum eſt: vt albus ſit AEthiops, non ſatis eſt, quòd habet candidos dentes: non eſt ergo analogia. Cùm à ſimilibus verbis, quæ ſimiliter declinantur, ſimilia fore pollicentur, qui analogias eſſe dicunt, & cùm ſimile tùm denique dicentes ſe oſtendere ex verbo verbum, quod ex eodem ſit genere, eadem figura tranſitum de caſu in caſum ſimiliter oſtendi poſsit. Qui hæc dicunt, vtrumque ignorant, & in quo loco ſimilitudo debeat eſſe, & quemadmodum ſpectari ſoleat, ſimile ſit, nécne: quæ cùm ignorant, ſequitur, vt cùm analogiam dicere non poſsint, ſequi non debeamus. Quæro enim verbum vtrum dicant vocem, quæ ex ſyllabis eſt ficta, eam, quam audimus, an quod eam ſignificat, quam intelligemus, an vtrumque? ſi vox voci eſſe debet ſimilis, nihil refert, quod ſignificat, mas an femina ſit, & vtrum nomẽ, an vocabulum ſit, quod illi intereſſe dicunt. Sin illud quod ſignificatur, debet eſſe ſimile, Diona & Theona, quos dicunt eſſe ipſi pene geminos, inuenientur eſſe diſsimiles, ſi alter erit puer, alter ſenex, aut vnus albus, alter AEthiops, item aliqua re alia diſsimiles. Sin ex vtraque parte debeat verbum eſſe ſimile, non citò inuenietur, quin in alterutra re clau-

claudicet: nec Perperna, & Alphena erit ſimile: quòd alterum nomen virum, alterum mulierem ſignificat. Quare quoniam vbi ſimilitudo eſſe debeat, nequeunt oſtendere, impudentes ſunt, qui dicunt eſſe analogias. Alterum illud, quod dixi, quemadmodum ſimile ſpectari oporteret, ignorare apparet ex eorum præcepto, quod dicũt, cùm tranſierit è nominandi caſibus in eos, quos appellant vocandi, tum denique poſſe dici rectos eſſe ſimiles aut diſsimiles: eſſet enim, vt ſi quis Menæchmos geminos cum videat, dicat ſe non poſſe iudicare ſimiléſne ſint, niſi qui ex his ſint nati, conſiderarit, num diſcrepent inter ſe: nihil inquam, quò magis, minúſue ſit ſimile, quod conferas cum altero, ad iudicandum extrinſecus oportet ſumi. Quare cùm ignorent, quemadmodum ſimilitudo debeat ſumi, de analogia dicere non poſſunt. Hæc apertius dixiſſem, niſi breuius eo nũc mallem, quod infrà ſunt planius vſurpanda. Quare quod ad vniuerſam verborum naturam attinet, hæc attigiſſe modò ſatis eſt. Quod ad parteis ſingulas orationis, deinceps dicam: quoius, quoniam ſunt diuiſiones plures, nũc ponam potiſsimùm, in quæ diuiditur. Oratio ſecanda, vt natura in

quattuor parteis: vnam, quæ habet caſus: alteram, quæ habet tempora: & tertiam, quæ habet neutrum: & quartam, in qua eſt vtrumque: has vocant quidam appellandi, dicendi, adminiculandi, iungendi: appellandi dicitur, vt homo, & Neſtor: dicendi, vt ſcribo, & lego: iungendi, vt atque: adminiculandi, vt doctè, & commodè. Appellandi partes ſunt quatuor: è queis dicta à quibuſdam prouocabula, quæ ſunt, vt quis, quæ: vocabula, vt ſcutum, gladius: nomina, vt Romulus, Remus: pronomina, vt hic, hæc. Duo media dicuntur nomina: prima & extrema, articuli. Primũ genus eſt infinitum: ſecundum, vt infinitum: tertiũ, vt finitum: quartum finitum. Hæc ſigillatim triplicia eſſe debent, quo ad ſexũ, multitudinem, caſum: ſexum, vtrum virile, an muliebre, an neutrum ſit, vt doctus, docta, doctum: multitudinem, vnum, an plura ſignificet, vt hic, hi, hæ: caſum, vtrum recto ſit, vt Marcus, an obliquo, vt Marco, an cõmuni, vt Iouis. His diſcretis partibus, ſingulas proſpice, quò facilius nuſquam eſſe analogias, quas ſequi debeamus, videas: nempe eſſe oportebat vocis formas ternas, vt in hoc humanus humana humanũ. Sed habet quædam binas, vt ceruus, cerua: quædam

dam ſingulas, vt aper, & ſic multa. Non ergo eſt in huiuſcemodi generibus analogia. Et in multitudine, vt vnum ſignificat pater, plures patres: ſic omnia debuerũt eſſe bina. Sed & ſingularia ſolum ſunt multa, vt cicer, ſiſer: nemo enim dicit cicera, ſiſera: & multitudinis, vt ſalinæ, nõ enim ab his ſingulari ſpecie dicitur ſalina, & balnea: neq; ab eo, quod dicunt balneum, habet multitudinẽ cõſuetudo: nam quod eſt, vt prædium, balneum, debuerunt eſſe plura, vt prædia, balnea, quod non eſt. Non eſt ergo in his quoque analogia. Alia caſus habent, & rectos, & obliquos, alia rectos ſolùm, alia modo obliquos: habẽt vtroſque, vt Iuno Iunonis: rectos modo, vt Iuppiter, Marſpiter: obliquos ſolùm, vt Iouis Iouem. Non ergo in his eſt analogia.

Nunc videamus illa quadripartita. Primùm ſi eſſet analogia, vt in his tribus articulis, vt eſt quis, quem, cuius, ſic diceretur, qua, quam, cuius: & vt eſt quis, cui, ſic diceretur, qua, quaenam eſt proportione ſimile: vt deæ bonæ, quæ ſint: dea bona, qua eſt: & vt eſt quem, quis, ſic quos, ques. Quare quod nunc dicitur qui homines, dici oportuit ques. Præterea vt eſt ab is, ei, ſic ab ea, eæ diceretur, quod nunc dici-

dicitur ei: & pronuntiaretur, vt in eis viris, ſic eæis mulieribus: & vt eſt in rectis is, ea, debuit eſſe in obliquis ibus, eis: ſed nunc eſt eis. Et non modò in virili, ſicut in muliebri dicitur eius: ſed etiam in neutris articulis, vt eius viri, eius mulieris, eius pabuli, cùm diſcriminentur in rectis caſibus is, ea, id. De hoc genere parcius tetigi, quòd librarios hæc ſpinoſiora * indiligẽtius tralaturos putaui. De nominatiuis, quæ accidunt proximè ad infinitam naturam articulorum, atque appellantur vocabula, vt homo, & equus: eorum, declinationum genera ſunt quattuor: vnum nominandi, vt ab equo equile: alterum caſuale, vt ab equo equum: tertium augẽdi, vt ab albo albius: quartum minuendi, vt à ciſta ciſtula. Primum genus, vt dixi id eſt, cum aliqua parte orationis declinata ſunt recto caſu vocabula, vt à balneis balneator. Hoc ferè triplices habet radices: quòd & à vocabulo oritur, vt à venatore venabulum: & à nomine, vt à Tibure Tiburs: & à verbo, vt à currendo curſor. In nullo horum analogiam ſeruari videbis. Primum cum dicatur, vt ab oue & à ſue, ouile & ſuile, à boue dicitur bubile, non bouile: & cum ſimile ſit auis: & ouis, & dicatur ab aue auiarium, ab oue o-

* q. V. C. indignantius.

uile,

uile,ab aue auile non eſt,neque ab oue ouiarium : & cùm debuerit eſſe,vt à cubatione cubiculum , ſic à ſeſsione ſediculum non eſt. Quoniam taberna, vbi venit vinum, à vino vinaria, à creta cretaria, ab vnguento vnguentaria dicitur, ἀναλογικῶς ſi eſſent vocabula,vbi caro venit, carnaria: vbi pelles, pellaria: vbi calcei, calcearia dicerentur: non laniena,pelleſuina,ſutrina. Et ſic, vt eſt ab vno vni, à tribus trini , à quatuor quatrini, ſic à duobus duini, non bini dicerentur: nec non vt quadrigæ, trigæ, ſic potius duigæ, quàm bigæ. Permulta ſunt huiuſce generis,quæ, quoniam admonitus perſpicere poteſt, omitto. Vocabula, quæ à nominibus oriuntur, ſi à ſimilibus nominibus ſimilia eſſe debent,dicemus : quoniam gemina ſunt Parma, Roma, Parmenſes, & Romani fiant : aut quoniam ſimilis eſt Roma, Nola,Parma, dicemus, vt Romani, Nolani, ſic Parmani: & à Pergamo, ac Ilio ſimiliter,vt Pergamenus, ſic Ilienus: aut vt Ilius mas, & Ilia femina , ſic Pergamus & Pergama: & quoniam ſimilia nomina ſunt Aſia,Libya,dicemus vt Aſiaticos, ſi Libyaticos homines. Quæ vocabula ducuntur à verbis, fiunt, vt à ſcribendo ſcriptor, à legendo lector: hæc quoque, non ſeruare ſimili-

militudinem licet videre ex his, cùm ſimiliter dicatur, vt ab amãdo amator, à ſalutando ſalutator, à cantando cantator: & cùm dicatur laſſus ſum metendo, ferendo: ex his vocabula non redduntur proportione: quòd non ſit, vt meſſor, fertor. Multa ſunt item in hac ſpecie, in quibus potius conſuetudinem ſequimur, quàm ratione verborum. Præterea, cùm ſint ab eadem origine verborum vocabula diſsimilia ſuperiorum, quòd ſimul habeant caſus, & tempora, quæ vocantur participia, & multa ſint contraria, vt amor amo, feror fero: ab amo & eiuſmodi omnibus verbis oriuntur præſens, & futurum, vt amans, & amaturus: & ab eis verbis tertium, quod debet fingi preteriti, in lingua Latina reperiri non poteſt: non ergo eſt analogia. Sic ab amor legor, & eiuſmodi verbis non eſt vocabulum eius generis præteriti temporis, ſicut amaturus eram, ſum, ero: neque præſentis, & futuri ab his fit: non eſt ergo analogia: præſertim cùm tantus numerus vocabulorum in eo genere interierit: quod dicimus in his verbis, quæ contraria non habent, loquor, venor: tamen dicimus loquens, venans, locuturus, venaturus, quod ſecundum analogias non eſt: quoniam dicimus loquor,
&

& venor: vnde illa, quæ erant ſuperiora, minus ſeruantur. Quod cum ex his, quæ contraria verba habent, alia efficiunt terna, vt ea, quæ dixi. alia bina, vt ea quæ dicã, currens ambulans, curſurus ambulaturus: tertia enim præteriti non ſunt: vt curſus ſum, ambulatus ſum. Neque in his quidem, quæ ſæpius quid fieri oſtendunt, ſeruant analogiam: vt eſt à cantando cantitans, ab amando amitans non eſt, & ſic multa. Vt in his ſingularibus, ſic in multitudinis: ſicut enim cantitantes, ſeditantes non dicuntur. Quoniam eſt vocabulorum genus, quod appellant compoſitum, & negant conferri id oportere cũ ſimplicibus, de quibus adhuc dixi: de compoſitis ſeparatim dicam. Cùm à tibiis, & canendo tibicen dicitur: quærunt, ſi analogias ſequi oporteat, cur non à cithara, & pſalterio, & pandura, dicamus citharicen, & ſic alia? Si ab æde & tuendo æditùus eſt, cur ab atrio & tuendo non atrituus ſit potius, quàm atrienſis? Si ab auibus capiendis auceps dicatur, debuiſſe aiunt ex piſcibus capiendis piſciceps, vt aucupem, ſic piſcicupem dici: & vbi lauetur æs, ærelauinas, non ærarias nominari: & vbi fodiatur argentum, argentifodinas dici, neque vbi fodiatur

tur ferrum, ferrifodinas: qui lapides cædunt, lapicidas: qui ligna, lignicidas non dici: neque vt aurificem, ſic argentificem: non doctum dici indoctum: non ſalſum inſalſum: ſic & ab hoc quoque fonte quæ profluant, animaduertere eſt facile. Relinquitur de caſibus, in quo Ariſtarchi ſuos intendunt neruos. Primùm ſi in his eſſet analogia, dicunt debuiſſe omnes nominatiuos, & articulos habere totidem caſus: nūc alios habere vnū ſolum, vt litteras ſingulas oēs: alios treis, vt prædium, prædij, prædio: alios quattuor, vt mel, mellis, melli, melle: alios quinque, vt quintus, quinti, quinto, quintum, quinte: alios ſex, vt vnus, vnius, vni, vnum, vne, vno. Non eſſe ergo in caſibus analogias. Secundo quod Crates dicebat, cur quæ ſingulos habent caſus, vt litteræ Græcæ, non dicantur alpha alphatos? ſi idem mihi reſpondebitur quod Crateti, non eſſe vocabula noſtra, ſed penitus barbara: quæram, cur iidem noſtra nomina, & Perſarum, & ceterorum, quos vocant barbaros, cum caſibus dicant? quare, ſi eſſet analogia, aut, vt Pœnicorum & Aegyptiorum vocabula, ſingulis caſibus dicerentur, aut pluribus, vt Gallorū, & ceterorum. Nam dicunt ab alaco alacus, & ſic aliàs. In quod

ſcri-

ſcribent, dicent, quod Pœnicum ſit, ſingulis caſibus: ideo eas litteras Græcas nominari: ſic Græci noſtra ſenis caſibus, non quinis dicere debebant: quod cùm non faciunt, non eſt analogia. Quæ ſi eſſet, negant vllum caſum duobus modis debuiſſe dici, quod fit contra. Nam ſine reprehenſione vulgo alij dicunt in ſingulari hac oui, & aui: alij hac oue, & aue: in multitudinis, hæ puppeis, reſteis, & hæ puppes, reſtes. Item, quod in patrico caſu hoc genus diſpariliter dicatur ciuitatum, parentum, ciuitatium, parētium: in accuſandi hos mōteis, fonteis, hos montes, fontes. Item cùm ſi ſit analogia, debeant à ſimilibus verbis ſimiliter declinatis ſimilia fieri, & id non fieri oſtendi poſsit: deſpiciendam eſſe eam rationem. Atqui oſtenditur: nam quid poteſt ſimilius eſſe, quàm mens, dens, gens? cùm horum caſus patricus, & accuſandi in multitudine ſint diſpariles: nam à primo fit gentium, & genteis, vtrobiq; vt ſit I: à ſecundo mentium, & mentes, vt in priore ſolo ſit I: à tertio dentum, & dentes, vt in neutro ſit I. Sic item, quoniā ſimile eſt recto caſu ſciurus, lupus, lepus, rogant, cur non dicant proportione item ſciuro, lupo, lepo? Si reſpondent ſimilia non eſſe, quòd ea vocemus diſsimiliter

ſciure,lupe,lepus: ſic enim reſpondere voluit Ariſtarchus Crateti. Nam cùm is ſcripſiſſet ſimilia eſſe Philomedes, Heraclides, Melicertes,dixit non eſſe ſimilia: in vocandei enim cum E breui dici Philomede,cum E longo Heraclide,& cum A breui Melicerta: in hoc dicunt Ariſtarchum non intellexiſſe,quod quæreretur,cùm ſic ſoluerit. Sic enim,vt quidq; in obliquis caſib⁹ diſcrepauit,dicere potuit,propterea rectos caſus nõ eſſe ſimileis: cùm quæratur duo inter ſe ſimilia ſint, necne, non debere extrinſecus adſumi, cur ſimilia ſunt.Item ſi eſſet analogia,ſimiliter vt dicunt aues,oues,ſues,dicerent item ouium,auium,ſuium. Si analogia eſt, inquit, cur populus dicit Dei Penates,dij Conſentes? Cùm ſit, vt hic reus, ferus,deus,ſic hi rei, feri,dei? Item quærunt, ſi ſit analogia, cur appellant omnes ædem deum Conſentum,& non deorum Conſentium? Item cur dicatur mille denarium,nõ mille denariorum? eſt enim hoc vocabulum ea figura,vt Vatinius, Manlius, denarius:debet igitur dici,vt Vatiniorum,Manliorum,ſic denariorum: & non equum publicũ mille aſſarium eſſe, ſed mille aſſariorum.ab vno enim aſſario multi aſſarij,ab eo aſſariorum. Item ſecundùm illorum rationem

nem debemus ſecundis ſyllabis longis dicere Hectorem, Neſtorem: eſt enim vt quæſtor, prætor, Neſtor, Hector: & non debuit dici quibuſdam, ſed queiſdam: eſt enim vt hei, quei; heis, queis. Ac ſicut quibus ibus. cum dicatur, da patri familias, non debuerunt dicere, da patrifamilias, ſi analogias ſequi vellent: quod eſt vt Atiniæ, Scatiniæ, familiæ, ſic vna Atinia, Scatinia, familia. Itẽ plures patresfamilias dicere non debuerunt, ſed, vt Siſenna ſcribit, patresfamiliarum. Neq; oportebat conſuetudinem notare, alios dicere boum greges, alios bouerum: vt ſtruum, ſic Iouum, & Iouerum, cùm eſſet vt Iouis, bouis, ſtruis, Iouem, bouem, ſtruem, Ioui, boui, ſtrui. Nec cùm hæc conuenirent in obliquis caſibus, dubitare debuerunt in rectis propinquioribus: nunc in cõſuetudine aliter dicere pro Iouis, Iuppiter: pro bouis, & bus, bos: pro ſtruis ſtrues. Deinceps dicam de altero genere vocabulorum, in quo contentiones ſunt, vt album albius albiſsimum, in quo eam analogiam non ſeruari apparet. Nam cùm ſit ſimile ſalſum, caldum, & dicatur ab his ſalſius, caldius, ſalſiſsimum, caldiſsimum debuit dici. Quoniam ſimile eſt bonum, malum, ab his bonius & malius, boniſsimum

& maliſsimum: nónne dicimus bonũ melius optimum? malum peius peſsimum? in aliis verbis nihil deeſt, vt dulcis dulcior dulciſsimus, in aliis primum, vt peius peſsimum, in aliis medium, vt cæſius cæſiſsimus: in aliis bina ſunt, quæ ſint ab eadem voce declinata & ea ita, vt alias deſint ſecundum & tertium, vt in hoc mane manius maniſsime: alias vt duo prima abſint, vt ab optimo optius optumum: alias vt primum & tertiũ deſit, vt à melum, melius meliſsimũ. Præterea ſi diceret ſimiliter declinari, cùm ſimilia eſſent acer, ſacer, tener, & acerrimus, ſacerrimus, tenerrimus, non diſcreparent in his acrior, & magis ſacer, & tenerior, neq; alia triſyllaba, alia quadriſyllaba fierent: & ſi in his dominaretur ſimilitudo, diceremus, vt candidiſsimus, candidiſsima, pauperrimus pauperrima: ſic cãdid' cãdida, pauper paupera: & dicimus doctus docta, doctiſsimus doctiſsima: ſic diceremꝰ frugaliſsimus frugaliſsima, frugus & fruga. Ea ſi proportione eſſent verba, vt vno vocabulo dicimus virũ, & mulierẽ ſapientem, & diligentem, & ſapientiorem, & diligentiorem: ſic diceremus item, cùm perueniremus ad ſummũ, quod facimus aliter: nam virum dicimus ſapientiſsimum, & diligentiſsimum, feminam ſapien-

pientiſsimam,& diligentiſsimam. Quod ad vocabulorum huius generis exempla pertinet, multa ſunt reliqua: ſed eadem, quæ dicta, ad iudicandum ſatis ſunt, quòd analogias in collatione verborum ſequi non debemus. Magnitudinis vocabula cũ poſſint eſſe terna, vt ciſta ciſtula ciſtella, in aliis media non ſunt, vt in his macer macriculus macellus, niger nigriculus nigellus. Itẽ minima in quibuſdã non ſunt, vt auis auicula auicella, caput capitulum capitellum. In hoc genere vocabulorum, quòd multa deſunt, dicendum eſt non eſſe in eo analogiam, ſed potius ſequendam conſuetudinẽ, quàm rationem. Quod ad vocabulorũ genera quattuor pertinet, vt in hoc potius cõſuetudinem, quàm analogiam dominari facilè animaduerti poſsit, dictũ eſt. Sequitur de nominibus, quæ differunt à vocabulis, ideo quòd ſunt infinita, ac res communeis deſignent, vt vir, mulier: cùm nomina ſint finita, ac ſignificent res proprias, vt Paris, Helena: è quibus ſunt alia nomina à nominibus, vt Iliũ ab Ilo, & Ilia ab Ilio: alia à vocabulo, vt ab albo albi', & ab atro atrius: in neutris ſeruata eſt analogia. Nam & cùm ſit à Romulo Roma, proportione non eſt, quod debuit eſſe Perperni filia, non Perper-

næ, Perperna mulieris nomen eſſe debuit, & natæ à Perperno, quod eſt, vt Arbernus, Perpernus, Arberna, Perperna. Quod ſi Marcus Perperna virile eſt nomen, & analogia ſequenda: Lucius Aelia, & Quinctus Mucia virilia nomina eſſe debebunt. Item quod ab Rhodo, Andro, Rhodius, Andrius; à Cyzico ſimiliter Cyzicius diceretur, nunc eſt Cyzicenus. nã quod ab Athenis Athenæus dicitur rhetor nomine, & ſi non ſit Athenienſis, in hoc ipſo analogia non eſt: quòd alij nomina habent ab oppidis, alij aut non habent, aut non, vt debent, habent. Habent plerique libertini à municipio manumiſsi: in quo & ſocietatum & fanorum ſerui, non ſeruarunt proportionem. Etenim Romanorum liberti qui manu miſsi ſunt antequam ſub magiſtratuum nomina, qui eos liberarunt, ſuccedere cœperunt, debuerunt dici, vt à Fauentia Fauentini, à Reate Reatini, ſic à Roma Romani: vt nominantur publici ſerui Romani. Hinc quoque illa nomina Lænas, Vfenas, Carinas, Mæcenas: quæ cùm eſſent à loco, vt Vrbinas, & tamen Vrbinus, ab his debuerunt dici ad noſtrorum nominum ſimilitudinem.

Deest pagina.

M. TE-

M. TERENTII VARR.

De lingua latina,

LIBER OCTAVVS.

DESVNT QVAEDAM.

tam neſciunt docere, quàm diſcere, quæ ignorant, in quo fuit Crates nobilis Grammaticus, qui fretus Chryſippo homine acutiſsimo, qui reliquit ſex libros περὶ τῆς ἀνωμαλίας, his libris contra analogiam, atque Ariſtarchum eſt nixus: ſed ita vt ſcripta indicant eius, vt neutrius videatur peruidiſſe voluntatem. Quod & Chryſippus, de inæqualitate cùm ſcribit ſermones, propoſitum habet oſtendere ſimiles res diſsimilibus verbis, & ſimilibus diſsimiles eſſe vocabulis nominatas; & cùm Ariſtarchus de æqualitate conſcribit, & de verborum ſimilitudine, quorundam inclinationes ſequi iubet, quoad patiatur conſuetudo. Sed eei,

qui in loquendo partim ſequi iubent nos conſuetudinem, partim rationem, non tam diſcrepant, quòd conſuetudo, & analogia coniunctiores ſunt inter ſe. quàm iei credunt: quòd eſt nata ex quadam conſuetudine analogia: & ex hac, conſuetudo ex diſſimilibus & ſimilibus verbis eorum, quod declinationibus conſtat, neque anomalia, neque analogia eſt repudianda: niſi ſi non eſt homo ex anima, quòd eſt homo ex corpore & anima. Sed ea, quæ dicam, quò facilius peruideri poſsint, prius de trinis copulis diſſerendum: nam cum confuſim ex vtraque parte pleraque dicuntur, quorum alia ad aliam referri debent ſummam. Primum de copulis naturæ, & ſuis: hæc enim duo ſunt, quæ exigunt diuerſa: quod aliud eſt dicere verborum analogias, aliud dicere, vti oportere analogiis. Secundum de copulis multitudinis, ac finis: vtrum omnium verborum dicatur eſſe analogia, an vnius, an maioris partis. Tertium de copulis perſonarum, qui eis debent vti, quæ ſunt plures. Alia enim populi vniuerſi, alia ſingulorum: & de his non eadem oratores, & poëtæ, quòd eorum non idem ius. Itaque populus vniuerſus debet in omnibus verbis vti analogia: &, ſi perperam eſt conſue-

tus,

tus, corrigere ſe ipſe, cum orator non debeat in omnibus vti: quod ſine offenſione non poteſt facere, cùm poëtæ tranſilire lineas impunè poſsint. Populus enim in ſua poteſtate, ſinguli in illius. Itaque vt ſuam quiſque conſuetudinem, ſi mala eſt, corrigere debeat, ſic populus ſuam. Ego populi conſuetudinis non ſum, vt dominus: at ille meæ eſt. Vt rationi obtemperare debet gubernator, gubernatori vnuſquiſque in naui, ſic populus rationi, nos ſinguli populo. Quare ad quamcunque ſummam in dicendo referam, ſi animaduertes, intelliges, vtrum dicatur analogia eſſe, an, vti oporteret, redigere, dici id in populum aliter, atq; in omnibus dici in eum, qui ſit in populo. Nunc iam primum dicam pro vniuerſa analogia, cur non modo videatur eſſe non reprehendenda, ſed etiam cur in vſu quodammodo ſequenda. Secundo de ſingulis criminibus, quibus rebus poſsint, quæ dicta ſunt cõtra, ſolui: ita, vt generatim comprehendam, & ea, quæ in priori libro ſunt dicta, & ea, quæ poſſunt dici, atq; illic præterij.

PRIMVM quod aiunt, qui bene loqui velit, conſuetudinem non rationem ſimilitudinum ſequi oportere: quòd alterum ſi

neglegat. ſine offenſione facere poſsit: alterum ſi ſequatur, quod ſine reprehenſione non ſit futurũ, errant: quòd qui in loquendo conſuetudinem, qua oportet vti, ſequitur, non ſine ea ratione ſequatur. Nam vocabula, ac verba, quæ declinamus, ſimiliter ea in conſuetudine eſſe videmus, & ad eam referimus: & ſi quid eſt erratum, non ſine ratione corrigimus. Nam vt qui triclinium conſtrarũt, ſi quem lectum de tribus vnum imparem poſuerunt, aut de paribus nimium, aut parum produxerunt vnum, corrigimus & ad cõſuetudinem communem, & ad aliorum tricliniorum analogias, ſic ſi quis in oratione in pronuntiando ita declinat verba, vt dicat diſparia, quod peccat, redigere debemus ad ceterorum ſimilium verborum rationem. Cum duo peccati genera ſint declinationum: vnum, quod in conſuetudinem perperam receptum eſt, alterum, quod nondum eſt, & perperam dicitur: vnum dant non oportere dici, quod non ſit in conſuetudine: alterum non conceditur, quin ita dicatur: vt ſit ſimile cum idem faciant, ac ſi qui puerorum per delicias pedes male poneret, atque imitari vacias cœperint, hos corrigi oportere, ſi concedant: contra ſi quis in conſuetudine ambulan-

bulandi iam factus ſit vacia, aut comperniſ, ſi eum corrigi oportere nō concedant, non ſequitur, vt ſtulte faciant, qui pueris in geniculis alligent ſerperaſtra, vt eorum deprauata corrigant crura: cum culpandus non ſit medicus, qui è longinqua mala cōſuetudine ægrum in meliorem traducit. Quare reprehendendus ſit, qui orationem minus valentem propter malam conſuetudinem traducit in meliorem? Pictores Apelles, Protogenes, ſic alij artifices egregij non reprehendendi, quòd conſuetudinem Myconis, Dioris, Arimnæ, & aliorum ſuperiorum non ſunt ſecuti? Ariſtophanes improbandus, qui potius in quibuſdam veritatem, quàm conſuetudinem eſt ſecutus? Quod ſi viri ſapientiſsimi, & in re militari, & in aliis rebus multa contra veterem conſuetudinem cum eſſent vſi, laudati; deſpiciendi ſunt, qui potiorem dicunt oportere eſſe conſuetudinem ratione. An cum quis perperam conſueuerit quid facere in ciuitate, non modo non patiemur, ſed etiam pœna adficiemus? Item ſi quis perperam conſueuerit dicere verbum, non corrigemus, cum id fiat ſine pœna? Et hi qui pueros in ludum mittunt, vt diſcant, quæ neſciunt verba, quemadmodum ſcribent?

Itidem barbatos, qui ignorabunt verba, quemadmodum oporteat dici, non docebimus, vt ſciant, qua ratione conueniat dici? Sed vt nutrix pueros à lacte non ſubitò euellit, cum à cibo priſtino in meliorem traducit, ſic in maioribus loquendo à minus commodis verbis ad ea, quæ ſunt cum ratione, modicè traducere oportet: cum ſint in conſuetudine contra rationem alia verba, ita vt ea facile tolli poſsint, alia vt videantur eſſe fixa, quæ leuiter hærent, ac ſine offenſione commutari poſsint. Sic enim ad rationem corrigi oportet, quæ non ad rationē ſunt, ita vt in præſentia corrigere nequeas: quin ita dicas, his oportet, ſi poſsis, non vti: ſic enim obſoleſcent, ac poſtea iam oblitterata facilius corrigi poterunt. Quas nouas verbi declinationes ratione introductas reſpuet forum, eis boni poëtæ maxime ſcænici, conſuetudine ſubigere aureis populi debent: quòd poëtæ multum poſſint in hoc, propter eos quædam verba in declinatione melius, quædam deterius dicuntur. Conſuetudo loquendi eſt in motu. Itaque ſolet fieri ex meliore deterior. Multa verba perperàm dicta apud antiquos nó modò nunc dicuntur rectè, ſed etiam, quæ ratione dicta ſunt tùm, nunc perperàm dicun-

cuntur. Quare, qui ad conſuetudinem nos vocant, ſi ad rectam, ſequamur: in eo enim quoq; eſt analogia, ſi ad eam inuitent, quæ eſt deprauata, nihilo magis ſequemur: niſi ſi, cum erit neceſſe, non ſequar in ceteris rebus mala exempla: nam ea quoque, cum aliqua vis vrguet, inuiti ſequimur. Neque enim Lyſippus artificum priorum potius eſt vitioſa ſecutus, quàm artem: ſic populus facere debet, & ſinguli, ſine offenſione quod fiat populi, qui amiſſa non modo quærant, ſed etiam quod indicium dent. Iidem ex ſermone ſi quid deperiit, nõ modo nihil impendũt, vt requirant, ſed etiam contra indices repugnant, ne reſtituatur verbum nouum, & ratione introductum, quod quò minus recipiamus, vitare non debemus. Nam ad vſum in veſtimentis, ædificiis, ſupellectili, nouitati non impedit vetus conſuetudo. Quem enim amor adſuetudinis potius in pannis poſſeſſorem retinet, quàm ad noua veſtimenta traducit? An non ſæpe veteres leges abrogatæ nouis cedunt? Anne formis vaſorum recentibus à Græcia adlatis, oblitteratæ antiquæ conſuetudinis ſinorum, & capidarum ſpecies: nouis formis vocabulorum incontaminati vti nolent, quæ docuerit ratio

præter conſuetudinem veterem?Et tantum inter duos ſenſus intereſſe volent, vt oculis ſemper aliquas figuras ſupellectilis nouas conquirant, contra aureis expertes velint eſſe? Quotus quiſque iam ſeruos habet priſcis nominibus? Quæ mulier ſuum inſtrumentum veſtis atque auri, veteribus vocabulis appellat? Sed inductis non tàm iraſcendum, quàm huiuſce prauitatis patronis. Si enim vſquequaque non eſſet analogia, tùm ſequebatur, vt in verbis quoque non eſſet, non cum eſſet vſquequaque, vt eſt; non eſſe in verbis. Quæ enim eſt pars mundi, quæ non innumerabiles habeat analogias? Cælum, an mare, an terra, an aër, & cetera, quæ ſunt in his? nonne in cælo, vt ab æquinoctiali circulo ad ſolſtitialem, & hinc ad ſeptentrionalem diuiſum, ſic contra paribus partibus item ad brumam verſum contraria parte, non quantum polus ſuperior à ſeptentrionali circulo abeſt inferior ab eo, quem ἀνταρκτικὸν vocant aſtrologi? Non quemadmodum quodque ſignum exortum hoc anno, quotannis eodem modo exoritur? Num aliter ſol à bruma venit ad æquinoctium, & inde ad ſolſtitium, quam à ſolſtitio venit ad æquinoctialem circulum, & inde ad brumam? Nonne

luna,

luna, vt à ſolis via diſcedit ad aquilonem, & inde redit in eandem viam, ſic inde fertur ad auſtrum, & regreditur in eandem? Sed quid plura de aſtris, vbi difficilius reperitur, quid ſit, aut fiat in motibus diſsimiliter? At in mari, credo, motus non habent ſimilitudines qui in viginti quattuor horis lunaribus cottidie quater ſe mutant: ac cum ſex horis æſtus creuerunt, totidem decreſcunt verſus? an hãc analogiam ad diem ſeruant, ad menſem non habent alios motus inter ſe conuenientes, de quibus in libro, quem de æſtuariis feci, ſcripſi? .... Non in terra ſeruatur analogia, vt cuiuſmodi in præterito tempore fructuum genera reddidit, ſimilia in præſenti reddat? & cuiuſmodi à tritico iacto reddit ſegetes, ſic ordeo ſato proportione reddat parileis? Nonne vt Europa habet flumina, lacus, monteis, campos, ſic habet Aſia? Non in volucribus generatim ſeruatur analogia? Non vt ex aquilis aquilæ, atque ex turdis procreantur, turdi: ſic ex reliquis ſui cuiuſque generis? An aliter hoc fit quàm in aëre, in aqua? non hic conchæ inter ſe generatim innumerabili numero ſimiles? non piſces? an è muræna fit lupus, aut merula? Non bos ad bouem conlatus ſimilis? & qui

ex his progenerantur inter ſe vituli? etiam vbi diſsimilis fetus, vt ex equa & aſino mulus, tamen ibi analogia: quod ex quocumque aſino & equa naſcitur item mulus, aut mula, vt ex equo, & aſina hinnuli. Non ſic ex viro & muliere omnis ſimilis partus? Quid pueri, & puellæ? num horum ita inter ſe omnia ſimilia membra, vt ſeparatim in ſuo vtroque genere ſimilitudines ſint pariles? Non homines omnes cum ſint ex anima & corpore, partes quoque habent proportione ſimiles? Quid ergo cum omnes animæ hominũ ſint diuiſæ in octonas parteis, inter ſe nõ proportione ſimiles? quinque, quibus ſentimus: ſexta, qua cogitamus: ſeptima, qua progeneramus: octaua, qua voces mittimus? Igitur, quoniam, quom loquimur voce, oratio eſt, hãc quoque neceſſe eſt natura habere analogiam, itaque habet. An non vides, vt Græci habeant eam quadripartitam, vnam, in qua ſit caſus: alteram, in qua tempora: tertiam, in qua neutrum: quartam, in qua vtrumque: ſic nos habere? Ecquid, verba neſcis, vt apud illos ſunt alia finita, alia non, ſic vtraque eſſe apud nos? Equidem non dubito quin animaduerteris item in eeis innumerabilem ſimilitudinum numerum, vt trium

trium temporum, vt trium perſonarum: quis enim poteſt nõ animaduertiſſe in omni ratione eſſe vt legebam lego legã, ſic lego legis legit: cum hæc eadem dicantur alias vt ſingula, alias vt plura ſignificẽt? Quis eſt enim tàm tardus, qui illas quoque non animaduertat ſimilitudines, quibus vtimur in imperando, quibus in optando, quibus in interrogando, quibus in infectis rebus, quibus in perfectis, ſic in aliis diſcriminibus? Quare qui negat eſſe rationem analogiæ, nõ videt naturã non ſolùm orationis, ſed etiam mũdi: qui autem vident, & ſequi negãt oportere, pugnant cõtra naturã, non contra analogiam: & pugnant volſillis, non gladio, cũ pauca excepta verba ex pelago ſermonis puri, munus trita afferant, & dicant propterea analogias non eſſe: ſimiliter vt ſi quis cum viderit mutilum bouem, aut luſcum hominem, vel claudicántem equum, neget in boum, hominum, & equorum natura ſimilitudines proportione cõſtare. Qui autem cum duo genera eſſe dicunt analogiæ: vnum naturale, quod vt ex lentibus ſeminateis naſcuntur lentes, ſic ex lupinis lupinum: alterum voluntarium, vt in fabrica, cum vident ſcænam, vt dexteriore parte ſint oſtia, ſic eſſe in ſiniſteriore ſi-

mili ratione facta : de his duobus generi-
bus,naturalem eſſe analogiam:vt ſit in mo-
tibus cœli : voluntariam vero eſſe, quòd vt
cuique fabro libitum ſit, poſsit facere par-
tem ſcænæ: ſic in hominum partibus eſſe a-
nalogias, quòd eas natura fecit: in verbis
* f. ea. non eſſe, quòd * & homines ad ſuam quiſ-
que voluntatem fingunt. Itaq; de eiſdem
rebus alia verba habere Græcos,alia Syros,
alia Latinos. Ego declinatus verborum &
voluntarios,& naturaleis eſſe puto. Volun-
tarios,quibus homines vocabula impoſue-
rint rebus quædam, vt à Romulo Roma,à
* Ful. Vrſ. Tiburno. * Tibure Tiburtes.Naturales,vt ab impoſi-
tis vocabulis, quæ inclinantur in tempora,
aut in caſus: vt ab Romulus Romuli Ro-
mulum,& à dico dicebam dixeram. Itaque
in voluntariis declinationibus inconſtan-
tia eſt,in naturalibus cõſtantia: quas vtraſ-
que, quoniam id non debeant negare eſſe
in oratione, quod in mundi partibus om-
nibus ſit,& declinationes verborum innu-
merabiles, dicendum eſt eſſe in iis analo-
giam. Neq; ideo ſtatim ea in omnibus ver-
bis eſt ſequenda. Nam ſiqua perperam de-
clinauit verba conſuetudo, vt ea aliter ef-
ferri non poſsint ſine offenſione multorũ,
hinc rationem verborum non prætermit-

tendam

tendam oſtendit loquendi ratio. Quod ad vniuerſalem pertinet cauſſam, cur ſimilitudo & ſit in oratione, & debeat obſeruari, & quam ad finem quoque, ſatis dictum. Quare quod ſequitur, de partibus ſingulis deinceps expediemus, ac ſingula crimina, quæ dicunt in analogias, ſoluemus. In quo animaduerto, natura quadruplicem eſſe formam, ad quam in declinando accommodari debeant verba: quod debeat ſub eſſe res, quæ deſignetur, & vt ſit ea res in vſu, & vt vocis natura ea ſit, quæ ſignificauit, vt declinari poſsit, & ſimilitudo. figura verbi vt ſit ea, quæ ex ſe declinata genus prodere certum poſsit; quo neque à terra terrus vt diceretur, poſtulandum eſt, quòd natura non ſubeſt: vt in hoc alterum maris, alterum feminæ debeat eſſe. Sic neque propter vſum, vt quoniã Terentius ſignificat vnũ, Terentij plures, poſtulandum eſt, vt ſic dicamus fabã & fabæ: nõ enim in ſimilibus vtrũque, neque vt dicimus Terentius Terentium, ſic poſtulandum, vt inclinemus A & B, quòd non omnis vox natura habet declinatus. neque enim forma conlata quærendum ſolum, quid habeat in figura ſimile, ſed etiam nonnunquam in eo, quem habeat effectum. Sic enim lana

Gallicana, & Appula videtur imperito ſimilis propter ſpeciem, cùm peritus Appulam emat pluris, quòd in vſu firmior ſit. Hæc nunc ſtrictim dicta, apertiora fient infrà. incipiam hinc. Quod rogant ex qua parte oporteat ſimile eſſe verbum, ab voce, an à ſignificatione, reſpondemus à voce. Sed tamen nonnunquam quærimus, genere ſimiliáne ſint, quæ ſignificantur, ac nomen viri cum virili conferimus, feminæ cum muliebri: non quod id, quod ſignificant voces, commoueat, ſed quod nonnunquam in re diſsimilis figurę, formas vocum indiſsimiles ponunt diſpariles: vt calcei muliebres ſint, an viriles, dicimus ad ſimilitudinem figuræ, cum tamen ſciamus nonnunquam & mulierem habere calceos viriles, & virum muliebreis. Sic dici virum Perpernam, & M. Læcam muliebri forma. Et contra, parietem, vt abietem, eſſe forma ſimilem, cum alterum vocabulum dicatur virile, alterum muliebre, & vtrumque natura neutrum. Sic itaque ea virilia dicimus, non quæ virum ſignificant, ſed quibus proponimus hic & hi. Et ſic muliebria, in quibus dicere poſſumus hæc, & hæ. Quare nihil eſt, quod dicunt Theona, & Diona non eſſe ſimiles, ſi alter eſt Aethiops, alter Gallus:

lus: ſi analogia rerum diſsimilitudines adſumat ad diſcernendum vocis verbi figuras. Quod dicunt ſimile ſit, nécne, nomen nomini, imprudenter Ariſtarchum præcipere, oportere ſpectari non ſolùm ex recto, ſed etiam ex eorum vocandi caſu: eſſet enim derid iculum, ſi ſimiles inter ſe parentes ſint, de filiis iudicare. Qui errant, quòd nō ab obliquis caſibus ſit, vt recti ſimili facie oſtendantur: ſed propter eos facilius proſpici ſimilitudo poteſt eorum, quam vim habeat: vt lucerna in tenebris adlata non facit, quæ ibi ſunt poſita, ſimilia ſint, ſed vt videātur, quę ſint, quæúe deſint. Quid ſimilius videtur, quã in his eſt extrema littera crux, frux? quas qui audit voces, auribus diſcernere poteſt nemo: cum eaſdem non eſſe ſimiles ex aliis verbis intelligamus: quòd cum ſint cruces, & fruges, & de his extremis ſyllabis exemptum ſit E, ex altero ſit crucs, & altero frugs: quod item apparet, cum eſt demptum S: nam ſit vnum cruce, alterum fruge. Quod aiunt, cum in maiore parte orationis non ſit ſimilitudo, non eſſe analogiam: dupliciter ſtultè dicunt, quod & in maiore parte eſt, & in minore parte eſt: & ſi in minore non ſit, tamen ſit in maiore. Niſi etiam nos calceos ne-

gabunt habere, quod in maiore parte corporis calceos non habeamus? Quod dicunt nos ſequi diſsimilitudinem: itaq; in veſtitu, in ſupellectile delectari varietate: non paribus ſubuculis vxoris: reſpondeo, ſi varietas eſt iucunda, magis varium eſſe, in quo alia ſunt ſimilia, alia non ſunt. Itaq; ſic, vt abacum argento ornari videmus, vt alia paria ſint, alia diſparia, ſic in oratione. Rogant, ſi ſimilitudo ſit ſequenda, cur malimus habere lectos alios ex ebore, alios ex teſtudine, ſic item genere aliquo alio: ad quæ dico, nos diſsimilitudines quoque ſequi. Sæpe itaque ex eadem ſupellectili licet videre: nam nemo facit triclinij lectos, niſi pareis & materia, & altitudine, & figura. Quis facit mappas triclinarias non ſimileis inter ſe? quis puluinos? quis deniq; cetera quæ vnius generis ſint plura? Cum inquiunt vtilitatis cauſſa introducta ſit oratio, ſequendum, non quæ habebit ſimilitudinem, ſed quæ vtilitatem. Ego quidem vtilitatis cauſſa orationem factam eſſe concedo, ſed vt veſtimenta: quare vt hic ſimilitudines ſequimur: vt virilis tunica ſit virili ſimilis, item toga togæ: & mulierum ſtola ſtolæ proportione, & palliũ pallio ſimile. Sic cum ſint nomina vtilitatis

cauſſa.

cauſſa, tamen virilia inter ſe ſimilia : item muliebria inter ſe ſequi debemus. Quod aiunt, vt perſedit, & perſtitit, ſic percubuit, & percupiuit, quoniam non ſit, non eſſe analogiam : & in hoc errant: quòd duo poſteriora ex prioribus declinata non ſunt: cum analogia polliceatur ex duobus ſimilibus ſimiliter declinatis, ſimilia fore. Qui dicũt, quòd ſit à Romulo Roma, & non Romula, neq; vt ab oue ouilia, ſic à boue bouilia non eſſe analogias, errant : quòd nemo pollicetur è vocabulo vocabulum declinari recto caſu ſingulari in rectum ſingularem, ſed ex duobus vocabulis ſimilibus caſus ſimiliter declinatos ſimiles fieri. Quod dicunt, quòd vocabula litterarum Latinarum non declinentur in caſibus, non eſſe analogias, hi, ea quæ natura declinari non poſſunt, eorum declinatus requirunt : proinde vt non ea dicatur eſſe analogia, quæ à ſimilibus verbis ſimiliter declinatis ſimilia declinat. Quare non ſolùm in vocabulis litterarum non hæc requirenda analogia, ſed nec in ſyllaba quidem vlla : quod dicimus hoc ab, huius ab : ſic alia. Quod ſi quis in hoc quoq; velit dicere eſſe analogias rerũ, tenere poteſt: vt .n. dicũt ipſi alia nomina, ꝙ quinq; habẽt figuras, habere quin-

que caſus, alia quattuor, ſic minus alia; dicere poterunt eſſe litteras ac ſyllabas in voce, quæ ſingulos habent caſus. In rebus plurimis, quemadmodum inter ſe conferrent ea, quæ ternos habebunt vocabulis caſus, item ea inter ſe quaternos: ſic, quæ ſingulos habebunt, vt conferant inter ſe dicentes, vt ſit hoc A, huius A, huic A, eſſe hoc E, huius E, huic E. Quod dicunt, eſſe quædam verba, quæ habeant declinatus, vt caput, quorum par reperiri quòd non poſsit, non eſſe analogias: reſpondendum ſine dubio, ſi quod eſt ſingulare verbum, id non habere analogias. Minimum duo eſſe verba debent, in quibus ſit ſimilitudo: quare in hoc non tollunt eſſe analogias? ſed innihil vocabulum recto caſu apparet in hoc: Quæ dedit ipſa caput, nec diſpendi facit hilum: quod valet, neq; diſpendij facit quidquam. Idem hoc obliquo apud Plautum: Video te nihili pendere præ Philolachete omnes homines: quod ex ne & hili: quare dictus eſt nihili, qui non hili: habet caſus tùm, cùm commutatur, de quo dicitur. De homine enim dicimus hic homo nihili, & huius hominis nihili, & hunc hominem nihili, ſi in illo commutaremus, diceremus, vt hoc linum,

&

& limum, ſic nihilum, nō hic nihili, & huic lino & limo, ſic nihilo, non huic nihili. Poteſt dici patricus caſus, vt ei præponuntur pronomina plura, vt hic caſus Terentij, hunc caſum Terentij, hic miles legionis, huius militis legionis, hunc militem legionis. Negant, cùm omnis natura ſit aut mas, aut femina, aut neutrum, debuiſſe ex ſingulis vocibus ternas figuras vocabulorum fieri, vt albus alba album: nunc fieri in multis rebus binas, vt Metellus Metella: nonnulla ſingula, vt tragœdia, comœdia, ſic eſſe Marcum, Numerium: at Marcam, & Numeriam non: dici coruum, turdum, non dici coruam, turdam: contra, dici pantheram, merulam, non dici pantherum, merulum: nullius noſtrum filium, & filiam non aptè diſcerni marem ac feminam, vt Terentium & Terentiam: contra, deorum liberos, & ſeruorum non itidem, vt Iouis filium, & filiam, non Iouem & Iouam: item magnum numerum vocabulorum in hoc genere non ſeruare analogias. Ad hæc dicimus, omnis orationis, quamuis res natura ſubſit, tamen ſi ea in vſum non peruenerit, eò non peruenire verba: ideo equus dicitur & equa, in vſu enim horum diſcrimina: coruus & corua non: quòd ſine vſu

id, quod diſsimilis naturæ. Itaque quædam aliter olim, & nunc: tum omnes mares, & feminæ dicebantur columbæ, quòd non erant in vſu domeſtico: nunc contrà, propter domeſticos vſus, quod internouimus, appellatur mas columbus, femina columba. Nam cum in tria genera tranſit, & idē eſt in vſu diſcriminare, totumq́; deniq; apparet, vt eſt in doctus docta doctum. Doctrina enim per hæc tria tranſire poteſt, & vſus docuit diſcriminare doctas res ab hominibus, & in his marem ac feminam in mare, & femina, & neutro. Neque natura mas tranſit, neque femina, neque neutra: & ideo non dicitur feminus femina feminum, ſic reliqua. Itaque ſingularibus & ſecretis vocabulis appellati ſunt. Quare in quibus rebus non ſubeſt ſimilis natura, aut vſus, in his vocabulis huiuſcemodi ratio quæri non debet. Ergo dicitur, vt ſurdus vir, ſurda mulier, ſic ſurdum theatrū, quòd omnes hæ res ad auditum ſunt comparatæ. Contra nemo dicit cubiculum ſurdum quod ſit ad ſilentium, non ad auditum: at ſi feneſtram non habet, dicitur cæcum, quòd non habet lumen quod habere debet. Mas, & femina habent inter ſe natura quādam ſocietatē neutra cum his, quòd

ſunt

Digitized by Google

ſunt diuerſa nõ inter ſe: quodq; de his perpauca ſunt, quæ habeant quandam cõmunitatem: Dei,& ſerui nomina. quod non item, vt libera noſtra tranſeunt, eadem ex cauſſa, quod ad vſum attinet, inſtitui opus fuit de liberis, de reliquis nihil attinuit: quod in ſeruis gentilicia natura non ſubeſt in vſu. In noſtris nominibus, qui ſumus in Latio, & liberi, neceſſaria. Itaq; ibi apparet analogia: ac dicitur Terentius vir, Terentia femina, Terentium genus. In prænominibus ideò non fit item, quòd hęc inſtituta ad vſum ſingularia, quibus diſcernerétur nomina gentilicia, vt à numero Prima, Secunda, Tertia, Quarta. in viris, vt Quinctus, Sextus, Decimus. Sic ab aliis rebus, cum eſſent duo Terentij, aut plures, diſcernẽdi cauſſa, vt aliquid ſingulare haberẽt, notabant: forſitan ab eo, qui mane natus diceretur, vt is Manius eſſet, qui luci, Lucius, qui poſt patris mortem, Poſtumus. E quibus, quæ, cum item accidiſſet feminis, proportione appellatæ declarant prænomina mulierum antiqua, Mania, Lucia, Poſtuma. Videmus enim Maniam matrem * larum, & Luciam Volumniam, Saliorum carminibus appellari. Poſtumiam à multis poſt patris mortem etiam nunc appel-

* *ita Arnob. & Macrob. ſed Feſt. larvarum.*

appellari. Quare quocunque progreſſa eſt natura, cum vſu vocabuli ſimilis, proportione propagata eſt analogia. Cum in quibus declinationibus voluntariis maris, & feminæ, & neutri, quæ voluntaria ſunt, non debent ſimiliter declinari: ſed in quibus naturales ſint declinatus, hi, qui eſſe reperiuntur. Quocirca in tribus generibus nominum iniquè tollunt analogias. Qui autem eas reprehendunt, quòd alia vocabula ſingularia ſunt ſolũ, vt cicer: alia multitudinis ſolum, vt ſcalæ, cum debuerint eſſe omnia duplicia, vt equus equi; analogiæ fundamentum eſſe obliuiſcuntur naturã. Nam & vſu ſingulare eſt, quod natura vnum ſignificat, vt equus, aut quòd coniuncta quodammodo ad vnum vſum, vt bigæ: itaque dicimus vna muſa, ſic dicimus vnæ bigæ. Multitudinis vocabula ſunt vnum infinitum, vt muſæ: alterum finitum, vt duo, tres, quatuor: dicimus enim, vt hæ muſæ, ſic vnæ bigæ, & binæ, & trinæ bigæ, ſic deinceps. Quare tam vni, & vnæ, & vna quodãmodo ſingularia ſunt, quàm vnus, & vna, & vnum: hoc modò mutat, quòd altera in ſingularibus, altera in cõiũctis rebus, & vt duo, tria ſunt multitudinis, ſic bina, trina. Eſt tertium quoque genus ſingulare,

lare.vt in multitudine, vter: in quo multitudinis, vt vter vtri, vter poëta ſingularis, vtri poëtæ multitudinis eſt. Qua explicata natura, apparet non debere omnia vocabula multitudinis habere par ſingulare. Omnes enim numeri à duobus ſurſum verſus multitudinis ſunt, neque eorum quiſquam habere poteſt ſingulare compar. Iniuria igitur poſtulant, ſi qua ſint ſingularia: oportere habere multitudines. Item qui reprehendunt, quòd non dicatur, vt vnguentum vnguenta, vinum vina, ſic acetum aceta, garum gara. faciunt imperitè: qui ibi deſiderant multitudinis vocabulum, quæ ſub menſuram, ac pondera potius, quam ſub numerum ſuccedunt. Nam in plumbo, oleo, argento, cum incrementum acceſsit, dicimus, multum oleum, multum plumbum, argentum: non multa olea, plumba, argenta: cum quæ ex hiſce fiant, dicamus plumbea, & argentea: aliud enim cum ex argento: nam id tùm, cùm iam vas argenteum, aut pocillum, aut quid item, quòd pocilla argentea multa, non quòd argentum multum. Ea natura, in quibus eſt menſura, non numerus, ſi genera in ſe habent plura, & in vſum venerunt, & genere multo, ſic vina, vnguenta dicta: alius enim

nim generis vinum, quod Chio, alius quod Lesbo. Sic ex regionibus, quæ ipſa dicuntur, nunc melius vnguenta, cui nunc genera aliquot. Si item diſcrimina magna eſſent olei, & aceti, & ſic ceterarum rerum huiuſcemodi in vſu communi, dicerentur ſic olea, vt vina. Quare in vtraque denique reſcindere conantur analogiam : & cum in diſsimili vſu ſimilia vocabula quærunt, & cum item ea, quæ metimur, atque ea quæ numeramus, dici putant oportere. Item reprehendunt analogias, quod dicantur multitudinis nomine publicæ balineæ, non balinea : contra quod priuati dicunt vnum balineum, quod plura, balineas dicant. Quibus reſponderi poteſt, non eſſe reprehendēdum, quòd ſcalæ, & aquæ calidæ, pleraque, quæ cum multitudinis vocabulis ſint appellata : neque eorum ſingularia in vſum venerint. Idemque, item contra primum balineum nomen Græcum introiit in vrbem, publicæ ibi conſedit, vbi bina eſſent coniuncta ædificia lauandi cauſſa, vnum vbi viri, alterum vbi mulieres lauarentur, ab eadem ratione domi ſuæ quiſque vbi lauatur, balineum dixerit : & quòd non erant duo, balinea dicere non conſueuerunt, cum hoc antiqui

non

non balineum, ſed lauatrinam appellare cõſueuiſſent. Sic aquæ calidæ à loco,& quæ ibi ſcaterent, cũ vt colerentur, veniſſent in vſum noſtris, cũ aliæ ad aliũ morbũ idoneæ eſſent. Hæ cùm plures eſſent, vt Puteolis,& in Tuſcis, quibus vtebantur, multitudinis potius, quàm ſingulari vocabulo appellarunt. Sic ſcalas, quòd à ſcandendo dicantur, & ſingulos gradus ſcanderent. Magis erat quærendum, ſi appellaſſent ſingulari vocabulo ſcalam, cum origo nominatus oſtenderet contra. Item reprehendunt de caſibus, quod quidam nominatus habent rectos, quidam obliquos: quod dicunt vtroſque in vocibus oportere: quibus idem reſponderi poteſt, in quibus vſus, & natura non ſubſit, ibi non eſſe analogiam, ſed ne in his vocabulis, quæ declinantur, ſi tranſeunt è recto caſu in rectum caſum. Quæ tamen ferè non diſcedunt à ratione ſine iuſta cauſſa, vt, hi qui gladiatores dicunt Fauſtinos: nam quòd plerique dicuntur, vt, treis extremas ſyllabas habeant eaſdem Caſcelliani, Aquilliani, Cæciliani, animaduertent, vnde oriuntur nomina diſſimilia, Caſcelius, Cæcilius, Aquilius, Fauſtius: rectè dicerent Fauſtianos: ſic à Scipione quidam male dicunt Scipionios, nam contra eſt Scipionarios. Sed, vt dixi, quòd

quòd ab huiuſcemodi cognominibus rarò declinãtur cognomina, neq; in vſum etiam perducta notant quædam. Item dicunt, cum ſit ſimile ſtultus, luſcus, & dicatur ſtultus ſtultior ſtultiſsimus, non dici luſcus luſcior luſciſsimus: ſic in hoc genere multa. Ad quæ dico id eò fieri, quòd natura nemo luſco magis ſit luſcus, cum ſtultior fieri videatur.

Quod rogant, cur non dicamus mane manius maniſsimè: item de veſpertino tempore, veſpere magis & minus eſſe non poteſt, ante & poſt poteſt: itaque prius eſt hora prima, quàm ſecunda, non magis hora: ſed magis mane ſurgere tam dicitur, qui primo mane ſurgit, quàm qui non prior. Vt enim dies non poteſt eſſe magis, quàm mane, itaque ipſum hoc, quod dicitur magis, ſibi non conſtat: quod magis mane ſignificat primum mane, magis veſpere nouiſsimum veſper. Item ab huiuſcemodi ſimilitudinibus analogia, quod cum ſit anus, cadus ſimile, & ſit ab anu anicula anicella, à cado duo reliqua, quòd non ſint propagata: ſic non dicatur à piſcina piſcinula piſcinella: ad huiuſcemodi vocabula analogias eſſe, vt dixi, vbi magnitudo animaduertenda ſit in vnoquoque

que gradu,& quæ ſit in vſu communi, vt eſt ciſta ciſtula ciſtella, & canis catulus catellus, quod in pecoris in vſu non eſt. Itaque conſuetudo frequentius res in binas diuidit parteis, vt maius & minus, vt lectus, & lectulus, arca & arcula, ſic alia. Quod dicũt, caſus alia non habere rectos, alia obliquos, & ideò non eſſe analogias, falſum eſt. Negãt habere rectos, vt in hoc frugis frugem, item roris rorem: obliquos non habere, vt in hoc Dieſpiter, Marſpiter: ad hoc reſpondeo, & priora habere nominandi, & poſteriora obliquos. Nam & frugi rectus eſt natura frux: ac ſi ſecundum conſuetudinem dicimus, vt hæc auis, hæc ouis, ſic hæc frugis. Sic ſecundum naturam nominandi eſt caſus roris, ſecundum conſuetudinem ros, cum vtrumque conueniat ad analogiam, quòd & id, quod in conſuetudine non eſt, cuiuſmodi debeat eſſe, apparet, & quod eſt in conſuetudine nunc in recto caſu, eadem eſt analogia ad pleraque, quæ ex multitudine cùm tranſeunt in ſingulare, difficulter efferuntur ore. Sic cum tranſiretur ex eo, quod dicebatur hæ oues, vna non eſt dicta oues, ſed additum I, ac factum ambiguum verbum nominandi an patrici ſit caſus, vt ouis, & auis. Sic in obliquis caſibus cur ne-

gent eſſe Marſpitris, Dieſpitris, non video, niſi quòd minus eſt tritum in conſuetudine, quàm Dieſpiter, quod nihili argumentum eſt: nam tàm caſus, quï non tritus eſt, quàm qui eſt. Sed in caſuum ſerie alia vocabula non habent nominandi, alia de obliquis aliquem. Nihil enim video quò minus ratio percellere poterit hoc crimen. Nam vt ſigna, quæ non habent caput, aut aliquam aliam partem, nihilominus in reliquis membris eorum eſſe poſſunt analogiæ, ſic in vocabulis caſuum, poſſunt item fieri, ac reponi, quod aberit, vbi patietur natura, & conſuetudo, quod nonnunquam apud poëtas inuenimus factum: vt in hoc apud Næuium in Claſtidio: Vita inſepulta lætus in patriam redux it.

Item reprehendunt, quòd dicatur hæc ſtrues, hic Hercules, hic homo: debuiſſent enim dici, ſi eſſet analogia, hic Hercul, hæc ſtrus, hic homon. Hæc oſtendunt non analogiam non eſſe, ſed obliquos caſus non habere caput ex ſua analogia. Nam vt in Alexandri ſtatua ſi impoſueris caput Philippi, membra conueniant ad rationem; ſic & ad Alexandri membrorum ſimulachrum caput, quod reſpondeat, item fit. Nam ſi quis tunicam in vſu ita conſuit, vt altera

pla-

plagula ſit anguſti claui, altera lati: vtraque pars in ſuo genere caret analogia. Item negant eſſe analogias, quòd alij dicũt cupreſſus, alij cupreſsi: item de ficis, platanis, & pleriſque arboribus, de quibus alij extremum V S, alij I faciunt: id eſt falſum: nam debent dici hi & hæ fici: quod eſt vt nummi, fici, vt nummorum, ficorum: ſi eſſent plures ficus, vt manus, diceremus vt manibus, ſic ficibus: & vt manuum, ſic ficuum: neque has ficos diceremus, ſed ficus, vt nõ manos, ſed manus. Sed neque conſuetudo diceret ſingulares obliquos caſus huius fici, neque ab hac fico, vt non dicit huius mani, ſed huius manus, & ab hac mano, ſed manu. Et illud putant eſſe cauſſæ, cur non ſit analogia, quod Lucilius ſcribit, *Decuis, ſiue decuſsis eſt: qui errant, quòd Lucilius non debuit dubitare, quod vtrumque: nam in ære vſque ab aſſe ad centuſsis numerus æs adſignificat, & eius numero finiti caſus omnes* à dupondio ſunt: quod dicitur à multis duobus modis, hic dupõdius, & hoc dupondium, vt hoc gladium, & hic gladius: à treſsibus virilia multitudinis hi treſſes & his treſsibus, cùm ſit ſingulare hoc treſsis ab eo, ſic deinceps ad centuſsis. Deinde numerus æs nõ ſignificat. Numeri,

*V. C. Decus.

* id eſt, præter dupondium.

qui æs non ſignificant vſque à quattuor ad centum, triplices habent formas, quòd dicuntur hi quattuor, hæ quattuor, hæc quatuor, cum peruentum eſt ad millenarium, adſumit ſingulare neutrum, quod dicitur hoc mille, à quo multitudinis fit millia. Quare quom ad analogias quod pertineat, non eſt, vt omnia ſimilia dicantur, ſed vt in ſuo quæque genere ſimiliter declinentur, ſtultè quærunt, cur as, & dupondius, & treſsis non dicantur proportione: cum as ſit ſimplex, dupondius dictus, quod duo pondo, id eſt, duos aſſes pendebat. treſsis ex tribus æris, quòd æs pro aſsibus nonnũquam dicebant antiqui. A quo dicimus aſſem tenentes, Hoc ære, æneaque libra: &, mille æris legaſſe. Quare, quòd à treſsis vſque ad centuſsis numeri eiuſmodi ſunt compoſiti, eiuſmodi habẽt ſimilitudinem: dupondius, quòd diſsimilis eſt, vt debuit, diſsimilem habet rationẽ. Sic as, quoniam ſimplex eſt, ac principium, & vnum ſignificat, & multitudinis habet ſuum infinitum: dicimus enim aſſes, quos cum finimus, dicimus dupondius, & treſsis, & ſic porrò: videtur mihi, quoniam finitum & infinitum habeat, ſimilitudinem non habere, vtrumque item dici: eò magis, quòd in ipſis vocabulis

bulis vbi additur certus numerus, aliter atque in reliquis dicitur. Nam ſic loquuntur hoc mille denarium, non hoc mille denarij: & hæc duo millia denarium, non duo millia denarij. Si eſſet denarij in recto caſu, atq; infinitam multitudinem ſignificaret, tũc in patrico denariorum dici oportebat: & nõ ſolum in denariis, victoriatis, drachmis, nummis, ſed etiam in viris idem ſeruari oporteret, cum dicimus iudicium fuiſſe triumuirum, decemuirum, non triumuirorum, decemuirorum. Numeri antiqui habent analogias, quòd omnibus eſt vna nouenaria regula, duo actus, tres gradus, ſex decuriæ: quæ omnia ſimiliter inter ſe reſpondẽt. Regula eſt numerus nouenarius, quòd ab vno ad nouem cum peruenimus, rurſus redimus ad vnum, & hinc vnum & nongenta ab vna ſunt natura nouenaria: ſic ab octonaria, & deorſum verſus ad ſingularia perueniunt. Actus primus eſt ab vno ad nongenta: ſecundus à mille ad nongenta millia, quod idem valeat vnum, & mille, vtrumq; ſingulari numero appellant. Nam vt dicitur, hoc vnum, hæc duo, ſic dicitur hoc vnum, hæc duo millia, & ſic deinceps multitudinis numero: in duobus actibus reliqui omnes item numeri. Gradus ſingu-

 laris

laris eſt in vtroque eſt actu ab vno ad nouem: denarius gradus à decem ad nonaginta: centenarius à centum ad nongenta. Ita tribus gradibus ſex decuriæ fiunt, tres milliariæ, & tres minores. Antiqui his numeris fuerunt contenti. Ad hos tertium & quartum actum addiderunt poſteriores, atque ieis minora impoſuerunt vocabula, neque ratione, ſed tamen non contra eſt eam, de qua ſcribimus, analogiam. Nam vt deciens cum dicatur, hoc deciens, vt hoc mille, huius mille, vt ſit vtrumque ſine caſibus vocis, dicemus vt hoc mille, huius mille, ſi hoc deciens, huius deciens, nec eo minus in altero, quod eſt mille, præponemus hi mille, horum mille. Quoniam in eo eſt nomen commune, quam vocant ὁμωνυμίαν obliqui caſus, ab eodem capite vbi erit ὁμωνυμία, quo minus diſsimiles fiant analogia non prohibet. Itaque dicimus hic Argus, cum hominem dicimus, cum oppidum Græcanice hoc Argos, Latine hi Argi item faciemus. Eadem vox nomen & verbum ſignificabit, vt in caſus, & in tempora diſpariliter declinetur, vt faciamus à Meto, quod nomen eſt, Metonis, Metonem, quom verbum, meto, metis, metam, metebam. Reprehendũt, cum ab eadem voce plura ſunt

voca-

vocabula declinata, & ſunt, quas συνωνυμίας appellant, vt Alcæus, Alcæo, ſic Geryon, Geryonis, Geryonem. In hoc genere, quod caſus perperam permutant quidam, non reprehendunt analogiam, ſed qui eis vtitur imperitè. Quod quiſque caput pertẽderit, ſequi debet eius conſequentias caſus in declinando, ac non facere, cum dixerit recto caſu Alcæus, in obliquis dicere Alcæoni, & Alcæonem. Quod ſi inſtiterit, non ſecutus erit analogias. Reprehendũt Ariſtarchum, quòd hæc nomina Melicertes, & Philomedes ſimilia neget eſſe, quòd vocandi caſus habet alter Melicerta, alter Philomede. Sic qui dicat lepus & lupus non eſſe ſimile, quòd alterius vocandi caſus ſit lupe, alterius lepus. Sic ſocer, macer, quod in tranſitu fiat ab altero triſyllabum ſoceri, ab altero biſyllabum macri. De hoc, & ſi ſupra reſponſum eſt, hic quoq; amplius adiiciam, ſimilia non ſolum à facie dici, ſed etiam ab aliqua coniuncta vi & poteſtate, quæ & oculis, & auribus latere ſoleat. Itaque ſæpe gemina facie mala negamus eſſe ſimilia, ſi ſapore ſunt alio. Sic equos eadem facie nõnullos negamus eſſe ſimiles, ſi natione ſeu procreatione diſsimiles. Itaque in hominibus emendis, ſi natione alter eſt melior, e-

mimus pluris: atque in hiſce omnibus ſimilitudines non ſumimus tantum à figura, ſed etiam aliunde, vt in equis cuiuſmodi faciant pullos, vt in pomis, quo ſint ſucco. Si igitur idem ſequitur in ſimilitudine verborum, quis reprehendendus nõ eſt. Quare diſsimilitudinum diſcernendarum cauſſa nonnunquam vt pronomen adſumitur, ſic caſum aliquem adſumi, vt in his nemus, lepus, hic lepus, hoc nemus. Itaque differunt, ac dicuntur hi lepores, hæc nemora, ſic aliud ſiquid adſumptum erit extrinſecus, quo ſimilitudo penitus perſpici poſſit: non enim erit remotum à natura. Neq; enim magnetes lapides duo inter ſe ſimiles ſint, nec ne, perſpicere poſsit, niſi minutum extrinſecus prope appoſueris ferrũ, quod ſimiles lapides ſimiliter ducunt, diſsimiliter diſsimiles.

Quod ad nominationũ analogiam pertinet, ita declinatum arbitror, vt omnia, quæ dicuntur contra, ad reſpondendum ab his ſumi fontibus poſsint. Quod ad verborum rationẽ attinet, cum partes ſint quattuor, temporum, perſonarum, generum, diuiſionum, ex omni parte quoniam reprehendunt, ad ſingula reſpondebo. Primum quod aiunt analogias non ſeruari in tem-

temporibus, cum dicant lego legi legam, & ſic mille alia: nam quæ ſunt vt legi perfectum ſignificare, duo reliqua legam, & lego inchoatum, iniuria reprehendunt. Nam ex eodem genere, & diuiſione idem verbum, quod ſumptum eſt, per tempora traduci poteſt: vt diſcebam diſco diſcam, & eadem perfecti ſic, didiceram didici didicero, ex quo licet ſcire verborum rationem conſtare. Sed eos, qui trium temporum verba pronuntiare velint, ſcienter id facere ſcire licet. Item illos, qui reprehendunt, quòd dicimus amor amabor amatus ſum. Non enim debuiſſe in vna ſerie vnum verbum eſſe duplex, cum duo ſimplicia eſſent. Neque ex diuiſione, vniuſmodi pænè verba diſcrepant inter ſe. Nam infecta omnia ſimplicia ſimilia ſunt, & perfecta duplicia inter ſe paria in omnibus verbis, vt hic, amabar, amor, amabor, amatus ero. Quare item male dicunt ferio, feriam, percuſſi, quòd eſt ordo feriam, ferio, feriebam, & item percuſſi, percutio, percutiam. Sic deinceps in reliquis temporibus reprehendenti reſponderi poteſt. Similiter errant, qui dicunt ex vtraque parte verba omnia commutare ſyllabas oportere, vt in his pungo pungam pupugi. tundo tundam

tutudi: diſsimilia enim conferunt, verba infecta cum perfectis. Quod ſi infecta modo conferrent, omnia verbi principia incommutabilia viderentur, vt in his, pungebam pungo pungam. Et contra ex vtraque parte commutabilia, ſi perfecta ponerent, vt pupugeram, pupugi, pupugero. Item male conferunt, fui ſum ero, quòd fui eſt perfectum, cuius ſeries ſibi, vt debet, in omnibus perſonis & formis conſtat, quod eſt, fueram fui fuero: de infectis ſum, quod nunc dicitur, dicebatur eſum, & in omnibus perſonis conſtabat, quod dicebatur eſum es eſt, eram eras erat, ero eris erit. Sic huiuſmodi cetera ſeruare analogiam videbis. Etiam hoc reprehendunt, quòd quædam verba neque perſonas habent ternas, neque tempora terna. Id imperitè reprehendunt, vt ſi quis reprehendat naturam, quòd non vniuſmodi finxerit animantes omnes. Si enim natura non omnes formæ verborum terna habeant tempora, ternas perſonas non habent totidem verborum diuiſiones: quare cur imperamus naturæ, quòd infecta ſolum habet, cum & præſenti, & abſenti imperamus, fiunt terna, vt lege, legito, legat: perfectum enim imperat nemo. Contra quæ ſunt fatendi,

vt

vt lego legis legit, nouena fiunt verba infecti, nouena perfecti. Quo circa non ſi genus cum genere diſcrepat, ſed in ſuo quiſque genere ſi quid deeſt, requirendum: ad hæc addita ſi erunt ea, quæ de nominatiuis ſuprà ſunt dicta, facilius omnia ſoluentur. Nam vt illic extremum caput rectos caſus, ſic hic in forma eſt perſona eius, qui loquitur, & tempus præſens, vt ſcribo, lego. Quare vt illic ſit, ſic hic item acciderit in formula, vt aut caput non ſit, aut ex alieno genere ſint proportione eadem, quæ illic dicimus, cur nihilominus ſeruetur analogia: item ſicut illic caput ſuum habebit, & in obliquis caſibus tranſitio erit in aliquam formulam, qua adſumpta reliqua facilius poſſunt videri verba vnde ſint declinata. Fit enim vt rectus nonnunquam ſit ambiguus, vt in hoc verbo volo, quod id duo ſignificat, vnum à voluntate, alterum à volando. Itaque à volo intelligimus & volare, & velle. Quidam reprehẽdunt, quòd pluit, & luit dicamus in præterito, & præſenti tempore, cum analogiæ ſui cuiuſque temporis verba debeant diſcriminare, falluntur: nam eſt, ac putant, aliter, quòd in præteritis V dicimus longum luit, pluit, in præſenti breue luit, pluit. Ideoque in venditio-

ditionis lege fundi ruta cæſa ita dicimus, vt V producamus. Item reprehendunt quidam, quod putant idem eſſe ſacrifico, & ſacrificor, & lauat, & lauatur: quod ſit an non, nihil commouet analogiam, dum ſacrifico, qui dicat, ſeruet ſacrificabo, & ſic per totam formam: nec dicat ſacrificandus, aut ſacrificatus ſum, hæc enim inter ſe non conueniunt. Apud Plautum cum dicit: Piſceis ego credo, qui vſque dum viuunt, adlauant, minus diu lauare, quam hæc lauat Phroneſium. Adlauant lauari non conuenit, vt T ſit poſtremum, ſed R, vt lauantur. Analogia adlauari reddit, quod Plauti, haut librarij mendum ſi eſt, non ideo analogia, ſed qui ſcripſit, eſt reprehendendus; omnino & lauant, & lauantur, dicitur ſeparatim rectè in rebus certis, quòd puerum nutrix lauat; puer à nutrice lauatur, nos in balineis & lauamus, & lauamur. Sed conſuetudo alterutrum cùm ſatis haberet, in toto corpore potius vtimur lauamur, in partibus lauamus: quòd dicimus lauo manus, ſic pedes, & cetera. Quare & in balineis non rectè dicunt laui: ſed quoniam in balineis adlauor,

lauor, lauatus ſum, ſequitur vt contra, quoniam eſt ſoleo, oportet dici ſolui, vt Cato, & Ennius ſcribunt, non vt dicit volgus ſolitus ſum debere dici. Neq; propter hæc, quod hæc quoq; diſcrepant in ſermone pauca, minus eſt analogia, vt ſuprà dictum eſt. Itē cur non ſit analogia, adferunt, quòd à ſimilibus ſimilia non declinantur, vt ab dolo, & colo: ab altero enim dicitur dolaui, ab altero colui. In quibus adſumi ſolet aliquid, quò facilius reliqua videantur, vt in Myrmecidis operibus minutis ſolet fieri. Igitur in verbis temporalibus cùm ſimilitudo ſæpe ſit confuſa, vt diſcerni nequeat, niſi transieris in aliam perſonā, aut in tempus, quæ propoſita ſunt, non eſſe ſimilia intelleguntur, cum tranſitum eſt in aliam perſonam, quòd alterum eſt dolas, alterum colis. Itaq; in reliquis ſuam vtrumq; ſequitur formam, cum in ſecunda perſona alterum verbū habet in extrema ſyllaba AS, alterū IS, quod ad diſcernēdas ſimilitudines intereſt; quocirca ibi potius index analogiæ, quā in prima: quòd ibi abſtruſa eſt diſsimilitudo, vt apparet in his meo, neo, veho: ab his enim diſsimilia fiunt tranſitu: quod ſic dicuntur, meas, nes, vehis, quorum vnumquodq; ſuas conſeruat ſimilitudinis formas.

Ana-

Analogiam item de his, quæ appellantur participia, reprehendunt multi iniuria. Nā non debent duci terna à ſingulis verbis, amaturus, amans, amatus, quod eſt ab amo amans & amaturus: ab amor amatus. Illud analogia quod præſtare debet, in ſuo quidque genere habet caſus, vt amatus amato amati, & ſic in mulieribus, amata amatæ, item amaturus eius modi habet declinationes: amans paulò aliter, quòd hoc genus omnia ſunt in ſuo genere ſimilia proportione: ſic virilia & muliebria ſunt eadem. De eo, quod in priore libro extremū eſt, Ideo nó eſt analogia, quòd, qui de ea ſcripſerint, aut inter ſe non conueniant, aut in quibus conueniant, ea cum conſuetudinis diſcrepant verbis vtcumque. Sic enim omnes repudiandum erit artes, quòd in medicina, & in muſica, & in aliis multis diſcrepant ſcriptores. Item in quibus conueniunt, vt ſcriptis, ſic etiam repugnant naturæ: quod ita dicitur, vt non ſit ars, ſed artifex reprehendendus, qui debet in ſcribendo vidiſſe verum: non ideo non poſſe ſcribi verū, quod quis dicit hoc monti, & hoc fonti, cum alij dicant hoc monte, & hoc fonte, ſic alia: quæ duobus modis dicuntur, cum alterum ſit verū, alterum falſum, non vter peccat, tollit ana-

analogias, ſed vter rectè dicit, confirmat. Et quemadmodum is, qui cum peccat in his verbis, vbi duobus modis dicuntur, non tollit rationem, cum ſequitur falſum: ſic etiam in his; quæ non duobus dicuntur, ſi quis aliter putat dici oportere, atque oportet, non ſcientiam tollit orationis, ſed ſuam inſcientiam denudat. Quibus rebus ſolui arbitrarer nur poſſe, quæ dicta ſunt priore libro cõtra analogiam, vt potui breui percurri. Ex quibus ſi id confeciſſent, quod volunt, vt in lingua Latina eſſet anomalia, tamen nihil egiſſent: ideo quòd in omnibus partibus mundi vtraque natura ineſt: quòd alia inter ſe, ſunt ſicut in animalibus diſsimilia, vt equus, bos, ouis, homo, item alia in vnoquoque horum genere inter ſe ſimilia innumera. Item in piſcibus diſsimilis muræna lupo, his ſoleæ, his murænæ, & muſtellæ, ſic alij: vt maior ille numerus ſit ſimilitudinum earum, quæ ſunt ſeparatim in murænis, ſeparatim in aſellis, ſic in generibus aliis. Quare cum in inclinationibus verborum numerus ſit magnus à diſsimilibus verbis ortus, quòd tamen vel maior eſt, in quibus ſimilitudines reperiuntur: confitendum eſt eſſe analogias. Itemq; cum ea non multò minus, quàm in omnibus ver-

verbis patiatur vti conſuetudo communis, fatendum illud, quodammodo analogiam ſequi nos debere vniuerſos, ſingulos autẽ, præterquàm in quibus verbis offenſura ſit conſuetudo communis: quòd vt dixi, aliud debet præſtare populus, aliud è populo ſinguli homines. Neque id mirum eſt, cum ſinguli quoque non ſint eodem iure: nam liberius poteſt poëta, quàm orator ſequi analogias. Quare, cum hic liber id, quod pollicitus eſt demonſtraturum, abſoluerit, faciam finem: proximo deinceps de declinatorum verborum forma ſcribam.

M. TE-

M. TERENTII VARR.

De lingua latina,

LIBER NONVS.

IN verborum declinationibus diſciplina loquendi diſsimilitudinem, an ſimilitudinem ſequi deberet, multi quærunt. Cum ab his ratio, quæ à ſimilitudine oritetur, vocaretur analogia, reliqua pars appellaretur anomalia: de qua re primo libro, quæ dicerentur, cur diſsimilitudinem ducem habere oporteret, dixi. Secundo contrà, quæ dicerentur, cur potius ſimilitudinem cõueniret pręponi. Quarũ rerum, quòd nec fundamenta, vt debuit, poſita ab vllo, neque ordo, ac natura, vt res poſtulat, explicata, ipſe eius rei formam exponam. Dicam de quattuor rebus, quæ continentur declinationibus verborum, quid ſit ſi-

O mile,

mile, ac diſsimile, quid ratio, quam appellant λόγον, quid proportio, quod dicunt ἀνάλογον, quid conſuetudo: quæ explicatæ declarabunt analogiam & anomaliam, vnde ſit, quid ſit, cuiuſmodi ſit. De ſimilitudine & diſsimilitudine ideo primùm dicẽdum, quòd ea res eſt fundamentum omnium declinationum, ac continet rationes verborum. Simile eſt, quòd res pleraſque videtur habere eaſdem, quas illud, cuius eſt ſimile. Diſsimile eſt, quod videtur eſſe contrarium huius: minimùm ex duobus conſtat omne ſimile, item diſsimile. Quòd nihil poteſt eſſe ſimile, quin alicuius ſit ſimile: item nihil dicitur diſsimile, quin addatur quoius id ſit diſsimile: ſic dicitur ſimilis homo homini, equus equo, & diſsimilis homo equo: nam ſimilis eſt homo homini, ideo quòd eaſdem figuras membrorum habent, quæ eos diuidunt ab reliquorum animalium ſpecie: in ipſis hominibus ſimili de cauſſa vir viro ſimilior, quàm vir mulieri, quòd plures habent eaſdem partes, & ſic *ſenior ſeni ſimilior, quàm puero. Eò porrò ſimiliores ſunt, qui facie quoque penè eadem, habitu corporis ſimili. Itaque qui plura habent eadem, dicuntur ſimiliores: qui proximè accedunt ad id, vt omnia

* q. V. C. ſenis.

omnia habeant eadem, vocantur gemini. Sunt, qui treis naturas rerum putent eſſe, ſimile, diſsimile, neutrum, quod aliàs vocetur non ſimile, aliàs non diſsimile. Sed quamuis tria ſint, ſimile, diſsimile, neutrũ, tamen poteſt diuidi etiam in duas parteis, ſic: quodcunque conferas, aut ſimile eſſe, aut non eſſe: ſimile eſſe aut diſsimile, ſi videatur: eſſe, vt dixi, neutrum, ſi in neutram partem præponderet: vt ſi duæ res, quæ conferuntur, vicenas habent parteis, & in his denas habeant eaſdem, denas alias ad ſimilitudinem, & diſsimilitudinẽ æquè animaduertendas: hanc naturam plerique ſubiiciunt ſub diſsimilitudinis nomen. Quare quoniam ſit, vt potius de vocabulo, quàm de re controuerſia eſſe videatur, illud eſt potius aduertẽdum, cum ſimilis eſſe dicitur quid, cui parti ſimile dicatur eſſe: in hoc enim ſolet eſſe error, quòd poteſt fieri, vt homo homini ſimile non ſit, & non ſit. vt multas partes habeat ſimiles: & ideo dici poſsit ſimiles habere oculos, manus, pedes, ſic alias res ſeparatim, & vna plures. Itaque quod diligenter videndum eſt in verbis, quas partes, & quot modis oporteat vt ſimiles dicantur, vt infrà apparebit, is locus maximè lubricus eſt. Quid

enim ſimilius poteſt videri indiligenti. quàm duo verba hæc. ſuis,& ſuis? quæ non ſunt, quòd alterum ſignificat ſuere, alterum ſuem. Itaque ſimilia eſſe vocibus & ſyllabis confitemur, diſsimilia eſſe partibus orationis videmus, quòd alterum habet tempora, alterum caſus: quæ duæ res vel maximè diſcernunt analogias. Item, propinquiora genere inter ſe verba ſimilem ſæpe pariunt errorem, vt in hoc, quòd nemus, & lepus videntur eſſe ſimile, quòd vtrumq; habuerit eundem caſum rectum: ſed non eſt ſimile, quòd eis certæ ſimilitudines opus ſunt, in quo eſt, vt in genere nominum ſint eodem. quod in his non eſt: nam in virili genere eſt lepus, & neutro nemus: dicitur enim hic lepus. & hoc nemus: ſi eiuſdem generis eſſent, vtrique præponeretur idem, ac diceretur aut hic lepus, & hic nemus, aut hoc lepus, & hoc nemus: quare, quæ & cuiuſmodi ſunt genera ſimilitudinũ ad hanc rem, perſpiciẽdum ei, qui declinationes verborum proportione ſintné quæret. Locum hunc, quòd eſt difficilis, qui de his rebus ſcripſerunt, aut vitauerunt, aut inceperunt, neque adſequi potuerunt. Itaque in eo diſſenſio, neque ea vniuſmodi apparet. Nam alij de omnibus vniuerſis diſcriminibus poſuerũt nume-

numerum, vt Dionyſius Sidonius, qui ſcripſit eas eſſe ſeptuaginta vnam: alij partes eius, quæ habent caſus: cuius idem hic cum dicat eſſe diſcrimina quadragintaſeptem, Ariſtocles rettulit in litteras quattuordecim, Parmeniſcus octo, ſic alij pauciora, aut plura. Quarum ſimilitudinum, ſi eſſet origo rectè capta, & inde orſa ratio, minus erraretur in declinationibus verborũ. Quarum ego principia prima duorum generũ ſola arbitror eſſe, ad quæ ſimilitudines exigi oporteat: è queis vnum poſitum in verborum materia, alterum vt in materiæ figura, quæ ex declinatione ſit. Nam debet eſſe vnum, vt verbum verbo, vnde declinetur, ſit ſimile: alterum vt è verbo in verbum declinatio, ad quam conferatur, eiuſdem modi ſit: aliàs enim à ſimilibus verbis ſimiliter declinantur, vt ab herus ferus, hero fero: aliàs diſsimiliter herus ferus, heri ferum. Cũ vtrumq; & verbum verbo erit ſimile, & declinatio declinationi: tùm denique dicam eſſe ſimilem, ac duplicem, & perfectam ſimilitudinem habere id, quod poſtulat analogia. Sed ne aſtutius videar poſuiſſe duo genera eſſe ſimilitudinum ſola, cum vtriuſque inferiores ſpecies ſint plures: ſi de his reticuero, vt mihi relinquam latebras, re-

petam ab origine ſimilitudineis, quæ conferendis verbis, & inclinandis ſequendæ, aut vitandæ ſint. Prima diuiſio in oratione, quòd alia verba nuſquam declinantur, vt hæc, vix, mox: alia declinantur, vt à limo, limabo, à fero ferebam: & cum niſi in his verbis, quæ declinantur, non poſsit eſſe analogia, qui dicit ſimile eſſe mox, & nox, errat, quòd nõ eſt eiuſdem generis vtrumque verbum, cum nox ſuccedere debeat ſub caſuum ratione, mox neque debeat, neq; poſsit.

Secunda diuiſio eſt de his verbis, quæ declinari poſſunt, quòd alia ſunt à voluntate, alia à natura. Voluntatem appello, cum vnuſquiſq; à nomine alio imponit nomen, vt Romulus Roma. Naturam dico, cum vniuerſi acceptum nomen ab eo, qui imponit, non requirimus, quemadmodum id velit declinari, ſed ipſi declinamus, vt huius Romæ, hanc Romam. De his duabus partibus voluntaria declinatio refertur ad conſuetudinem, naturalis ad rationem. Quare proinde ac ſimile, conferri non oportet, ac dicere, vt ſit à Roma Romanus, ſic ex Capua dici oportere Capuanus, quod in conſuetudine vehementer mutat, quod declinantes imperitè rebus nomina imponunt,

nunt, à quibus cum accepit conſuetudo, turbulenta neceſſe eſt dicere: itaque neque Ariſtarchus, neque alij in analogiis defendendam eius ſuſceperunt cauſſam. Sed, vt dixi, hoc genere declinatio in communi cõſuetudine verborum ægrotat, & langueſcit: quod oritur è populi multiplici imperio. Itaq; in hoc genere in loquendo magis anomalia, quàm analogia. Tertia diuiſio eſt, quæ verba declinat à natura, ea diuiditur in parteis quattuor. In vnam primam, videlicet, quæ habet caſus, neque tempora habet, vt docilis, facilis: in alteram, quæ tempora habet, neque caſus, vt docet, facit: in tertiam, quæ vtraq; habet, vt docens, faciens: in quartam, quæ neutrum, vt docte. Ex hac diuiſione ſingulis partibus tres reliquere diſsimiles. Quare niſi in ſua parte inter ſe collata erunt verba, ſi non conueniunt, non erit ita ſimile, vt debeat facere idem. In articulis vix adumbrata eſt analogia, & magis vocum, quàm rerum: in nominibus magis expreſſa: ac plus etiam in vocibus, ac ſimilitudinibus, quàm in rebus ſuam obtinet rationem. Etiam illud accedit, in articulis habere analogias oſtendere ſit difficile, quòd ſingula ſint verba, hic contra facile, quòd magna ſit copia ſimiliũ

nominationum. Quare non tàm hanc partem ab illa diuidendum, quàm illud videndum, vt ſatis ſit verecundi, etiam illam in eandem arenam vocare pugnatum. Vt in articulis duæ partes finitæ, & infinitæ, ſic in vocabulis duæ, vocabulum, & nomen. Non enim idem, oppidum, & Roma, cum oppidum ſit vocabulum, Roma nomen: quorũ diſcrimen in his reddendis rationibus alij diſcernunt, alij non. Nos ſicubi opus fuerit, quid ſit, & cur, adſcribemus vniuſcuiuſque partis: quoniam ſpecies plures, de ſingulis dicam. Prima pars caſualis diuiditur in partes duas, in nominatũ, ſcilicet, quod finitum & infinitum eſt, vt hic, & quis. De his generibus duobus vtrum ſumpſeris, cũ reliquo non conferendum, quòd inter ſe diſsimiles habeant analogias. Nominatus vt ſimilis ſit nominatui, habere debet, vt ſit eodem genere, ſpecie eadem, ſic caſu, exitu, & genere, vt ſi nomen eſt, quod conferas, ſit nomen: ſpecie ſimile, vt non ſolum, ſed vtrumque ſit virile aut fæmineum: caſu ſimile, vt ſi alterum ſit dandi, item alterum ſit dandi: exitu, vt quas vnum habeat extremas litteras, eaſdem alterum habeat. Ad hunc quadruplicem fontem ordines diriguntur bini: vni tranſuerſi, alteri directi, vt

in

in tabula ſolet, in qua latrunculis ludunt. Tranſuerſi ſunt, qui à recto caſu obliqui declinantur, vt albus albi albo: directi ſunt, qui à recto caſu in rectos declinantur, vt albus alba album: vtrique ſunt partibus ſenis. Tranſuerſorum ordinum partes appellantur caſus, directorum genera, vtriſq; inter ſe implicatis, forma. Dicam prius de tranſuerſis. Caſuum vocabula alius alio modo appellauit: nos dicemus, qui nominandi cauſſa dicitur, nominandi, vel nominatiuum. *Desvnt paginae tres.* & ſcopæ dicitur vna ſcopa. Aliter enim natura, quòd priora ſimplicibus, poſteriora coniunctis rebus vocabula ponuntur: ſic bigæ, ſic quadrigæ à coniunctu dictæ. Itaq; non dicitur, vt hæc vna, lata, & alba, ſic vna biga & quadriga, ſed vnæ bigæ & quadrigę: neque dicitur, vt hæ duæ latæ & albæ, ſic hæ duæ bigæ, & quadrigæ, ſed binæ. Item figura verbi qualis ſit refert, quòd in figura vocis aliàs cõmutatio ſit in vno verbo in medio, vt curſo curſito: aliàs in extremo, vt doceo docui: aliàs communis, vt lego legi. Refert igitur, ex quibus litteris quodque verbum conſtet, maximè extrema, quòd ea in pleriſque commutantur. Quare in his quoq; partibus ſimilitudines ab aliis male,

ab aliis bene: quod ſolent ſumi in caſibus conferendis rectè, an perperam, videndum. Sed vbicumq; commouentur litteræ, non ſolum hæ ſunt animaduertendæ, ſed etiam quæ proximæ ſunt, neque mouentur: hæc enim vicinitas aliquantum poteſt in verborum declinationibus. In queis figuris non ea ſimilia dicemus, quæ ſimileis res ſignificant, ſed quæ ea forma ſint, vt eiuſmodi res ſimilia ex inſtituto ſignificare plerumq; ſoleant: vt tunicam virilem, & muliebrem, dicimus non eam, quam habet vir, aut mulier, ſed quam habere ex inſtituto debet; poteſt enim muliebrem vir, virilem mulier habere, vt in ſcæna ab actoribus haberi videmus: ſed eam dicimus muliebrem, quæ de eo genere eſt, quo indutu mulieres, vt vterentur, eſt inſtitutum. Vt actor ſtolam muliebrẽ, ſic Perperna, & Cæcina, & * Spurina figura muliebria dicuntur habere nomina, non mulierum. Flexuræ quoque ſimilitudo videnda ideò, quòd alia verba quam vim habeant, ex his verbis, vnde declinantur, apparet, vt quemadmodũ oporteat, vt à prætor conſul, prætori conſuli. Alia ex tranſitu intelleguntur, vt ſocer macer, quòd alterum fit ſocerum, alterum macrum: quorum vtrumque in reliquis à tran-

* q. V.C. ſpurina.

à tranſitu ſuam viam ſequitur & in ſingularibus, & in multitudinis declinationibus. Hoc fit ideo, quòd naturarum genera ſunt duo, quæ inter ſe conferri poſſunt: vnum, quod per ſe videri poteſt, vt homo & equus: alterum ſine adſumpta aliqua re extrinſecus perſpici non poſsit, vt eques, & equiſo: vtrumque enim dicitur ab equo: quare hominem homini ſimilem eſſe, aut non eſſe, ſi contuleris ex ipſis homini animaduerſis ſcies. Ac duo inter ſe ſimiliterne ſint longiores, quàm ſint eorum fratres, dicere non poſsis, ſi illis breuiores, cum quibus conferuntur, quàm longi ſint ignorentur. Sic latiorum, atque altiorum, item cetera eiuſdem generis, ſine adſumpto extrinſecus aliquo perſpici ſimilitudines non poſſunt. Sic igitur quidam caſus, quòd ex hoc genere ſunt, non facile eſt dicere ſimiles eſſe, ſi eorum ſingulorum ſolum animaduertas voces, niſi adſumpſeris alterum, quo flectitur in trāſeundo vox. Quod ad nominatuum ſimilitudines animaduertendas arbitratus ſum ſatis eſſe * tangere, hæc ſunt. Relinquitur de articulis: in quibus quædam eadem, quædam alia. De quinque enim generibus duo prima habent eadē, quod ſunt

* *q.v.c. angere.*

&

& virilia, & muliebria, & neutra: & quòd alia ſunt, vt ſignificent vnum, alia vt plura, & de caſibus, quos habent quinos. Nam vocandi voce notatus non eſt. Proprium illud habent, quòd partim ſint finita, vt hic & hæc: partim infinita, vt quis & quæ: quorũ, quòd adumbrata, & tenuis analogia, in hoc libro plura dicere non neceſſe eſt. Secundum genus, quæ verba tempora habẽt, neque caſus, ſed habent perſonas, eorum declinatuum ſpecies ſunt ſex. Vna, quæ dicitur temporalis, vt legebam, gemebam, lego, gemo. Altera perſonarum, vt ſero, meto, ſeris, metis. Tertia rogandi, vt ſcribóne, legóne, ſcribíſne, legíſne? Quarta reſpondendi, vt fingo, pingo, fingis, pingis. Quinta optandi, vt dicerem, facerem, dicam, faciam. Sexta imperandi, vt cape, rape, capito, rapito. Item ſunt declinatuum ſpecies quattuor, quæ tempora habent ſine perſonis in rogando, vt foditúrne? ſeritúrne? & fodietúrne? ſeretúrne? Ab reſpõdẽdi ſpecie eædẽ figuræ fiũt extremis ſyllabis demptis. Optãdi ſpecies, vt viuatur, ametur, viueretur, amaretur. Imperandi declinatus ſintne, habet dubitationem: & earum ſitne hæc ratio, paretur, pugnetur, parari, & pugnari. Accedunt ad has ſpecies à copulis diuiſionum

num quadrinis:ab infecti, & perfecti, emo, edo, emi, edi: à ſemel & ſæpius, vt lego, ſcribo, lectitaui, ſcriptitaui: faciendi, & patiendi, vt vro, vngo, vror, vngor. A ſingulari & multitudinis, vt laudo, culpo, laudamus, culpamus. Huius generis verborum, cuius ſpecies expoſui, quàm late quidq; pateat, & cuiuſmodi efficiat figuras, in libris, qui de formulis verborum erunt, diligentius expedietur. Tertij generis quæ declinantur cum temporibus & caſibus, ac vocantur à multis ideo participalia, hoc eſt, gerundi ſunt hæc. * DESVNT PAGINAE TRES. * quemadmodum declinamus, quærimus caſus eius. etiam ſi is, qui finxit poëta aliquod vocabulum, & ab eo caſu ipſe aliquẽ perperam declinauit, potius eum reprehendimus, quàm ſequimur. Igitur ratio, quam dico, vtrobique eſt in his verbis, quæ imponũtur, & in his, quæ declinantur: neq; non etiã tertia illa, quæ ex vtroq; miſcetur genere. Quarum vnaquæque ratio conlata cum altera, aut ſimilis, aut diſsimilis, aut ſæpe verba alia, ratio eadem, & nonnunquã ratio alia, verba eadem. Quæ ratio in amor amori, eadem in dolor dolori, neque eadem in dolor dolorem: & cum eadem ratio,

tio,quæ eſt in amor & amoris,ſit in amores & amorum: tamen ea, quòd non in ea,quæ oportet, confertur materia, per ſe ſolum efficere non poteſt analogias, propter diſparilitatem vocis figurarum. Quod verbum copulatum ſingulare cum multitudine,ita cum eſt proportione, vt eandem habeat rationem, tùm denique,ea ratio conficit id,quod poſtulat analogia, de qua deinceps dicam. Sequitur tertius locus,quæ ſit ratio,& * proportio, quæ à Græcis vocatur ἀνάλογον, hinc dicta analogia. Ex eodem genere, quæ res inter ſe aliqua parte diſsimiles, rationem habent aliquam; ſi ad eas duas alteræ res duæ conlatæ ſunt, quæ rationem habeant eandem: quòd ea bina habent eundem λόγον, dicitur vtrumque ſeparatim analogon: ſimul conlata quattuor,analoga. Nam vt in geminis cum ſimile dicimus eſſe Menæchmum Menæchmo, de vno dicimus, cum ſimilitudinem eſſe in his, de vtroque videatur. Sic cum dicimus eandem rationem habere in ære aſſem ad ſemiſſem,quam habet in argento libella ad ſembellam: quid ſit analogon, oſtendimus,cum vtrobiq; dicimus, & in ære, & argento eſſe eandem rationem: cum dicimus de analogia,vt ſodalis, & ſodalitas,ciuis & ciui-

** q.V.C. proportione. à Græco voca-tur ab ἀναλόγω dicta.*

ciuitas, non eſt idem, ſed vtrumque ab eodem, ac coniunctum. Sic analogon, & analogia idem non eſt, ſed item eſt congeneratum. Quare, ſi homines ſubſtuleris, ſodales ſubſtuleris: ſi ſodales, ſodalitatem. Sic item ſi ſubſtuleris λόγον, ſubſtuleris analogon, & id, analogiam: quæ cum inter ſe tanta ſint cognatione, debebit ſubtilius audiri, quàm dici expectari; id eſt, cum dixero quid de vtroque, & erit commune, ne expectes, dum ego in ſcribendo transferam in reliquum, ſed vt potius tu perſequare animo, vt in numeris, ſi contuleris cum vno duo, ſic cum decē viginti. Nam quam rationē duo ad vnum habent, eandem habent viginti ad decem. In nummis ſic eſt ad vnum victoriatū denarius, ſicut ad alterum victoriatum alter denarius. Sic item in aliis rebus omnibus proportione dicuntur, in quo eſt quadruplex natura, vt in progenie, vt eſt filius ad patrem, ſic eſt filia ad matrem: & vt eſt in temporibus meridies ad diem, ſic media nox ad noctem. Hoc poëtæ genere in ſimilitudinibus vtuntur: multum hoc acutiſsimè geometræ: hoc in oratione diligentius, quàm alij ab Ariſtarcho grammatici, vt cum dicunt proportione ſimilia eſſe amorē amori, dolorem dolori.

Cum

Cum item diſsimile eſſe videant amorem dolori, quod eſt alio caſu, item dolorem dolori: ſed dicunt, quòd à ſimilibus nonnunquam rationes habent implicatas duas, vt ſit vna directa, altera tranſuerſa: quod dico, apertius ſic fiet.

Obliqui verſus

Directi verſus			
	1	2	4
	10	20	40
	100	200	400

Eſto ſic expoſitos eſſe numeros, vt in primo verſu ſit vnum, duo, quattuor, in ſecundo decem, viginti, quadraginta, in tertio centum, ducenta, quadringenta. In hac formula numerorum duo inerunt, quos dixi λόγους, qui diuerſas faciunt analogias: vnus duplex, qui eſt in obliquis verſibus, quod eſt vt vnus ad duo, ſic duo ad quattuor: alter decemplex in directis ordinibus, quod eſt vt vnus ad decem, ſic decem ad centum. Similiter in verborum declinationibus eſt biuium, quod ab recto caſu in rectos: ita vt formulam ſimiliter efficiant, quòd ſit primo verſu hic albus, huius albi, huic albo. Secundo hæc alba, huius albæ, huic albæ. Ter-

Tertio hoc album, huius albi, huic albo. Itaque fiunt per obliquas declinationes ex his analogiæ hoc genus.

Desvnt Qvaedam.

albius atrius, albio atrio: per directas declinationes albius, atrius, albia atria: quæ ſcilicet erit particula ex illa ducenaria tria, quæ ſcilicet centenaria formula analogiarum, de qua ſupra dixi. analogia, quæ dicitur, eius genera ſunt duo. Vnum diiunctum ſicut eſt vnum ad duo, ſic decem ad viginti: alterum coniunctum, ſicut eſt vnum ad duo, ſic duo ad quattuor: in hoc quod duo bis dicuntur, & tum conferimus ad vnum & cum ad quattuor. Hoc quoque, natura dicitur quadruplex: ſic à ſeptem chordis citharæ, tamen duo dicuntur habere tetrachorda, quòd quemadmodum crepat prima ad quartam chordam, ſic quarta ad ſeptimam: media eſt alterius prima, alterius extrema. Medici, in ægrotis ſeptimos dies qui obſeruant quarto die ideo diligentius ſigna morbi aduertunt, quòd quam rationem habuit primus dies ad quartum, eandem præſagiunt habiturum, qui eſt futurus ab eo quartus, & qui eſt ſeptimus à primo: quadruplices deiunctæ ſunt in caſibus vocabulorum, vt rex regi. Coniunctæ ſunt tri-

q. V.C. ad Vnum, tũ ad quattuor.

plices in verborum tribus temporibus, vt legebam lego legam; quòd quã rationem habet legebam ad lego, hanc habet lego ad legam. In hoc ferè omnes homines peccant, quòd perperam tribus temporibus hæc adiiciunt, cũ proportione volunt pronuntiare. Nam cum ſint verba alia infecta, vt lego & legis, alia perfecta, vt legi, & legiſti: & debeãt ſui cuiuſq; generis in coniungendo copulari: & cum rectè ſit ideo lego ad legebam, nõ rectè eſt lego ad legi: quod legi ſignificat quid perfectum, vt hoc, tutudi, pupugi, tundo, pungo, tundam, pungam, item necatus ſum, verberatus ſum, necabor, verberabor. Iniuria reprehendunt, quòd infecta inter ſe ſimilia ſunt, & perfecta inter ſe, vt tundebam, tundo, tundam, & tutuderam, tutudi, tutudero. Sic amabar, amor, amabor, & amatus eram, amatus ſum, amatus ero. Itaque reprehendunt, qui contra analogias dicunt, cur diſpariliter in tribus temporibus dicantur quædam verba natura, cum quadruplex ſit natura analogia: id nonnunquàm, vt dixi, pauciores videtur habere partes, ſic etiam aliàs plureis: vt cum eſt, quemadmodum ad tria vnum & duo, ſic ad ſex duo & quattuor: quæ tamen quadripartita comprehenditur forma,

ma, quòd bina ad ſingula conferuntur, quod in oratione quoque nõnunquam reperietur. Sicut Diomedes confertur Diomedibus, ſic Hercules Herculibus: & vt hæc hic ab vno capite, à recto caſu in duos obliquos deſcendunt caſus, ſic contrà multa à duobus capitibus recti caſuum confluunt in obliquum vnum. Nam vt ab his rectis hi Bœbij, hæ Bœbiæ, fit his Bœbiis: ſic eſt ab his hi Cœlij, hæ Cœliæ, his Cœliis. A duobus ſimilibus ſimiliter declinantur: vt fit in his, nemus, olus, nemora, olera. Alia à diſsimilibus ſimiliter declinantur: vt in articulis ab hic, iſte, hunc, iſtum.

Analogia fundamenta habet, aut à voluntate hominum, aut à natura verborum, aut re vtraque: voluntatem dico, impoſitionem vocabulorum: naturam, declinationem, quo decurritur ſine doctrina. Qui impoſitionem ſequetur, dicet: ſi ſimile in recto caſu dolus, & malus, fore in obliquo dolo, & malo: ſi naturam ſequetur, ſi ſit ſimile in obliquis Marco, Quincto, fore vt ſit Marcum, Quinctum: qui vtrumq; ſequetur, dicet, ſi ſit ſimilis tranſitus, vt eſt in ſeruus ſerue, fore vt ſit item in ceruus cerue. Cõmune omnium eſt, vt quattuor figuras

vocis habeat proportione declinatus. Primum genus eſt ortũ ab ſimilitudine in rectis caſibus. Secundum ab ſimilitudine, quæ eſt in obliquis. Tertium à ſimilitudine, quæ eſt in tranſitibus de caſu in caſum. Primo genere ab impoſito ad naturam proficiſcuntur: in ſecundo contrà: in tertio ab vtroque. Quocirca etiam hoc tertium poteſt bifariam diuiſum eſſe, tertium, & quartum dici, quòd in eo vt proſas, & roſas poteſt dici. Qui initia faciet analogiæ impoſitiones, ab his obliquas figuras declinare habebit: qui naturam, contra, qui ab vtraque, reliquas declinationes ab huiuſmodi trãſitibus. Impoſitio eſt in noſtro dominatu, nos in natura: quemadmodum enim quiſque vult, imponit nomen, at declinat, quemadmodum vult natura. Sed quoniam duobus modis imponitur vocabulum, aut re ſingulari, aut multitudine: ſingulari, vt cicer: multitudinis, vt ſcalæ. Nec dubium eſt, quin ordo declinatuum, in quo res ſingulares declinantur, ſolæ ab ſingulari aliquo caſu proficiſcantur, vt cicer ciceri ciceris: item contra in eo ordine, qui multitudinis erit ſolum, quin à multitudinis aliquo caſu ordiri conueniat, vt ſcalæ ſcalis ſcalas. Aliud videndum eſt, cum duplex natura copulata, ac declinatuum bini

fiant

ſiant ordines, vt eſt Mars Martis. Vnde autem ratio analogiæ debuit ordiri, vtrum ab ſingulari re in multitudinem, an contra? neq; enim ſi natura ab vno ad duo peruenit, idcirco non poteſt amplius eſſe in docendo poſterius, vt inde incipias, vt quod ſit prius oſtendas. Itaq; illi, qui de omni natura diſputant, atq; ideò vocantur phyſici, tamen ex his ab vniuerſa natura profecti, retro quę eſſent principia mundi oſtendũt. Oratio cum ex litteris conſtet, tamen eam grammatici de litteris oſtenderunt. Quare in demonſtrando, quoniam potius proficiſci oportet ab eo, quod apertius eſt, quàm ab eo, quod prius eſt, & potius ab incorrupto principio, natura rerum, quàm ab libidine hominum: & hæc tria, quæ ſequenda magis ſunt, minus ſunt in ſingularibus, quã in multitudine, commodius poteſt ordiri: quòd in his principiis minus, orationis verbis fingẽdis, verborum forma, facilius ſingularia videri poſſe, quàm ex ſingularibus multitudinis: hæc oſtendunt trabes trabs, duces dux. Videmus enim ex his verbis trabes, duces, de extrema ſyllaba E litteram excluſam, & ideo in ſingulari factum eſſe trabs, dux. Contra ex ſingularibus non tam videmus, quẽadmodum facta ſint ex trabs

trabes, ex dux, duces. Si multitudinis re-
ctus caſus forte figura corrupta erit, id
quod accidit rarò, prius id corrigemus,
quàm inde ordiemur. Obliquis adſumere
oporteret figuras eas, quæ non erunt ambi-
guæ, ſiue ſingulares, ſiue multitudinis, ex
quibus id cuiuſmodi debet eſſe, perſpici
poſsit. Nam nonnunquã alterum ex altero
videtur, vt Chryſippus ſcribit, quemadmo-
dum pater ex filio, & filius ex patre, neque
minus in fornicibus propter ſiniſtrã dex-
tra ſtat, quàm propter dexterã ſiniſtra: qua-
propter, & ex rectis caſibus obliqui, & ex
obliquis recti, & ex ſingularibus multitu-
dinis, & ex multitudinis ſingulares nonnũ-
*reputari. quam recuperari * poſſunt: principium id
potiſsimùm ſequi debemus, vt in eo fun-
damentum ſit in natura, quod in declinati-
onibus ibi facilior ratio. Facile enim eſt a-
nimaduertere peccatum magis cadere poſ-
ſe in impoſitiones eas, quæ fiunt plerumq;
in rectis caſibus ſingularibus: quòd homi-
nes imperiti, & diſperſi vocabula rebus im-
ponunt, quocunque eos libido inuitauit.
Natura incorrupta eſt plerumque ſuapte
ſponte, niſi qui eam vſu inſcio deprauа-
uit. Quare ſi quis principium analogiæ po-
tius poſuerit in naturalibus caſibus, quam
in

in impoſitiuis, non multa in conſuetudine occurrent, & à natura libido humana corrigetur, non ab libidine natura: qui impoſitionem ſequi voluerint, facient contra: ſin à ſingulari qui potius proficiſci volet, id illum facere oportebit ab ſexto caſu, qui eſt proprius: Latinis enim non eſt caſus alius. His litterarum diſcriminibus facilius reliquorum varietatem diſcere poterit, quòd ij habent exitus aut in A, vt ab hac terra: aut in E, vt ab hac lance: aut in I, vt ab hoc leui: aut in O, vt ab hoc cœlo: aut in V, vt ab hoc verſu. Igitur ad demonſtrandas declinationes biceps vna hæc. Sed quoniam vbi analogia tria, vnum quod in rebus, alterũ quod in vocibus, tertium quod in vtroque: duo priora ſimplicia, tertiũ duplex: animaduertendum hæc, quam inter ſe habeant rationem. Primum ea, quæ ſunt diſcrimina in rebus, partim ſunt quæ ad rationem non attineant, partim quæ pertineant. Non pertinent, vt ea, quæ obſeruant in ædificiis, & ſignis faciendis, ceteriſque rebus artifices, e queis vocantur vt aliæ harmonicæ, ſic item aliæ nominibus aliis: ſed nulla harum fit loquendo pars ad orationem. Quæ pertinent ad res, eæ ſunt, quæ verbis dicuntur proportione, ne-

que à ſimilitudine quoq; vocum declinatus habent, vt Iupiter Marſpiter, Ioui Marti. Hæc enim genera nominum, & numero, & caſibus ſimilia ſunt, proportione: ſimilia inter ſe, quòd vtraq; nomina ſunt, & virilia ſunt, & ſingularia, & caſu nominãdi & dandi. Alterum genus vocale eſt, in quo voces modo ſunt proportione ſimiles, non res: vt biga, bigæ, nuptia, nuptiæ. Neq; enim in his res ſingularis ſubeſt vna, cum dicitur biga, quadriga: neq; ab his vocibus, quæ declinatu ſunt multitudinis, ſignificant quidquam. Ideo quòd omnia multitudinis, quæ declinãtur ab vno, vt à merula merulæ, ſunt eiuſmodi, vt ſingulari ſubiungãtur: ſic merulæ duę, caculæ tres, faculæ quattuor. Quare cũ idem non poſsit ſubiungi: quod non dicimus vna biga, quadrigæ duæ, nuptiæ tres, ſed pro eo vnæ bigæ, binæ quadrigæ, trinæ nuptiæ, apparet non eſſe biga, & quadriga, & bigæ, & quadrigæ: ſed vt eſt huius ordinis vna duæ tres, principium vna: ſic in hoc ordine altero, vnæ binæ trinæ, principium eſt vnæ. Tertium genus eſt illud duplex, ꝙ dixi, in quo & res, & voces ſimiliter proportione dicuntur, vt bonus malus, boni mali: de quorũ analogia & Ariſtophanes, & alij ſcripſerunt. Eſt enim hæc deniq; perfecta,

fecta, vt in oratione illæ duæ ſimplices inchoatæ analogiæ: de quibus tamen ſeparatim dicam, quòd his quoque vtimur in loquendo. Sed prius de perfecta, in qua & res, & voces quadam ſimilitudine continẽtur: cuius genera ſunt tria, vnum vernaculum, ac domi natum, alterum aduenticium, tertium nothũ, ex peregrino hic natum. Vernaculum eſt, vt ſutor, & piſtor, ſutori, & piſtori. Aduenticium eſt, vt Hectores, Neſtores, Hectoras, Neſtoras. Tertium illud nothum, vt Achilles, & Peleus: quo genere multum vtuntur, non modo poëtæ, ſed etiam plerique: hæc primo omnes, qui ſoluta oratione loquuntur, dicebant, vt quæſtorem, prætorem, ſic Hectorem, Neſtorem. Itaq; Ennius ait: Hectoris natum de muro Troiano iactari. Actius hoc in tragœdiis largius à priſca conſuetudine mouere cœpit, & ad formas Græcas verborum magis reuocare: & à quo Valerius ait: Actius Hectorẽ nollet facere, Hectora mallet. Quod aduenticia pleraq; habemus Græca, ſecutũ, vt de nothis Græcanicos quoq; nominatus plurimum haberemus. Itaq; vt hic alia Gręca, alia Græcanica, ſic analogiæ. E quibus quæ hic nothæ fiunt declinationes, de his aliæ ſunt priſcæ, vt Bacchides, Chryſides: alię

iuniores,vt Chryſidei, Bacchidei: aliæ recentes,vt Chryſidas,Bacchidas: cùm his omnibus tribus vtantur noſtri,maxime qui ſequũtur media in loquendo,offendũt minimum: quòd prima parum ſimilia videntur eſſe Græcis, vnde ſint translata: tertia parum ſimilia noſtris.

Omnis analogiæ fundamẽtum ſimilitudo quædã,vt dixi,quæ ſolet eſſe,in rebus,in vocibus,& in vtroque: in qua harum parte quæq; ſit inſerenda,& cuiuſmodi,videndũ. Nam,vt dixi,neq; rerũ, neq; vocis ſimilitudo ad has duplices,quæ in loquendo quærimus,ſeparatim ſatis eſt,quod vtraq; parte opus eſt ſimili,ad analogias verborum exprimendas: quas ad loquendum vt perducas, accedere debet vſus. Alia enim ratio, qua facias veſtimentum, alia quemadmodum vtare veſtimẽto. Vſus ſpecies videntur eſſe tres: vna conſuetudinis veteris, altera conſuetudinis huius, tertia autem neutra. Vetera,vt caſcus furus, caſci furi: huius cõſuetudinis,vt albus caldus,albo caldo: neutra,vt ſcala falera,ſcalam faleram: ad quas accedere poteſt quarta,quæ eſt mixta, vt amicitia inimicitia, amicitiam inimicitiam. Prima eſt,qua vſi antiqui, & nos reliquim⁹. Secunda,qua nũc vtimur. Tertia,qua vtuntur poëtæ. Ana-

Analogia non item ea definienda, quæ dirigitur ad naturam verborum, atque illa, quæ ad vſum loquendi. Nam prior definienda ſic: Analogia eſt verborum ſimilium declinatio ſimilis. Poſterior ſic: Analogia eſt verborum ſimilium declinatio ſimilis, non repugnante conſuetudine communi. At quom harum duarum ad extremum additum erit hoc, ex quadam parte, poëtica analogia erit definita. Harum primam ſequi debet populus, ſecundam homines ſinguli è populo, tertiam poëtæ. Hæc diligentius, quàm apertius dicta eſſe arbitror. Sed non obſcurius, quam de re ſimili definitiones Grammaticorum ſunt, vt Ariſteæ, Ariſtodemi, Ariſtoclis, itē aliorum, quorū obſcuritates eò minus reprehendendæ, quòd pleræq; definitiones re cognita propter ſummam breuitatē, non facile perſpiciūtur, niſi articulatim ſint explicatę. Quare magis apparebit, ſi erit apertum, quid dicatur verbū, quid ſimilitudo verbi, quid declinatio, quid ſimilitudo declinationis non repugnante conſuetudine cōmuni, quid ex quadam parte. Verbum dico orationis vocalis partem, quæ ſit indiuiſa, & minima, ſi declinationem naturalem habeat. Simile verbum verbo, tum, cùm & res, quam ſignificat,

ficat,& vocem, qua ſignificat, & in figura tranſitum declinationis habet parilem. Declinatio eſt, cum ex verbo in verbum, aut ex verbi diſcrimine, vt tranſeat mens, vocis commutatio fit aliqua. Similitudo declinationis, cum item ex aliqua figura in figuram tranſit, vt id tranſit, cum quo confertur. Adiectum eſt, non repugnante conſuetudine communi: quòd quædam verba contra vſum veterem declinata patietur, vt paſſa Hortenſium dicere pro hae ceruices, ceruix: quædam non, vt ſi dicas pro fauces, faux. Vbi additur ex quadam parte, ſignificat nôn eſſe in conſuetudine in his verbis omneis partes, vt declinatum amo, iuuo, amor, iuuor. Quid videretur analogia in oratione, & quas haberet ſpecies, & quæ de his ſequenda viderentur, vt breui potui, informaui. Nunc in quibus non debeat eſſe, ac proinde ac debeat, ſoleat quæri, dicam. Ea ferè ſunt quattuor genera: primum in id genus verbis, quæ non declinantur, analogia non debet quæri, vt in his nequam, mox, vix. De his magis in alio, quàm in alio erratur verbo: dicunt enim non habere caſus mox, & vix, nequam habere: quod dicamus hic nequam, huius nequam, huic nequam: cum intellegimus,
aut

aut hominis eius, quem volumus oſtendere eſſe nequam, dicimus caſus, & ei præponimus nomen, cuius putamus nequitiam. Quod vocabulum, vt ex non & volo, nolo, ſic ex ne & quidquam, item media extrita ſyllaba, factum eſt nequam. Itaque vt eum, quem putamus eſſe non hili, dicimus nihili, ſic in quo putamus eſſe nequidquam, dicimus nequam. Secundo ſi vnum ſolum habent caſum in voce, quòd non declinentur, vt litteræ omnes. Tertio ſi ſingularis eſt vocabuli ſeries, neque habet cum qua comparari poſsit, vt eſſe putant caput capitis capite. Quartum ſi ea vocabula, quæ conferuntur inter ſe, rationem habent, quam oportet, vt ſocer ſocrus, ſocerum ſocrum. Contra in quibus debeat quæri analogia, fere totidem gradus debent eſſe coniuncti. Primum vt ſint res. Secundum vt earum ſit vſus. Tertium vti hæ res vocabula habeant. Quartum vt habeant declinatus naturaleis. De primo gradu quod natura ſubeſt, & multitudinis, & ſingularis: dicimus hi aſſes, hoſce aſſes, hic as, hunc aſſem: contrà quod in numeris finîtis multitudinis natura ſingularis non eſt, dicimus hi duo, & hi tres: his duobus, his tribus. Secundo gradu ſi eſt naturâ, neque eſt

vſus,

vſus,id genus vt ſit diſcriminādum,vt ſit in faba,& id genus. Nō enim opus fuit,quæ vt in ſeruis, item ex parte & vniuerſa nominamus. *DESVNT QVAEDAM.*

GASP. SCIOPPIVS. PATRICIVS. VRBIS. ROMÆ. ET. SACRI. APOSTOL. PALAT. AVLÆQ. LATERAN. COMES. RECENSVI.

EMANUELE
BIBLIOTECA

Digitized by Google